

גירושין

פרקי

גירושין

פרק י: גירושין

כאשר בני זוג עומדים תחת החופה, הם בוודאי מאמינים ובטוחים שביתם החדש יהיה בניין עדי-עד. אולם לא תמיד חיי הנישואין עולים יפה ולפעמים מתעוררים קשיים מהותיים בחיים המשותפים. אחד הצדדים או שני בני הזוג מגיעים אז להחלטה להתגרש ולפרק את הקשר. יש מצבים שבהם זוהי החלטה הנכונה ובונה, ואין ברירה אלא להיפרד. כך או אחרת, צעד כזה הוא מכאיב וקשה לבני הזוג, לילדיהם ולסביבה הקרובה להם. על מציאות זו אמר ר' אלעזר: "כל המגרש אשתו ראשונה, אפילו מזבח מוריד עליו דמעות" (גיטין צ ע"ב).

בפרק זה נעסוק בשישה נושאים:

גירושין: העילות וההשלכות, מהות הגט ספר הכריתות, הסיבות שבגינן רשאי הבעל לגרש את אשתו, ההשלכות של הליך הגירושין על בני המשפחה והצער המתלווה לכך.

שלום בית: על הניסיונות לחפש דרכים לשיקום הזוגיות ולהשכנת שלום בין בני זוג. ההסכמה לגירושין.

כפיית גט: סמכותו של בית הדין לכפות על בעל לתת גט לאשתו במצבים מסוימים.

כתיבת הגט: עקרונות מנחים בכתיבת הגט הכורת את הקשר בין איש לאישה. הסכם קדם-נישואין: על ההסכמה לפני הנישואין לנהוג בהגינות במקרה של גירושין.

א. גירושין: העילות וההשלכות

כשהקשר בין בני הזוג מתערער והם חשים שהם אינם מסוגלים עוד לחיות זה עם זו, ניתן לפרק את הקשר ביניהם. הפירוד נעשה באמצעות מתן גט - "ספר כריתות" - מהאיש לאישה. שטר זה מעיד על כך שזוג פלוני התגרש וחותרים עליו שני עדים כשרים.

א.1 הגט

דברים כד, א-ב

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבִעְלָהָ וְהָיָה אִם לֹא תִמְצָא חַן בְּעֵינָיו כִּי מֵצָא בָּהּ עֲרֹנֹת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֹת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ. וְיֵצֵאתָ מִבֵּיתוֹ וְהִלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ אֲחֵר.

את הטעם והצורך בכתיבת שטר הגט הסביר ספר החינוך.

ספר החינוך מצוה תקעט

ציונתנו התורה בשלחנו אותה, לבלתי שלחה בדבור לבד, פן יהיה לנו זה לאבן נגף ולצור מכשול להיות זימה בתוך עמנו, שתטעון המזנה על בעלה כי הוא גרשה ממנו. גם יהיה מעשה הגירושין מצוי הרבה. אכן עתה שנתחייבנו לכתוב הדברים בספר והעד עדים, צריכה להראות שטר כל הטוענת גירושין. ועוד תועלת בדבר, כי בתוך כך תנוח חמת האיש לפעמים וינחם מלגרש אותה, וגדול השלום.

א.2 העילות לגירושין

חכמים עסקו בשאלה מה הן העילות לתביעה של אחד מבני הזוג לפרק את המשפחה.

משנה גיטין פרק ט משנה י

בית שמאי אומרים: לא יגרש אדם את אשתו, אלא אם כן מצא בה דבר ערווה, שנאמר: "כִּי מֵצָא בָּהּ עֲרֹנֹת דָּבָר" (דברים כד, א).
ובית הלל אומרים: אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר: "כִּי מֵצָא בָּהּ עֲרֹנֹת דָּבָר" (שם).
רבי עקיבא אומר: אפילו מצא אחרת נאה הימנה, שנאמר: "וְהָיָה אִם לֹא תִמְצָא חַן בְּעֵינָיו" (שם).

הפרשנים הסבירו את המאפיינים של העילות השונות המוזכרות במשנה.

הרב יוסף טיראני, שו"ת מהרי"ט חלק ב חושן משפט סימן צח

בית הלל הכי מפרשים קרא (=כך מפרשים את הפסוק): "וְהָיָה אִם לֹא תִמְצָא חַן בְּעֵינָיו" מחמת שִׁמְצָא בָּהּ עֲרֹנֹת דָּבָר' שהולידה לו טינא בלבו ושנאה. אע"פ שהסיבה הראשונה לא נתגלגלה אלא לפי שהקדיחה תבשילו, מכל מקום כבר היא שנואה לו רשאי לגרשה, לפי שלא יעלה זיווגו יפה.

הרב יוסף טיראני, מהרי"ט (מאות ט"ז-י"ז), צפת וקושטא. בנו של ר' משה מטראני, המבי"ט. כיהן כראש ישיבה בצפת ויצא בשליחות היישוב לקושטא. שם התמנה לראש ישיבה ואחר כך לרב הראשי של תורכיה. השאיר אחריו פירושים לגמרא, דרשות ובעיקר תשובות.

הרב משה סופר, חיזושי חתם סופר מסכת גיטין דף צ עמוד א

ובית הלל אומרים: אפילו הקדיחה תבשילו. רש"י פירש ששרפה קדירת מאכלו כפשוטו. ומלשון פירוש משנה לרמב"ם משמע לי... בפירוש התורה דרואה (שרואה) שאין מדותיה וטבעה דומה לשל בעלה, והוא (=זזהו) הקדיחה תבשילו של בעל, כמו תלמיד המקדיח תבשילו ברבים שמקלקל מדותיו ודעותיו ברבים. הכי נמי (=כך גם) היא מקלקלת מעשי הבעל ורצונו, אעפ"י שהיא כשרה ומשכלת לפי דרכה אבל לא לפי דרכו.

א. 3. פירוק המשפחה

כל פירוק של משפחה מלווה מטבע הדברים ברגשי כאב וקושי. כאשר בני זוג מתגרשים לאחר שיש להם כבר ילדים, יש לגירושין השלכות נוספות, וממילא הגירושין נעשים קשים אף יותר.

בראשית רבה (וילנא) פרשה עא, ב

ר' חנין בשם ר' שמואל בר ר' יצחק אמר: כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימה לאה באחותה, נתן דעתו לגרשה. וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר: לאמן של אלו אני מגרש? ובסוף הוא מודה על הדבר. "וַיִּשְׁתַּחֲוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמֶּטֶה" (בראשית מז, לא), מי היה ראש מטתו של אבינו יעקב, לא לאה?

לעתים ההורים עושים מאמץ הדדי לשמור על שלמות המשפחה ולשקם את הקשר ביניהם למען הילדים. אמנם יש מצבים שבהם הקשר הזוגי נהיה רע ועכור, והסובלים העיקריים הם הילדים הנקרעים בין אהבתם לאב ולאם. במצבים אלו יש לעשות כל שניתן כדי שהליך הגירושין וההסדרים השונים שבין בני הזוג (חלוקת רכוש - דירה, חסכונות משותפים, עסק, משמורת הילדים, מזונות ילדים, ועוד) לא יפגעו בילדים שסובלים ממילא מהקרע שבין הוריהם.

הלכה היא שילדים עד גיל שש נשארים אצל אמם, ומעל גיל שש - בנות נשארות אצל אמן ובנים עוברים לרשות אביהם אם רצונם בכך. עם זאת, הרב אליעזר וולדינברג, מחשובי הפוסקים בדורנו, קובע שעקרון-העל הקובע בסוגיה הוא טובת הילד.

הרב אליעזר וולדינברג, שות ציץ אליעזר חלק יז סימן נ

דין תורה הרי הוא לראות בעיקר מה טובת הקטנים והקטנות ברוחניות ובגשמיות דורשת בזה. וכשנוכחים לדעת שטובת הבן דורשת להיות אצל האב אפילו בפחות מבן שש, או להיפך שטובתו דורשת להמשיך אצל אמו אפילו למעלה מבן שש, עושים ופוסקים בכזאת. וכן בבית אם טובתה דורשת להיות אצל האב עושים בכזאת, ורק מן הסתם כשאין עדיפות אזי פוסקים בן אצל האם עד גיל שש, ולמעלה מזה אצל האב, וכן כי הבת אצל אמה לעולם, וגם כן מטעמא שבסתמא (=מטעם שבסתם) הוא טובת הבן או הבת.

בפסק דין אחר הוסיף הרב אליעזר וולדינברג:

הרב אליעזר וולדינברג, שות ציץ אליעזר חלק טז סימן מד

חז"ל שקדו על טובתם של הילדים ומצאו על כן לנכון להפקיע מהאב בחלקו מזכות החזקתו בהם... ולתקן ולקבוע שהבן ימצא אצל אמו עד גיל שש, והבת תהיה אצל אמה לעולם "מפני הנהגת טכסיסיה במלאכה ובצניעות" (מאירי כתובות שם), "וכדי שתתייטר מאמה ולא תאחוז בידה דרך פריצות" (שיטה מקובצת שם). אבל עם זאת לא שללו על ידי כך מהאב את עיקרי זכויותיו היסודיות בילדיו, ובתוך זה גם לא את שמירת הקשר בינו לבינים גם בתקופת היותם במחיצת אמן, ולא רק בכדי לחנכם וללמדם תורה ומצוות ולהעיר את אזנם למוסר ולדרך ארץ, כי אם גם בכדי להעניק להם רחמי אב ולקבל מהם אהבת בנים לאביהם.

ב. שלום בית

לפני כל הליך של גירושין, יש לנסות להשכין שלום בית בין בני הזוג. משכיני השלום דבקים בכך במידותיו של הקב"ה, ששלום הוא אחד משמותיו, והולכים בדרכו של אהרון הכהן שהיה אוהב שלום ורודף שלום. רק אם המאמץ להשכין שלום אינו עולה יפה, בני הזוג יתגרשו.

איש שהיה צהוב [בכעס] עם אשתו ומשלחה מביתו. והיה אהרן הולך אצלו, ואומר לו: בני למה צהבת עם אשתך? אומר לו: על שסרחו עלי. אמר לו: הרי אני עורבה [ערב בשבילה] שאינה סורחת עוד עליך מעתה. הולך לו אצל אשתו ואומר לה: בתי, למה צהבת את בעלך? אמרה לו: שהכני וקללני. אמר לה: הריני עורבו שאינו מכך ולא מקללך עוד מעתה. וכך אהרן עושה כל ימיו עד שהיה מכניסה לתוך ביתו והיתה מתעברת ויולדת בן, ואמרה: לא נתן לי הבן הזה כי אם בזכות אהרן. ויש אומרים יותר מג' אלפים מישראל היה שמם אהרן. וכשמת חלצו על מטתו יותר מכ"ד אלפים בנים ובני בנים. לכך נאמר: "וַיִּבְכּוּ אֶת אֶהֱרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל" (במדבר כ, כט).

תלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק א הלכה ד (מתורגם)

ר' מאיר היה יושב ודורש בליל שבת בבית הכנסת של חמת. הייתה שם אישה אחת עומדת ושומעת את דרשתו. פעם אחת האריך ר' מאיר בדרשתו, המתינה עד שסיים. כשבאה לביתה מצאה הנר שכבה. אמר לה בעלה: היכן היית עד עכשיו? אמרה לו: שומעת הייתי בדרשת דורש. והיה אותו האיש ליצן, אמר לה: בכך וכך, אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של הדורש. יצאה מביתה, ישבה שבת ראשונה, שנייה ושלישית. אמרו לה שכנותיה: עדין שרויים אתם בכעס, נבוא עמך אצל הדרשן. כיון שראה אותן ר' מאיר צפה ברוח הקודש, עשה עצמו חושש בעיניו, אמר: כלום יש ביניכם אישה חכמה ללחוש בעיני? אמרו לה שכנותיה: לכי את, לחשי לו ורקקי בתוך עינו ותהי מותרת לבעלך. הלכה וכיון שישבה לפניו הייתה מתיראה מפניו. אמרה לו: רבי, אין אני יודעת ללחוש לעיני. אמר לה: אף על פי כן, רוקי בפני שבע פעמים ואתרפא. עשתה כך. אמר לה: לכי אמרי לבעלך: אתה אמרת פעם אחת ואני רקקתי שבע פעמים. אמרו לו תלמידיו: רבי, כך מבזין את התורה? אלו אמרת לנו, לא היינו מביאין אותו ומלקין אותו על העמוד והוא מתרצה ומתפייס לאשתו? אמר להם: ולא יהא כבוד מאיר ככבוד קונו? מה אם שם הקודש שנכתב בקדושה אמר הכתוב שיימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו, וכבוד מאיר לא כל שכן?

ג. ההסכמה לגירושין

המשנה עוסקת בהליך מתן וקבלת הגט:

משנה מסכת יבמות פרק יד משנה א

אינו דומה האיש המגרש לאשה מתגרשת. שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונו.

רבינו גרשום מאור הגולה, מרבותיו של רש"י, תיקן מספר תקנות, ובהן תקנה הקובעת שאין לגרש אישה בעל כורחה. התקנה לא התקבלה בתחילה על ידי הכול, אך במהלך הדורות התקבל שהאישה צריכה להסכים לקבלת הגט, וכך אדם אינו יכול לגרש את אשתו ללא הסכמתה.

רבנו אשר, שו"ת הרא"ש כלל מב סימן א

שרבינו גרשום עשה גדר לדבר... כי ראה הדור פרוץ, ומזלזלין בבנות ישראל בזריקת גט, ותקן להשוות כח האשה לכח האיש: כמו שהאיש אינו מוציא אלא לרצונו, כך האשה אינה מתגרשת אלא לרצונה.

חכמים התייחסו בחומרה רבה לאדם המגרש את אשתו בכפייה, ללא הסכמתה וללא סיבה ראויה.

הרב מנחם המאירי, בית הבחירה גיטין צ עמוד ב

המגרש בלא סיבה הראויה לכך, שנאוי ומשוקץ ומתועב. וכבר החרימו ראשי הישיבות וגדולי הרבנים מזמן קדום על כל מי שיגרש על כרחא אלא אם כן בהסכמת טובי העיר. ואף בהרבה מקומות השתדלו גדוליהם עם המלכויות והשולטניות שלהם לקנוס כל המגרש שלא בהסכמת האשה או בהסכמת טובי העיר קנס גדול כדי שלא יהא הפתח פתוח לכל הבא.

ובמסכת סנהדרין כ"ב א' אמרו: כמה קשים גירושין, שהרי התירו ליחד, ולא התירו לגרש. וכל שכן שהדבר מכוער באשה שנתגדלה עמו ונשקעה באהבתו שכיוצא בזו בגידה והפרת ברית. ועליו אמרו: "אפילו מזבח מוריד עליו דמעות" כלומר שאף סניגוריו נעשין לו קטיגור. ואין בה לשום אדם ללמד עליו זכות. והוא שאמר "העיד בִּינָה וּבִין אִשְׁתֵּי נְעוּרַיָךְ אֲשֶׁר אִתָּה בְּגִדְתָּהּ בָּהּ וְהִיא חִבְרָתְךָ וְאִשְׁתֵּי בְרִיתְךָ" (מלאכי ב, יד), וכתוב: "וּבְאִשְׁתֵּי נְעוּרַיָךְ אֶל יְבַגְדִּי" (שם טו).

כאמור, תקנת רבנו גרשום היא שכל גט מותנה בהסכמת שני הצדדים - האישה והאישה. כתוצאה מתקנה זו יכול להיווצר מצב שבו צד אחד יהיה מעוניין בגירושין, ואילו הצד האחר לא ירצה בכך ויעכב את מתן הגט. אם האישה היא המסרבת לקבלת הגט, במקרים קיצוניים יתן בית הדין אישור לאיש לשאת אישה שנייה ויפטור אותו ממחויבותיו לאישה זו. האפשרות לשאת אישה שנייה בלי לגרש את הראשונה, נוגד תקנה נוספת של רבנו גרשום שאין לשאת יותר מאישה אחת. באותם מצבים חריגים שבהם בית דין מאפשר בכל זאת לשאת אישה שנייה בלי לגרש את הראשונה, מצריך הדבר מתן היתר מאת מאה רבנים. היתר זה נקרא: "היתר מאה רבנים".

אם הבעל הוא המעכב את הגט, יש קושי לכפות עליו את מתן הגט, מאחר שכאמור גט ניתן על ידי הבעל לפי רצונו בלבד. גט כפוי נקרא "גט מעושה" (משנה גיטין פרק ט משנה ח) והוא בדרך כלל גט פסול. אך יש מצבים שבהם גם "בגטי נשים, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני" (משנה ערכין פרק ה משנה ו), למשל כאשר הנישואין אסורים על פי ההלכה, כגון כהן הנשוי לגרושה, או במקרים שבהם אישה יכולה לכפות גט על בעלה, כגון: בעל חולה במחלה מסוכנת ומדבקת, בעל עקר, בעל שאינו מפרנס, בעל שאיננו מוכן לחיות חיי אישות עם אשתו, בעל נואף ובוגד, בעל שנטש משפחתו, בעל שמתעלל פיזית ונפשית באשתו.

נתמקד במקרה שהאיש נוהג אלימות באשתו.

הרב משה איסרליש, הרמ"א, שולחן ערוך אבן העזר סימן קנד סעיף ג

איש המכה אשתו, עבירה היא בידו כמכה חברו. ואם רגיל הוא בכך, יש ביד בית דין ליסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני ריזוי וכפייה, ולהשביעו שלא יעשה עוד, ואם אינו ציית לדברי הבית דין יש אומרים שכופין אותו להוציא, ובלבד שמתרין בו תחלה פעם אחת או שתיים כי אינו מדרך בני ישראל להכות נשותיהם, ומעשה עובד כוכבים הוא. ... ואם אינו ידוע מי הגורם, אין הבעל נאמן לומר שהיא המתחלת, שכל הנשים בחזקת כשרות, ומושיבים ביניהם אחרים לראות בשל מי הרעה הזאת. ואם היא מקללתו חנם, יוצאת בלא כתובה.

חכמים ראו בחומרה רבה מציאות שבה יש אלימות בין בני הזוג "כי אינו מדרך בני ישראל להכות נשותיהם". יש להטיל עונשים כבדים על בעל כזה ובמקביל לערב אנשי מקצוע שיעזרו בפתרון הבעיה.

הרב שמעון בן צמח דוראן, שו"ת תשב"ץ, חלק ב סימן ח

שאלה: עוד שאלת אשה שבעלה מצער אותה הרבה עד שמרוב הצער היא מואסת אותו והכל יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות וגם שהוא מרעיבה עד שהיא מואסת את החיים ... הודיענו מהו הדין בזה. תשובה: קרוב הדבר בזה שיוציא ויתן כתובתה דקיימא לן [שמקובל עלינו] לחיים נתנה ולא לצער. דנפקא לן מקרא [כפי שעולה מהפסוק] דכתיב: "פִּי הוּא הַיְתָה אִם כָּל חַיִּי... כל שכן בצער תדיר שיש לנו לומר יוציא ויתן כתובה "לפי שאין אדם דר עם נחש בכפיפה" (כתובות עז ע"א)... הכא מְעַזָּת לֹא יִגָּל לְתַקַּן וְחֶסְרוֹן לֹא יִגָּל לְהַמְנוֹת" (קהלת א, טו)... ואיזו טובה יש לאשה שבעלה מצערה במריבה בכל יום ויום? ואפילו לכופר אותו להוציא יש לדון מקל וחומר דבעל פוליוס (כתובות עז ע"א) דהשתא מפני ריח הפה כופין, מפני צער תדיר שהוא מר ממות לא כל שכן?!... ואף על פי שיש תשובת גדולי האחרונים ז"ל שאין כופין בזה כלל, אגן לאו קטלי קני באגמא אגן [אנחנו לא מקצצי קנים באגם, כלומר שגם לנו יש סמכות], ומלתא דתליא בסברא [דבר שתלוי בשיקול דעת] אין לדיין אלא מה שעניו רואות. ואפשר שלא אמרו כן על כיוצא בזה הצער הגדול וכל שכן אם מרעיב אותה. ואילו הוות דידהו [ואלו היתה שלהם, כנראה הכוונה לבת] לא הוו אמרי הכי [לא היו אומרים כך] והרשב"א ז"ל כתב בתשובה כדברנו.

הרמב"ם האריך מאוד להסביר את העיקרון שביסוד כפיית הגט במצבים שבהם ההלכה מתירה זאת, והרב מאיר שמחה הכהן מדזינסק עוד הרחיב בדבריו.

רמב"ם הלכות גירושין פרק ב הלכה כ

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר: "רוצה אני", ויכתוב הגט והוא גט כשר. וכן אם הכוהו גוים, ואמרו לו: "עשה מה שישיראל אומרין לך", ולחצו אותו ישראל ביד הגוים עד שגירש הרי זה כשר. ואם הגוים מעצמן אנסוהו עד שכתב הואיל והדין נותן שיכתוב הרי זה גט פסול. ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל? שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו

הרב שמעון בן צמח דוראן, הרשב"ץ, (מאות י"ד-ט"ו), מיוקקה (על יד ספרד) אלג'יר. שימש דיין בבית דינו של הרב הראשי, הרב יצחק בר ששת, הריב"ש. כתב תשובות רבות בהלכה (בעיקר), פילוסופיה, פירושים לתנ"ך, פירושי סוגיות גמרא ועוד. הרשב"ץ תיקן תקנות חשובות בענייני הכתובה.

מחוייב מן התורה לעשותו, כגון: מי שהוכה עד שמכר, או נתן. אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו, או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל, רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות, ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר: "רוצה אני", כבר גרש לרצונו.

הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק, אור שמח הלכות גירושין פרק ב הלכה כ כמו שפירש רבינו (=הרמב"ם), דעיקר הרצון בלבב הישראלי הרוצה לילך בתורת ה' ומצותיו לקיים חקי התורה, רק שהתאוה מקשה לבו לשעה ולא יוכל לנצח דעתו את כחות חומריותיו. ואנן סהדי לבתר (=אנחנו עדים שאחרי) הגירושין שמח לבו על שכפוהו בית דין לזה, ויקיים מצות ה'. לכן כי אמר: "רוצה אני" גם עכשיו, כי נוצחו כוחותיו החומריות. הוא עושה מצוה זו מלב שלם ומדעת המוחלטת ברצון חפשי, ודבריו קדושים מורגשים בלבב כל ישראלי.

במצבים אחרים, שבהם ברור לדיינים שבני הזוג חייבים להיפרד, אך אין עילה הלכתית לכפות מתן גט - אין לכפות על האיש לתת גט שכן אז יהיה הגט "גט מעושה" שהוא גט פסול. עם זאת, בית הדין יכול להפעיל לחצים ומגבלות חברתיות על האיש כדי שיתן גט לאישה. לחצים אלו מופעלים כדי למנוע הפעלת סחיטה כספית או סחיטה אחרת על האישה כדי שתוותר על רכוש ועל הסדרי גירושין אחרים.

רבנו תם, נכדו של רש"י, הציע להטיל סנקציות על בעל סרבן-גט. המגבלות הללו נקראות בפוסקים "הרחקות דרבנו תם". אין מדובר על ענישה גופנית של הבעל, אלא על מגבלות שהחברה הקרובה לאותו סרבן תאמץ עד שיסכים למתן הגט.

רבנו תם, ספר הישר (חלק התשובות) סימן כד תגזרו באלה [שבועה] חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלוים אליכם, שלא יהו רשאים לדבר עמו, לישא וליתן עמו, להאריחו [לארצו אותו], ולהאכילו, ולהשקותו, וללוותו, ולבקרו בחלותו. ועוד יוסיפו חומר ברצונם על כל אדם, אם לא יגרש ויתיר אותו האיש את הילדה הזאת, שבזה אין כפייה עליו. שאם ירצה מקיים, והוא לא ילקה בגופו מתוך נידוי זה, אך אנו נתפרד מעליו.

בחלק מקהילות ישראל נהגו לא לצרף בעל סרבן למניין, נמנעו מלסחור עמו, איימו שלא יקברוהו בקבר ישראל ועוד. מאז קום מדינת ישראל מטילים עונשי מאסר על בעלים סרבני גט. החל משנת תש"ס תוקן חוק חדש במדינת ישראל המאפשר להטיל סנקציות אחרות הפוגעות בזכויותיו האזרחיות של הבעל הסרבן, סנקציות שהוכחו כיעילות: שלילת האפשרות לצאת מן הארץ, שלילת האפשרות להוציא או לחדש דרכון, שלילת האפשרות לקבל, להחזיק או לחדש רישיון נהיגה, השעייתו מעבודתו אם הוא עובד ציבור, שלילת רישיון עסק או רישיון עבודה, הפיכתו ללקוח מוגבל בבנק ועוד.

ה. כתיבת הגט

שטר הגט הוא "ספר הכריתות" שכורת את היחסים בין האיש לבין האישה. הלכות רבות עוסקות בהליך כתיבת הגט ובנתינתו כדי שהגירושין יהיו תקפים. הלכות אלו נדרשות לסופר כותב הגט ולבית הדין הרבני שבו הבעל נותן את הגט לאישה. בשל ריבוי הפרטים וההלכות, חובה שגט ייכתב וינתן על פי הנחיית דיין או רב שמומחה בהלכות אלו.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ו עמוד א

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהא לו עסק עמהם.

רש"י: בטיב גיטין - בהלכותיהן. לא יהא לו עסק עמה הן - להיות דיין בדבר, שמא יתיר איסור ערוה, וזהו עיוות שאינו יכול לתקן.

אם הגט לא ייכתב כנדרש או לא יינתן כדין הוא עלול להיות גט פסול, ויוצא שהאישה איננה מגורשת והיא עדיין אשת איש. האישה עלולה לחשוב שהיא גרושה ותינשא לאדם אחר. איסור אשת איש הוא איסור חמור, ואם היא תלד ילדים מבעלה החדש הם יוגדרו כממזרים.

ו. הסכם קדם-נישואין

יש המציעים לבני הזוג לחתום על מסמכים שונים לפני הנישואין: "הסכם ממון" או "הסכם לכבוד הדדי". "הסכם ממון" נועד להסדיר בין בני הזוג את ענייני הרכוש במקרה של פירוד וגירושין. "הסכם לכבוד הדדי" הוא התחייבות הדדית שאם בני הזוג יעמדו בפני מצב משברי, הם לא יעכבו את סיום הנישואין מעבר לזמן סביר ומקובל. כמו כן, שני הצדדים מתחייבים למאמץ לשיקום חיי הנישואין, לפני החלטה סופית על הגירושין, ובמשך זמן מוסכם על שניהם להשתתף בטיפול זוגי. "הסכם לכבוד הדדי" כולל גם הסכמות ממוניות לגבי הסדרי חלוקת הרכוש בין השנים במצב של משבר בחיי הנישואין.

למסמכים הללו אין בסיס הלכתי קדום. מומלץ להתייעץ עם רב או דיין הבקיא בנושא לפני חתימה על הסכמים מסוג זה, כדי שההסכמים יהיו תקפים מבחינת ההלכה.

נעל חליצה, גרמניה,
המאה התשע עשרה,
עור, אוסף מוזיאון
וולפסון, היכל
שלמה.

ז. ייבום וחליצה

מי שמת ולא השאיר אחריו ילדים, יש לאחיו זיקה כלפי אלמנתו. זיקה זו יכולה להתממש באופן שהאח הבוגר או אחד האחים האחרים ישא את האלמנה לאישה כדי להקים שם לאחיו. זו היא מצוות ייבום. הילד שיוולד לו ייחשב כממשיך שושלת האח המת.

אפשרות אחרת היא לנתק את הזיקה בין האלמנה לאחי בעלה. על האלמנה להתייצב לפני בית דין, ולחלוץ את נעלו של היבם, אחי בעלה, כאות לכך שהיא פוטרת אותו מלשאת אותה לאישה, היא יורקת על הארץ ואומרת: "כָּכָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו" (דברים כה, ט). זו היא מצוות חליצה.

בגמרא קיימת מחלוקת האם עדיף לקיים את מצוות ייבום או חליצה (יבמות לט ע"ב). ברוב קהילות ישראל נהגו לחלוץ ולא לייבם. הרבנות הראשית לישראל תיקנה שבמצב שבו אדם נפטר ללא ילדים, מתבצעת חליצה ואין מקיימים כיום את מצוות ייבום.

עגונה

עגונה היא אישה שבעלה נעלם ללא עקבות בלא שנתן לה גט ולא ידוע האם הוא בין החיים. מקור המילה עגונה הוא במילה עוגן. העגונה אינה יכולה להמשיך בחייה ולהקים משפחה חדשה בדומה לספינה שהטילה עוגן והיא קשורה למקומה בלי שתוכל להמשיך בדרכה. מעמדה ההלכתי של האישה הוא שהיא עדיין קשורה אל בעלה והיא מנועה מלהינשא לאחר אלא אם ימצא הבעל ויתן לה גט, או אם יתברר בוודאות גמורה כי הבעל הנעדר מת.

ההלכה הקלה בדינים אלו כדי להתיר נשים מעגינותן. דוגמה להקלות אלו היא ההקלה בדיני ראיות ובקבלת עדויות בתחום זה. למשל בית הדין מסתפק בעדות של עד יחיד, או בעדות של אישה או בעדות של גוי, ועוד, בכדי להתיר אישה מעגינותה.

מקרים מיוחדים של נשים עגונות התעוררו בקשר לאירועים היסטוריים בעשרות השנים האחרונות:

1. לאחר השואה, כאשר נשים לא ידעו מה עלה בגורל בעליהן במלחמה.
2. בעקבות מלחמת השחרור ומלחמת יום כיפור, כשחילים נעדרו ולא נמצאו.
3. בעקבות אסון הצוללת "דקר" כאשר גופות הימאים נעלמו במימי האוקיינוס.
4. בעקבות אסון מגדלי התאומים בארצות הברית, בעת שבבניינים היו יהודים שגופותיהם לא נמצאו או לא זוהו.

בתי הדין הרבניים בארץ ובעולם עשו ועושים מאמצים רבים כדי להתיר את הנשים מעגינותן.

חובות ביהמי הוריהם וילדיהם

פרק יא

חובות ביהמי
הורים וילדים

פרק יא: חובות ביחסי הורים וילדים

הקשר בין הורים לילדים הוא קשר משמעותי ואמיץ הנמשך כל החיים, קשר שיש בו אהבה ונתינה, דאגה והכוונה. על ההורים מוטלות חובות הקשורות לצרכים הבסיסיים של ילדיהם ולהכנתם לקראת חיים בוגרים ועצמאיים. על הילדים מוטלות חובות הקשורות בבניית קשר מכבד כלפי הוריהם. חובות אלו מעוגנות בהלכה. בפרק זה נבחן את החובות הנובעות מקשר מיוחד זה וננסה ללבן מעט את השאלות החינוכיות שחובות אלו מעלות.

כיבוד ומורא הורים: חובת הילדים לכבד את הוריהם.

לימוד תורה: חובת ההורים ללמד את ילדיהם תורה.

נשיאת אישה: חובת ההורים לסייע במציאת בן/בת זוג זוג לילדיהם.

לימוד מקצוע: חובת ההורים ללמד את ילדיהם מקצוע שממנו יוכלו להתפרנס.

דאגה ממונית: חובת ההורים לדאוג לצרכים הממוניים של ילדיהם.

חינוך למצוות ולמידות טובות: חובת ההורים לחנך את ילדיהם ולהרגילם בקיום מצוות.

דרכי חינוך: האתגר המוטל על ההורים לחנך את ילדיהם לדרך חיים ישרה.

התוספתא במסכת קידושין מתארת את החובות הקיימות בתוך מסגרת של תא משפחתי – חובות הילדים כלפי הוריהם וחובות ההורים כלפי ילדיהם.

תוספתא מסכת קדושין פרק א הלכה ח

איזו היא מצות הבן על האב? מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מוציא ומכניס ומרחיץ את פניו ידיו ורגליו. אחד האיש ואחד האשה, אלא שהאיש סיפק בידו לעשות ואשה אין סיפק בידה לעשות מפני שיש רשות אחרים עליה.

איזו היא מצות אב על הבן? למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, וללמדו אומנות, ולהשיאו אשה. ויש אומרים: אף להשיטו בנהר. ר' יהודה אומר: כל שאין מלמד את בנו אומנות כאילו מלמדו לסטות.

בסעיפים שלהלן נעסוק בחלק מרשימת החובות המנויות במשנה: כיבוד ומורא הורים, חובת אב ללמדו תורה, ללמדו אומנות ולהשיאו אישה – ובעקרונות נוספים המגדירים את טיב היחסים המשפחתיים בין הורים לילדים.

א. כיבוד ומורא הורים

מצוות כיבוד הורים היא אחת ממצוות היסוד הנמנות בעשרת הדיברות.

שמות כ, יא

כְּבֹד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יָאָרְכּוֹן יְמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הוּא אֱלֹקֶיךָ
נָתַן לָךְ.

מה משמעותו המעשית של ציווי זה לכבד את הורינו? פרטי הדינים מרובים, ולהלן מעט מהם.

שולחן ערוך יורה דעה סימן רח

(א) צריך לזיזר מאד בכבוד אביו ואמו ובמוראם.

(ב) איזה מורא? לא יעמוד במקומו המיוחד לו לעמוד שם בסוד זקנים עם חביריו, או מקום המיוחד לו להתפלל; ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו; ולא סותר את דבריו ולא מכריע את דבריו בפניו, אפילו לומר נראין דברי אבא; ולא יקראנו בשמו, לא בחייו ולא במומו, אלא אומר: אבא מארי. היה שם אביו כשם אחרים, משנה שמם, אם הוא שם שהוא פלאי שאין הכל רגילים לקרות בו. אבל שם שרגילין בו מותר לקרות אחרים שלא בפניו.

(ג) עד היכן מוראם? היה הבן לבוש חמודות ויושב בראש הקהל, ובאו אביו ואמו וקרעו בגדיו והכוהו על ראשו וירקו בפניו, לא יכלים אותם אלא ישתוק ויירא מן מלך מלכי המלכים שציוהו בכך.

(ד) איזהו כבוד? מאכילו ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא. ויתנו לו בסבר פנים יפות, שאפילו מאכילו בכל יום פטומות והראה לו פנים זועפות, נענש עליו. (ה) זה שמאכילו ומשקהו, משל אב ואם, אם יש לו. ואם אין לאב, ויש לבן, כופין אותו וזן אביו כפי מה שהוא יכול. ואם אין לבן, אינו חייב לחזר על הפתחים להאכיל את אביו.

(ז) חייב לעמוד מפני אביו. ואם האב תלמיד בנו, כל אחד מהם עומד מפני השני.

(ח) עד היכן כיבוד אב ואם? אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים, לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם, אלא יקבל גזירת הכתוב וישתוק.

(יא) ראה אביו שעבר על דברי תורה, לא יאמר לו: עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו: אבא כתוב בתורה כך וכך, כאילו הוא שואל ממנו ולא כמזהירו, והוא יבין בעצמו ולא יתבייש. ואם היה אומר שמועה בטעות, לא יאמר לו: לא תתני הכי. (טו) אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין מצוה עשה בין מצות לא תעשה, ואפילו מצוה של דבריהם, לא ישמע לו.

(יז) אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם, אלא שהאשה אין בידה לעשות, שהיא משועבדת לבעלה, לפיכך היא פטורה בכבוד אב ואם בעודה נשואה. ואם נתגרשה או נתאלמנה, חייבת.

(יט) אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם, שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויעלים עיניו מהם, שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול.

טעמים רבים ניתנו למצוות כיבוד הורים. נעניין בהסברו של ספר החינוך.

ספר החינוך מצוה לג

משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלהים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המדה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא.

חוץ מהכרת הטוב, תורת ישראל מושתמת על שרשרת הזרות, שבה נמסרת התורה מדור ההורים לדור הילדים. להורים תפקיד עצום בהזרכתו ובחינוכו הרוחני של ילדם.

צלחת, כסף, אוסף
מקט גרונד, מוזיאון
וולפסון, היכל
שלמה

הרב שמשון רפאל הירש, שמות כ, יב

יציאת מצרים ומתן תורה הם שתי עובדות היסוד של עם ישראל, שעליהן תיכון כניעתנו לפני ה' כמושל ושליט בגורלנו וחיינו, והנה שתי עובדות אלו - עובדות היסטוריות הן, ואנו יודעים אותם ומכירין בהם כאמיתות היסטוריות, אולם הערובה היחידה לאמיתותן היא המסורת, ויסודה של מסורת אינו אלא מסירתה הנאמנה לבנים מידי האבות וקבלתה ברצון בידי הבנים מידי האבות. על כן לא נתקיימו לאורך ימים יסודות הבניין הגדול שיסד ה' בישראל - אלא על המשמעת העיונית והמעשית של בנים כלפי אבות ואמהות, ונמצאנו למדים כי כבוד אב ואם הוא התנאי היסודי לנצחיותה של האומה הישראלית. על ידי האב והאם נותן ה' לילד לא לבד את הוויתו הפיסית, אלא הם למעשה גם החוליה המקשרת את הילד אל העבר היהודי ויעשה אותו לבן ישראל ולבת ישראל. מידי ההורים מקבל הילד את מסורת התעודה הישראלית, המעוצבת בדעת, בהליכות ובדרכי חינוך, והם מוסרים לו את דבר ההיסטוריה ואת דבר התורה למען ינחילום גם הוא לבניו אחריו בבוא הזמן. כשם שעניי הבן אל הוריו, כן תהיינה אליו עיני ילדיו בבוא הזמן. אלמלא הקשר בין אבות ובנים - תנותק שרשרת הדורות, תאבד תקוות העבר היהודי לגבי העמיד והאומה הישראלית תחדל מלהיות. אכן גדולה חשיבותם של ההורים בישראל, ולפיכך יחדה להם התורה מקום נכבד בעשרת הדיברות.

ב. לימוד תורה

אחת החובות העיקריות של ההורים כלפי ילדיהם היא ללמד את הבן תורה כבר מגיל צעיר מאוד.

ספרי דברים יא, יט

"וְלַמְדֶתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם."

מכאן אמרו: כשתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר (רש"י: מסיח) עמו לשון הקודש, ומלמדו תורה.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א, הלכות א-ו

קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר: **"וְלַמְדֶתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם"** (דברים

יא, יט)... כשם שחייב אדם ללמד את בנו, כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר: "וְהוֹדַעְתֶּם לְבָנֵיךָ וּלְבָנֵי בְנֵיךָ" (דברים ד, ט). ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו, שנאמר: "וְשִׁנַּנְתֶּם לְבָנֵיךָ" (דברים ו, ז). מפי השמועה למדו "בניך" אלו תלמידך, שהתלמידים קרויין בנים, שנאמר: "וַיֵּצְאוּ בְנֵי הַנְּבִיאִים" (מלכים ב ב, ג). אם כן למה נצטוו על בנו ועל בן בנו? להקדים בנו לבן בנו, ובן בנו לבן חבירו.

וחייב לשכור מלמד לבנו ללמדו...

מאימתי אביו חייב ללמדו תורה? משיתחיל לדבר מלמדו "תּוֹרָה צֶדֶק לָנוּ מִשָּׁה" ו"שִׁמְעַע יִשְׂרָאֵל", ואחר כך מלמדו מעט מעט, פסוקים פסוקים, עד שיהיה בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו, ומוליכו אצל מלמד התינוקות.

הרמב"ם ציין שבגיל צעיר יש להכניס את הילד למסגרות חינוכיות. הגמרא במסכת בבא בתרא מתארת כיצד השתלשלה תקנת הקמתם של בתי ספר בעמ ישראל.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כא עמוד א

זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל: שבתחילה מי שיש לו אב מלמדו תורה, מי שאין לו אב לא היה למד תורה. מאי דרוש? "וְלִפְדֹתֶם אֶתְּם" (דברים יא, יט) - ולמדתם אֶתְּם. [=פסוק כתוב ולמדתם אותם אך בכתיב חסר, והכוונה היא שיש ללמד את הילדים. הדרשה בשל הכתיב החסר פונה להורים. אתם הם המלמדים את הילדים].

"חדר" טיפוסי בהר
מירון, 1912

התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים. מאי דרוש? "כִּי מִצֵּיִן תֵּצֵא תוֹרָה" (ישעיהו ב, ג). ועדיין מי שיש לו אב היה מעלו ומלמדו, מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד. התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז. ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא.

עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות, בכל מדינה ומדינה, ובכל עיר ועיר, ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע.

הציבור מחוייב להקים מסגרות לימודיות וחינוכיות לילדי ישראל בכל מקום שבו יש קהילה יהודית. החובה מוטלת על הציבור ועל מנהיגיו לדאוג לקיומן ולהפעלתן של המסגרות הדרושות.

ספר החינוך מצוה תיט

וכן מה שאמרו (בבא בתרא כא ע"א) שחייב הציבור שבכל מקום ומקום להושיב מלמדי תינוקות, ועיר שאין בה תינוקות של בית רבן תחבר.

הרב חיים דוד הלוי סיכם את סוגיית חובת ההורים ללמד את ילדיהם תורה ותרגם את יישומה היעיל ביותר של חובה זה כיום.

הרב חיים דוד הלוי, קיצור שולחן ערוך מקור חיים, חינוך הבנים, עמ' 317

ללמדו תורה כאמור: "וְלִמְדֵתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם". וחייב לשכור מלמד לבנו ללמדו תורה. והמוסר בניו למלמדים, חייב למוסרם בידי מורים יראי ה' שומרי תורה ומצוות. אבל המוסר לידי מורים פורקי עול תורה ומצוות, חוטא הוא בנפשם, ועמיד הוא ליתן את הדין על כל חטא אשר יחטאו בעמיד בכל ימי חייהם, כי הוא הגורם להחטיאם.

בעיר קארמניולה שבפיימונטה שבאיטליה, נמצא ליד אולם בית הכנסת חדר קטן ובו ספסלים לילדים בגבהים משתנים: לכל ילד ספסל בגובה שלו. כך הותאם מקום הישיבה של התלמיד, לפי גילו, בקהילה בה מספר הילדים בכל שכבת גיל לא היה גדול.

ואף שעמה כל אדם מוסר בניו ללמוד תורה בידי מורים ממונים על כך, אעפ"כ החובה והמצווה העיקרית מוטלת עליו ללמד תורה ויסודות האמונה. וכל דבר הנמסר מפי האב נכנס ללב הבן באמון מלא ובביטחון פשוט, כי יודע ומרגיש הבן כמה אביו אוהבו ולא ינחילהו שקר. ויקיים המצווה ללמדו תורה בלילה ובשבתות וימים טובים.

החובה ללמד תורה את הילדים מוטלת על האב, אך גם האם שותפה פעילה בכך.

שמות רבה פרשה כח, ב

"כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתִגִּיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יט, ג). "כה תאמר לבית יעקב", אלו הנשים, "ותגיד לבני ישראל", אלו האנשים. למה לנשים תחילה? שהן מזדרזות במצות. דבר אחר: כדי שיהו מנהיגות את בניהן לתורה.

משנה מסכת אבות פרק ב משנה ח

רבי יהושע - אשרי יולדתו.

תלמוד ירושלמי מסכת יבמות פרק א הלכה ו

רבי יהושע... שהיתה אמו מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה.

ג. נישואין

חובה נוספת של ההורים היא לדאוג לנישואי ילדיהם. הגמרא במסכת קידושין דנה במשמעות המעשית הנגזרת מחובה זו - כיצד ההורים אמורים לנהוג כדי לעזור לילדיהם להינשא.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל עמוד ב

להשיאו אשה: מנול? [=מניין לנו?] דכתיב: "קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים" (ירמיהו כט, ו). בשלמא בנו בידו [=לגבי החובה של האב לחתן את בניו החיוב מובן שהרי זה בידו של האב למצוא לבנו אשה] אלא בתו בידו היא? [=אבל ביחס לבת כיצד ניתן להטיל על האב חיוב להשיאה אם הדבר אינו תלוי בו, הענין תלוי בשאלה האם גבר יחפץ בה ויבקש את ידה?] הכי קאמר

להו [=כך יש להבין את הכוונה] ניתן לה מידי ולבשייה ונכסייה [=יתן לה האב בגדים יפים ונכסים] כי היכי דקפצו עלה אינשי [=כדי שיקפצו עליה ויחפצו בה].

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב עמוד ב

תנו רבנן: ...המדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה, והמשיאן סמוך לפירקן, עליו הכתוב אומר: "וַיִּדְעַתְּ כִּי שְׁלוֹם אֶהְלֶךְ" (איוב ה, כד).

ד. לימוד מקצוע

חובה נוספת של הורים היא לדאוג שילדיהם ירכשו מקצוע שממנו יוכלו להתפרנס ולעמוד ברשות עצמם.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל עמוד ב

ללמדו אומנות. מנלן? אמר חזקיה, דאמר קרא: "רְאֵה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אֶהְבֶּתְּ" (קהלת ט, ט), אם אשה ממש היא - כשם שחייב להשיאו אשה, כך חייב ללמדו אומנות. אם תורה היא - כשם שחייב ללמדו תורה, כך חייב ללמדו אומנות. ...רבי יהודה אומר: כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות. ליסטות סלקא דעתך? [=עולה על דעתך?] אלא כאילו מלמדו ליסטות.

הרב אלימלך בר שאול תירגם את יישומה של ההוראה בגמרא למציאות ימינו. הרב אלימלך בר שאול, "חובת האב ללמד את בנו ובתו אומנות", מצוה ולב, חלק ב, עמ' 161-177 יש לומר שבחייב לימוד אומנות, שהחייב היסודי הוא שילמד אב לבנו איזה אומנות או עיסקא לפי מה שהוא מוכשר, ולפי מה שבאותו זמן ובמקום ההוא, יש באותה אומנות לתת קיום וחיות. שכן בפחות מזה הרי לא הושגה המטרה של חייב לימוד האומנות, וסופו מלסטם את הבריות. אבל אם המלאכה או העיסקא שלומד הבן מכשירה אותו להתפרנס ממעשה ידיו ולעמוד ברשות עצמו, הרי בזה מושגת המטרה של "ראה חיים" ויכופו את האב ללימוד אומנות לבנו בשיעור כזה. ...ההורים חייבים להכשיר את ילדיהם לקראת עמידה מלאה ברשות עצמם. ...חייב האב להקנות לבנו אומנות כדי שתפרנסהו כדי קיום, ולא יפול למעמסה על זולתו.

...ונראה לומר שחיוב לימוד הבן אינו מצומצם רק לגבי קטן, אלא זהו חיוב כללי המוטל על האב לגבי בנו, ואפילו הגדיל הבן ועדיין אינו מפרנס את עצמו מאומנות או עסק, עדיין לא נגמר החיוב של האב ללמדו אומנות.

ה. דאגה ממונית – מזונות לילדים

ההורה חייב לדאוג לפרנסתו של הילד: מזונות, בגדים, וצרכים פיזיים בסיסיים. עד איזה גיל חייב הורה לדאוג ממונית לילדיו? במהלך הדורות ועד זמננו, ניתנו תשובות שונות לשאלה זו על פי המצב הכלכלי והחברתי שהיה באותה העת. במהלך הדורות עלה בהדרגה הגיל בו נקבע שילדים יכולים לעמוד ברשות עצמם מבחינה כלכלית וההורים לא חויבו במזונותיהם.

באופן טבעי כל הורה זן ומפרנס את ילדיו הקטנים כחובה מוסרית בסיסית: "דרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים" (רמב"ן שמות כא, ג). לאחר חורבן בית שני נוצרו מצוקות כלכליות, והורים הפסיקו לפרנס את ילדיהם. הנטל הכלכלי נפל על הציבור, ואז קבעו שהורה חייב לפרנס את ילדיו לפחות עד גיל שש. אם ההורה אינו ממלא חובה זו, ניתן לכפות עליו לקיימה.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סה עמוד ב

דרש רבי עולא רבה, אפיתחא דבי נשיאה [=דרש רבי עולא הגדול על פתחו של בית הנשיא]: אף על פי שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים. עד כמה? עד בן שש.

בתקופה שבה ישבה הסנהדרין באושא שבגליל, הועלה גיל חובת תשלום המזונות לילדים – עד שתיים עשרה לבנות ועד שלוש עשרה לבנים.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף מט עמוד ב

אמר רבי אילעא אמר ריש לקיש משום רבי יהודה בר חנינא: באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים.

לא ברור מה היה בדיוק הרקע ההיסטורי לתקנת אושא. ייתכן שהיו אנשים שלא דאגו למזונות ילדיהם, והילדים נזקקו לקופת הצדקה הציבורית, ולכן היה צריך לכפות על הוריהם לפרנסם. על מי שאינו מסוגל לפרנס כראוי הופעל לחץ מוסרי-חברתי, ועל מי שמסוגל לפרנס כראוי הפעילו מנגנוני כפייה בדומה לאמצעים שהופעלו כדי לגבות צדקה.

כך הייתה ההלכה נוהגת שנים רבות מאוד. באספת רבנים בשנת תש"ד, בראשות הרבנים הראשיים לארץ ישראל הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג והרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, תיקנו חברי הרבנות הראשית לישראל שגיל חובת מזונות הילדים יהיה עד חמש עשרה.

תקנת הרבנות הראשית לארץ ישראל, שנת תש"ד (חוזר הרבנות הראשית לארץ ישראל מיום כ"א טבת תש"ד)

לפנים בישראל אע"פ שמעצם הדין לא היו כופים את האב בממונו לזון את בניו ובנותיו הקטנים אלא עד הגיל של שש שנים, היו מכלימים אותו ומכריזים עליו כדי להכריחו לזונם עד שייגדלו. אך בזמננו לא איכשר דרא לצערנו, וכפייה מוסרית אין כוחה יפה כלל. בימינו אלה, אפילו ילדים מבוגרים קודם שהגיעו לגיל של חמש עשרה שנה, סכנות מוסריות גדולות צפויות להם (לבנות וגם לבנים) אם פרנסתם לא תהיה מובטחת על יסוד משפטי. ועתה הננו מסכמים: כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כוח בית דין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של שש שנים, כך היא מעתה ואילך כוחם יפה לחייבו בחיוב משפטי גמור ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של חמש עשרה שנה.

משמעות תקנת הרבנות הראשית היא שניתן לכפות הורה לפרנס את ילדיו עד גיל חמש עשרה, כמו שכל השנים כפו הורה לפרנס את ילדיו עד גיל שש.

הראשון לציון, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל ביאר את טיב תקנת הרבנות הראשית. הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר סימן עד בזמן הזה שאין הילדים יכולים להתפרנס בילדותם אפילו בקושי, ולא עוד אלא שאינם רשאים בכך מצד הציבור כולו, הואיל וילדים כאלה שהם מחוסרי תלמוד

תורה מדע ותרבות נעשים מושחתים... הואיל ובזמן הזה יש הכרח חיוני ללמד את הבנים עד גיל י"ב או ט"ו שנה כדי להכשירם לעבודה ולהיות בחברת הציבור, לכן הרי זה כמי שאין לו במה להתפרנס ממקום אחר בשום אופן, וחייב האב לזונם עד גיל בגרות עד שיוכלו להתפרנס מעבודתם.

במהלך השנים מאז שנת תש"ד, הסתבר שחובת תשלום מזונות עד גיל חמש עשרה אינה מספיקה. הנורמה שהתעצבה מאז היא שנערים ונערות נמצאים במסגרות חינוכיות ולימודיות עד גיל שמונה עשרה ואין הם מפרנסים את עצמם. קיים אינטרס חינוכי וחברתי שילדים בוגרים יימצאו במסגרת חינוכית ולימודית עד גיל בוגר. המסגרות החינוכיות-לימודיות מכשירות טוב יותר את הנערים והנערות מבחינה ערכית ומוסרית להתמודד עם אתגרי החיים, ומונעות או לפחות מצמצמות הידרדרות מוסרית. הרבנות הראשית לישראל קבעה בשנת תשל"ו וחזרה וקבעה בשנת תשמ"ו שחובת המזונות היא עד גיל שמונה עשרה (תחומין א [תשמ"], עמ' 272; הרבנות הראשית לישראל שבעים שנה לייסודה, חלק ג, עמ' 1541).

ו. חינוך למצוות ולמידות טובות

חובה נוספת המוטלת על ההורים היא לחנך את הילדים לקיום מצוות.

תוספתא חגיגה פרק א הלכה ב

קטן שאין צריך לאמו חייב בסוכה... יודע לנענע חייב בלולב, יודע להתעטף חייב בציצית, יודע לדבר אביו מלמדו שמע ותורה ולשון קדש, ואם לאו ראוי לו שלא בא לעולם. יודע לשמר תפלו, אביו לוקח תפלוין אליו.

הרב שאול ישראלי הבחין בין חובת האב ללמד את בנו לקיים מצוות, לבין השלב בו יש חובה אישית על הילד לקיים מצוות.

הרב שאול ישראלי, עמוד הימיני עמ' תס- תי

כל הגילאים שהוזכרו לא הוזכר בהם תנאי של הבנה, ואילו היה זה התנאי מסתבר שהיה הגיל של כל המצוות שווה... אלא שהוא רק תנאי שיוכל לעשות מעשה

הרב שאול ישראלי

(נפטר בשנת תשנ"ה),
ירושלים. תלמיד
הראי"ה קוק, כיהן
כרב מושב כפר הרואה
ואחר כך שימש דיין,
חבר מועצת הרבנות
הראשית וראש ישיבת
"מרכז הרב" בירושלים.
ספריו: "ארץ חמדה",
"עמוד הימיני", "חוות
בנימין", "מסקי דין",
"משפטי שאול".
ממנהיגי הציונות
הדתית.

המצווה כראוי. שיהא יודע להתעטף לענין ציצית, ולנענע לענין לולב וכד'. ...החיוב מתחיל גם כשהילד אינו מבין והוא מטעם השפעת המצווה שלא מדעת והכרה. אבל כשהילד מבין יש עליו המצווה של חינוך גם מצד ההכרה, שעל ידי כך יהיה נוטה בכלל בחירתו לקיים המצוות, ומצווה זו מוטלת גם על הילד עצמו ומקיים מצווה מדרבנן בעצמו.

חינוך למצוות ומידות טובות נוצר בראש ובראשונה על ידי אקלים ביתי ומשפחתי. דוגמה אישית של ההורים, חינוך למידות, ערכים ומוסר, תפילה מעומק הלב וסיעתא דשמיא, עמידה ושמירה על ערכי הרוח בהתמדה ובקביעות - כל אלה הם הבסיס לחינוך טוב של ילדי הבית

הרב חיים דוד הלוי, קיצור שולחן ערוך מקור חיים, חינוך הבנים, עמ' 317-318

חייב כל אדם לחנך את בניו ולהרגילם לקיים את המצוות שעמיד להתחייב בהן לכשיגדלו. וכן לחנך את הבנות למצוות שעמידה להתחייב בהן כשמתגדלו. ויש אומרים שמצוות חינוך מוטלת גם על האם. ועיקר חינוך הבנים אינו בדברים בלבד, או בזה שירכוש להם לולב טלית ותפילין, אלא בכך שיקיים האב מצוות ה' בנוכחותם, וממנו יראו בקטנותם, וילמדו לעשות כשיגדלו.

חובת חינוך הקטן במצוות הוא עד גיל שלוש עשרה לבן, ושנים עשרה לבת. מכאן ואילך הרי הם חייבים במצוות כגדולים מכוח חיוב עצמי. ואף על פי כן אין ההורים פטורים לעולם מחובתם להשגיח על בניהם ובנותיהם ולחנכם בדרך ה' ותורתו, וכל זמן שידם תקיפה עדיין עליהם יהיו זהירים להוכיחם. אלא שאחרי שגדלו יוכיחם במתק שפטים בלבד ובדברים רכים ונוחים.

ז. דרכי חינוך

השאלות החינוכיות שעומדות בפני כל הורה וכל אדם העוסק בחינוך הן רבות ומגוונות. המוטיב המרכזי שיש לזכור בסוגיות חינוכיות הוא שאינו דומה ילד אחד למשנהו ושיש להתאים בהירות ובעדינות את התגובה לנפשו של הילד.

רש"י מגדיר מהו חינוך: "אין חינוך קטן אלא כדי להנהיגו שיהא סרוך אחר מנהגו לכשיגדיל" (רש"י חגיגה ו' ע"א ד"ה קטן). הנהגה, הרגל, והפנמה.

איך עושים זאת? איך מחנכים?

משלי כב, ו

חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דְרָכּוֹ גַם כִּי יִזְקֵין לֹא יִסּוּר מִמֶּנּוּ.

ר' אליעזר ור' יהושע הסבירו את ההוראה החינוכית שבפסוק.

מדרש משלי פרשה כב

"חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דְרָכּוֹ". ר' אליעזר ור' יהושע. ר' אליעזר אומר: אם חנכת בנך עד שהוא נער בדברי תורה, הוא מתגדל בהם והולך, שנאמר: "גַם כִּי יִזְקֵין לֹא יִסּוּר מִמֶּנּוּ". ור' יהושע אומר כהדא תורתא דלא יליפא רדיא ומתקשיא עלה בסופא [=כאותו השור שלא למד לחרוש ועל כן מתקשה בכך בסופו של דבר]. וכהדא עוברתא דכרמא דאית לה אתר כי אתא עד דהיא רטיבא, וכדקשיא ליה אי את יכיל לה [=וכאותו צמח צעיר בכרם שכשהוא צעיר ורטוב ניתן לתקנו, וכאשר הוא מתקשה אין אתה יכול לו].

הרש"ר הירש מתייחס לשאלות המאתגרות הקשורות בחינוכו של נער בגיל ההתבגרות.

הרב שמשון רפאל הירש, בראשית ח, כא

מה משמעות "נעורים"? ההוראה המקורית של "נער": לנענע ולהשליך מעליו. כך אצל שמשון: "אנער" (שופטים טז, כ), "נֶעֶר כְּפִיו מִתְמַחֵ בַּשֶּׁחַד" (ישעיה לג, טו) וכדו'. מכאן "נעורת": פסולת של פשתן. וזו גם משמעות "נעורים": צעירים רוצים להתפתח מתוך עצמם. רשמים טובים או רעים אינם נקלטים במ דרך קבע. טבע הנער עודנו בתכונתו המקורית, טרם התעטף בטלית של חנופה, עודנו "מנער" מעליו רשמים טובים ורעים. צעירים אינם לא צדיקים ולא רשעים. אוי לו למי שסבור שהילד הממוצע הוא רשע ומרושע! מי שמכיר ילדים, יודה: לא, אין זה נכון, הנוער איננו מושחת, יצר לב האדם איננו רע מנעוריו. לא מנעוריו ישאף האדם אל הרע. בזמנים רגילים - מספר המבוגרים השואפים אל הרע הוא רב ממספר הצעירים. אמת, צעירים עלולים לעשות את הרע - שכן טרם הורגלו להיכנע לעול מצוות. שליטה עצמית ומשמעת דומות עליהם כעול, ובשאיפתם לעצמאות "ינערו" עול זה מעליהם. אכן קשה להתגבר על עצמאות זו של הרצון. חוסר הבגרות השכלית מתווה עליה את תו העקשנות, אך עצמאות זו היא השורש של האישיות המוסרית שלעתיד.

...וכך נטע הקב"ה בלב כל אדם את השאיפה לעצמאות - כדי לחשל את אופיו בדרך הטוב. עצמאות זו מתגלה תחילה כ"נעורים": הצעיר משלח רסן, "מנער" ופורק את העול. אך משהוא מגיע לכלל הכרה, שתכלית המצווה היא חירות ולא הגבלה, הרי הוא מתמלא התלהבות נעורים, ונודר להתמסר לכל אידיאל נעלה.

רבי קלונימוס קלמיש שפירא, האדמו"ר מפיאסצנא (נרצח בשואה), כתב את הספר "חובת התלמידים". בעמוד השער הוא הסביר את מטרת הספר: "מטרתו לחדור לתוכיות התלמיד, לגלות את נפשו, להוציאה ולהזריכה בתורה ועבודה בדרכי החסידות ולקשרה לה". בהקדמתו לספר הוא מאריך בפרשנות הפסוק "חנוך לנער על פי דרכו".

רבי קלונימוס קלמיש שפירא, האדמו"ר מפיאסצנא, חובת התלמידים, הקדמה

שלמה המלך אמר במשלי (כב, ו) "חֲנוּךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דַרְכּוֹ גַם כִּי יִזְקֵין לֹא יִסּוֹר מִמֶּנָּה". זה הוא עיקר החינוך שלא בלבד בשעה שהנער נער, ויד אביו עודה תקיפה עליו ישמע לו ויעשה כמצוותיו, רק גם כשיגדל והוא ברשותו, אף "כי יזקין לא יסור ממנה". כי החינוך לא צווי לבד הוא שמצווה את בנו או תלמידו עשה כך וכך, גם לא הרגל בלבד הוא, שמרגילו לעשות מעשים טובים, יותר גדול ויותר פועל מן הציווי ומן ההרגל הוא החינוך. ושני אלה: הציווי וההרגל, רק כלי תשמישו הם, שהמחנך מוכרח להשתמש בהם, לצוותו ולהרגילו, כדי לחנכו בדרך ה'... וכשנאמרה תיבה זו על חינוך הבנים, אז הכוונה היא לגדל ולפתח את טבעו והכשרתו של הילד שנמצאה בו במידה קטנה או בכוח או בהעלם לבד ולגלותה. וכיוון שהאיש הישראלי עוד בילדותו רוח ד' נשמת שדי טמונה וגנוזה בו, צריכים לגדל ולחנך אותו להוציאה לגלותה ולהפריחה ויהיה ליהודי נאמן עובד ה', בתורתו מעצמו יחפץ, ומדרכו גם כי יזקין לא יסור, והמצווה אף המרגיל אינו בטוח שהבן או התלמיד המצווה והמתרגל יעשה כמצוותו, גם כשיגדל ויהי ברשות עצמו.

אבל שלמה המלך לא את תכלית החינוך בלבד הודיענו, שתכליתו להביאו אל "גם כי יזקין לא יסור ממנה", רק גם את האופן והאמצעי איך לבוא אליו ביאר לנו, במילים "חנוך לנער ע"פ דרכו", שזה הוא העיקר. כי המצווה והמרגיל בלבד, אינו צריך ליתן לב אל הבן והתלמיד, לדעת את טבעם ושכלם וכו'... עליו רק לצוות עשה כך או כך ודי לו, גם אינו מרגיש חוב בעצמו לטפל בכל תלמיד ותלמיד בפני עצמו, ויכל הוא לצוות להרבה תלמידים בני גיל אחד ציווי אחד: עשו כך או כך, כי לא בתלמיד

רבי קלונימוס שפירא, האדמו"ר מפיאסצנא (המאה ה-20), פולין, אדמו"ר חסידי, המשיך לדרוש בשנות המלחמה בגטו ורשה, נהרג על קידוש ה' בשואה. ספריו המפורסמים: חובת התלמידים, אש קודש.

או בבן, רק בו, במצווה בלבד הדבר תלוי, הוא יצווה וזהו הוא הכל. אבל המחנך שרוצה לגלות את נשמת התלמיד הטמונה והגנוזה בו, לגדלה ולהבעירה שתבער באש של מעלה למרום וקדוש, וכולו אף כחי גופו בקדושה יתגדלו ולתורת ה' ישתוקק, מוכרח הוא להרכין את עצמו אל התלמיד המתחנך על ידו, ולחדור אל תוך קטנותו ונמיכותו, עד אשר יגיע אל ניצוץ נשמתו הגנוזה אף נעלמה ולהוציאה, ולהצמיחה ולגדלה. כיוון שכן, לא בכל הנערים שווה הוא החינוך, תלוי הוא בכל נער ונער כפי טבעו, דעתו, מידותיו וכו', ואותם על המחנך להכיר ולא די לו למחנך אם רק את עצמו ודעתו לבד יכיר, כי אם במתחנך הדבר תלוי, לא בדעתו וכחי עצמו בלבד ישמש ויפעל, יצווה ויורה, רק גם בדעת וכחי התלמיד יאחז, ישמש ויפעל, ולא מה שיצווה ויחנך לזה יצווה ויחנך לתלמיד אחר השונה ממנו בטבע, רצון, מדות וכו'... וזה רמז לנו שלמה המלך "חנוך לנער ע"פ דרכו", על פי דרכו של כל אחד ואחד. לא את אומנות החינוך של הפדגוגיה כוונתנו בזה להורות, איך לשמש בשכל התלמיד ואמצעים, איך להרחיב את בינתו בידיעת פשט התורה, כי לא את השכל של התלמיד בלבד אנו מחפשים עתה, רק את כל התלמיד, את הנפש, רוח ונשמה של הילד הישראלי אנו מחפשים לקשרו באלקי ישראל ויהיה יהודי חרד לדבר ה' וכל מאוויו אליו יתברך יהיו.

הדס לבשמים דמוי דג,
גרמניה, המאה השמונה
עשרה, כסף, אוסף מוזיאון
וולפסון, היכל שלמה

פרק יב

התנהלותה של המשפחה

פרק יב: התנהלותה של המשפחה

המשפחה היא הבסיס לקיומו של העם היהודי וממנה שואבים כולם – האב, האם וילדי המשפחה – כוחות, חינוכיים וערכיים. כל בית מוסיף קומה ומהווה חוליה בשלשלת הדורות הארוכה של עם ישראל. בית בריא מכונן חיים טובים לשותפים בו. ההורים מנהיגים יחד את הבית לטובתם ולטובת ילדיהם, כשכל מרכיב במשפחה מודע לתפקידו ולתרומתו, לחובותיו ולזכויותיו. כדי שהבית יתפקד באופן מיטבי יש להשקיע מחשבה ותכנון תמידיים בבנינו. הבית מורכב מיסודות חומריים ורוחניים. התורה, ההלכה והמסורת היהודית הן המקורות הממלאות את החיים תוכן. כל אלו וכן העבודה, הפרנסה וההתנהלות הכלכלית משמשים מסגרת ואמצעי לקיום הבית.

בפרק זה נעסוק ביחס הנכון שבין השקעה בעבודה, בבניית קריירה אישית, לבין ההשקעה בבית ובגידול הילדים. נעסוק בשלושה נושאים:

א. שותפות בני הזוג בהנהגת הבית

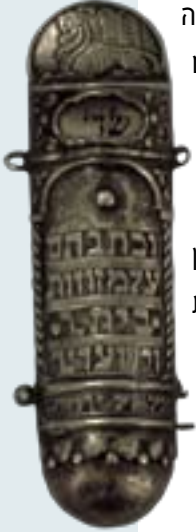
ב. תורה – לימודה וערכיה במסגרת המשפחה

ג. כלכלה ומשפחה:

1. עבודה ופרנסה

2. הישגים, מעמד וחיי משפחה

3. צרכנות נבונה בכלכלת המשפחה

בית מזוזה, ירושלים, המאה העשרים, כסף, אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה

א. שותפות בני הזוג בהנהגת הבית

כדי שהמשפחה תתנהל כסדרה והיסודות החזקים של הבית היהודי יבואו לידי ביטוי בצורה הטובה ביותר, חייבים בני הזוג להיות שותפים בהובלת הבית. כל אחד ואחת מבני הזוג, ימלא את תפקידו בתחומים הטבעיים לו, ימצא את יכולותיו ואת אישיותו, ויחד יעמידו הרמוניה אחת.

הרב לוי בן גרשום, הרלב"ג, למד מהשיח שבין יעקב אבינו לנשותיו - אמהות האומה רחל ולאה - עיקרון חשוב בבניין המשפחה היהודית. ה' ציווה את יעקב אבינו לשוב אל ארץ ישראל (בראשית לא, ג). יעקב אינו מסתפק באמירה שכך ציווה ה'. הוא מתאר את הקשיים שהיו לו עם לבן, ורק אחר כך מספר להן: "ויאמר אלי מלאך האלוקים בחלום: ... עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך" (שם לא, יא-ג). מדוע הקדים יעקב לספר את קורותיו עם לבן ולא הסתפק בעובדה שזהו צו ה'?

רלב"ג, פרשת ויצא, התועלת השלושים ושנים, עמ' 399 (הוצאת מעליות)

שאין ראוי לאדם - כשירצה דבר מה מאנשי ביתו - שיכריחם בזה על צד האונס והניצוח, אבל ישתדל לפתות אותם ולהגיעם אל מה שירצהו בתכלית מה שאפשר, כדי שיתעוררו לזה מעצמם, כי זה יותר ראוי משיעשו זה על צד האונס וההכרח. ולזה תמצא שאמר יעקב לנשיו דברים נכוחים, יביאום להִשְׁמַע אליו ולהפָּרֵד מאביהן, והודיע להן בסוף דבריו כי ה' יתעלה ציווה ללכת לשוב אל בית אביו, כדי שיתרצו בזה מזה הצד גם כן, שלא ימרו את פי ה' יתעלה.

כאשר איש או אישה מעוניינים לשפר את ההתנהלות המשפחתית, יש צורך בשיח ארוך ומעמיק בנושא, כדי שהכל יהיו שותפים במהלך.

הרב שלמה אבינר, בין איש לאשתו, עמ' 165

השותפות היא האידיאל הגדול ביותר בין בני האדם עלי אדמות. "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם", הם אנשי שלום, הם אנשים שחיים באהבה ואחוה ושלום ורעות. על הנדבך הזה אפשר לבנות דברים הרבה יותר גבוהים.

יש למצוא כמה שיותר הזדמנויות להיות שותף עם בן הזוג... בני זוג מסוכסכים אינם אנשים רעים כלל וכלל, אלא חסרה להם מודעות למה שקורה אצל השני. לו ידעו, היה הכל שונה. לו ידעו כמה זה חשוב, לו ידעו כמה רגיש השני... מדוע הם לא ידעו? כי השני לא אמר. למה הוא לא אמר? כי חשב שאם יאמר זה יהיה חסר ערך, כי הרי בן הזוג, כפי שסבורים רבים, צריך לנחש לבד...

לכן זו המגמה הגדולה - השותפות! זהו האתגר הגדול וזה הקשר. כאשר האדם בונה את הקשר הזה עם בן הזוג, הריהו בונה על ידי זה גם את הקשר שלו עם עצמו. שותפות בהחלטות - בכל עניין יש להתייעץ... חייבים להתעניין, להיות שותפים, לשאול, להביע הערכה, להביע הכרת תודה.

השותפות הזוגית דרושה במיוחד כאשר אחד מבני הזוג רוצה לבצע תפקיד מיוחד, עבודה מאתגרת או ללמוד תחום שמאוד חשוב לו ונתונים אלו מחייבים התנהלות אחרת של הבית. ההצלחה במשימות שמחוץ לבית תתממש רק תוך הסכמה ותמיכה מלאה של בן/בת הזוג.

כשהציעו לר' אלעזר בן עזריה להיות נשיא, הוא השיב לחכמים: "איזיל ואימליך באינשי ביתי" [תרגום: אלך ואמלך, אתייעץ באנשי ביתי], ואכן מסופר שהוא התייעץ עם אשתו (ברכות כז ע"ב).

הראי"ה קוק הסביר את המסר בדברי ר' אלעזר בן עזריה:

הראי"ה קוק, עין איה ברכות א, עמ' 112

הורה להם שההנהגה המעולה בעיני עבודת הציבור, אי אפשר שתבוא כי אם שיהיה המנהיג מסור לזה בכל נפשו, שאף מצבו הפרטי יהיה בטל ושקוע בעיני הציבור. על כן גם הליכות ביתו צריך שתסכים עם ההנהגה הכוללת ומתוך כך צריך לזה הסכם גברת הבית.

התמסרות לעבודה ציבורית לטובת הכלל דורשת לעתים השקעה גדולה מאוד ועלולה לפגוע או להתקיים על חשבון המשפחה הפרטית. הסכמה ותמיכה, עידוד ועזרה הדדית הם שיעצימו את בן/בת הזוג ויאפשרו לו למלא כהלכה את המשימה המיוחדת.

ההשלמה וההתאמה ההדדית נוגעות גם לילדים ולחינוכם. מסרים אחידים, חשובים לכך שערכי הבית יופנמו ויוערכו. ההשלמה וההתאמה ההדדית גם נוגעות לילדים ולחינוכם. מסרים אחידים, קולות צלולים, שמביאים בחשבון את המורכבות והשוני בין הילדים בצד השונות הטבעית בהצגתם של המסרים הללו על ידי שני בני הזוג, הם ערובה לכך שערכי הבית יופנמו ויוערכו.

"בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות. ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר" (סנהדרין עא ע"א). "לא היה ולא עתיד להיות", אבל יש ללמוד מהנאמר עליו. בן סורר ומורה הוא מי שמפריז באכילה ובשתיה, ו"איננו שומע בקול אביו ובקול אמו" (דברים כא, יח). אחת הסיבות בגללן בן סורר "לא היה ולא עתיד להיות" הוא בשל דרישה הלכתית

מהוריו שקשה מאד לממשה: "אם לא היתה אמו שווה לאביו בקול ובמראה ובקומה, אינו נעשה בן סורר ומורה" (סנהדרין שם).
מה משמעות דרישה זו, ומה יש ללמוד ממנה על דרך החינוך הרצויה של האב והאם?

הרב שמשון רפאל הירש, דברים כא, יח

בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות. בכל עבר ובכל עתיד הוא היה ויהיה רק הלכה עיונית שהתנאים האמורים בה מונעים את הגשמתה למעשה, ואף על פי כן או דווקא משום כך הוא אוצר בלום של אמיתות חינוכיות שמקירתן היא בגדר "דרוש וקבל שכר". העוסק בהן יפיק מהן תועלת מרובה למלאכת החינוך של ההורים...

"איננו שומע בקול אביו ובקול אמו" - רק אם יש לילד גם אב וגם אם, ורק אם גם אביו וגם אמו הפעילו עליו את השפעתם המחנכת, ורק אם האב והאם מדברים בקול אחד... ורק אם שניהם עומדים מול הילד באותה מידה של כובד ראש וכבוד, ומעל הכל רק אם יש ביניהם אחדות דעים ורצון משותף - רק

אז יכולים הם לומר לעצמם שלא הם אשמים בקלקלת בנם.

אם חסר אחד מכל אלה, ובייחוד אם אין הסכמה בין האב לבין האם ואין הם מחנכים בכיוון אחד, הרי קלקלת הילד עדיין איננה מוכיחה את ההשחתה המוסרית של טבעו. אילו נתחנך כהלכה על ידי אביו ואמו, אפשר שהיה מתפתח בדרך אחרת. ומה שעָמַת בידי ההורים יכול לתקון (=להיות מתוקן) על ידי החיים והניסיון. ההסכמה הגמורה בין האב לבין האם היא התנאי הקודם לכל האמור כאן.

צלחת, כסף, אוסף
מקט גרונד, מוזיאון
וולפסון, היכל
שלמה

ב. לימוד תורה במסגרת המשפחה

משפחה צריכה להיבנות על בסיס רוחני איתן. ערכים, מידות, הנהגות טובות, אידאליים, צדקה, חסד, כל אלה ועוד הם מאדני הבית. שמירת ההלכה, ושאיפה להתקדם עוד מבחינה רוחנית ומוסרית הם שמעניקים ממד ערכי לבית.

לימוד תורה של בני הבית ורצון משותף להתקדם ולהתפתח בקיום מצוות, בפיתוח האמונה ובעבודת ה', הם הכוחות המניעים והמחיים של המשפחה.

תלמוד בבלי, מסכת שבת דף לא עמוד א

אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עיתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? צפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר?

מה היא קביעת עתים לתורה?

רש"י

קבעת עיתים - לפי שאדם צריך להתעסק בדרך ארץ, שאם אין דרך ארץ אין תורה, הוצרך לקבוע עיתים לתורה דבר קצוב, שלא ימשך כל היום לדרך ארץ.

החובה לקבוע עתים לתורה מוטלת על כל אדם.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עשיר בין עני, בין שלם בגופו בין בעל יסורין... ואפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח).

שולחן ערוך אורח חיים, סימן קנה סעיף א

ויקבע עת ללמוד, וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירונו אף אם הוא סבור להרוויח הרבה.

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, הידוע בכינויו "החפץ חיים", מחבר הספר משנה ברורה, פירט הלכה למעשה כיצד יש לקבוע עתים לתורה:

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, משנה ברורה וביאור הלכה, שם

הכוונה בקביעת עיתים לתורה הוא שצריך האדם ליחד עת קבוע בכל יום שלא יעבירונו בשום פעם. ואם אירע לו אונס שלא היה יכול להשלים הקביעות שלו ביום, יהיה עליו כמו חוב וישלימו בלילה... וכתבו האחרונים שלעולם קודם שיצא מבית המדרש שחרית, אפילו אם אירע לו אונס שלא יוכל ללמוד בקביעות, ילמד על כל פנים פסוק אחד או הלכה אחת.

ויקבע - והנה עצם הלימוד אף שכשהוא לומד ביחידי הוא גם כן מקיים מצוות עשה של תלמוד תורה, מכל מקום לכתחילה מצווה להדר כל מה שיכול ללמוד

בחבורה, שעל ידי זה יש כבוד שמים יותר, וכן אמרו חז"ל בכמה מקומות "ברב עם הדרת מלך"... וכן המנהג כהיום בכל קהילות ישראל שקובעים ללמוד בחבורה אחר התפלה בבית הכנסת ואומרים קדיש דרבנן.

לימוד אישי, עם חברותא, במסגרת שיעורים מסודרים, פרק יומי בתנ"ך, משנה יומית, דף יומי, הלכה יומית, שיעור בפרשת שבוע, במשנה, בגמרא, בדינים, וכל תוכן לימודי קבוע, מחייה את האדם ונותן לו כוחות רוחניים. אלה מעצימים את אישיותו ואת יכולתו להקרין ולהשפיע על אחרים במעגל המשפחתי הקרוב, במקום העבודה והלימודים ובמעגלים נוספים. הקובע עתים ממשיך להיות מחובר ללימוד תורה, למרות שעיקר עיסוקו הוא בעבודה ובפרנסה. הקפדה על קביעת עתים לתורה מעבירה מסר חשוב מאוד על מקומה המרכזי של התורה בחיי המשפחה. היא מציבה את התורה וערכיה במרכז הבית, ובזכותה, כל בני הבית מתמידים בשאיפתם להתקדם עוד מהבחינה הרוחנית.

אישה לא חייבת מעיקר הדין בלימוד תורה, אך היא כמובן מוזמנת ורשאית ללמוד תורה. אורחות החיים בעבר לא אפשרו להשקיע זמן רב בלימוד תורה, ואף גברים למדו פחות. מרחב הזמן המוצע כיום, הכלים והאמצעים הרבים, וכן השינויים שחלו במעמד האישה, מאפשרים לכול, גברים ונשים, ללמוד תורה. פוסקי זמננו כתבו שבשל אורחות החיים המוכרים לנו כיום גם נשים ובנות חייבות ללמוד תורה:

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף - קיצור שולחן ערוך, חלק ב עמ' תרצה

הנשים פטורות מתלמוד תורה... ואף על פי כן חייבות ללמוד דינים השייכים להן, שאם לא תדענה הלכות נידה וטבילה, והלכות שבת והלכות ברכות, והלכות איסור והיתר, ובשר וחלב, וכיוצא בזה, איך יוכלו לקיימן ולהישמר בהן. ומטעם זה הנשים מברכות בכל יום ברכות התורה ואומרות אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על דברי תורה... בזמננו יש להתיר לכתחילה ללמד הבנות תורה שבכתב בהסברה מלאה, עם מוסרי חז"ל שבתורה שבכתב ושבכל פה, וכיוצא בזה.

הרב יעקב אריאל, הלכה בימינו, עמ' 215

נפשן של נשותינו ובנותינו חשקה בתורה. יש צימאון נשי אמיתי ללמוד תורה. מתקיימת בהן ברכתו של אותו צדיק, החפץ חיים, שפסק להלכה (בספרו: ליקוטי הלכות לסוטה כ ע"ב ד"ה מכאן) שלא יתכן מצב מעוות שבו נשים רוכשות השכלה כללית ואינן מרחיבות בו בזמן את ידיעותיהן התורניות... לכן פסק החפץ חיים

שהמציאות החדשה מחייבת לימוד תורה לנשים. אין לפטור אותן מכך, כפי שהיה נהוג בדורות הקודמים, שבהם נשים היו ספונות בביתן ועסקו במשק הבית בלבד. יראת השמים שלהן לא היתה זקוקה למזון רוחני נוסף. המסורת שעברה מאם לבתה ואווירת הבית היהודי הספיקו לכך. אולם לא כן בדורותינו, בהם האשה עצמאית, מתקדמת בכל תחומי החיים ופתוחה להשפעות מתחלפות. עליה לבנות את אישיותה הרוחנית בצורה אוטונומית.

אשה זקוקה ללימוד תורה לא רק כאמצעי להכרת היהדות וקיום מצוות, אלא גם כערך עצמי, כמזון רוחני לנפש. עליה לפתח עצמה מבחינה רוחנית. לכן על אשה לקבוע עיתים לתורה כל יום, לא רק כדי לרכוש ידע נוסף ביהדות, אלא גם כדי להתפתח מבחינה רוחנית ולהעשיר את עצמה במקורות האינסופיים של התורה. עליה ללמוד לא רק למנוע ניוון רוחני, אלא גם כדי להתקדם, לפחות באותו קצב בו היא מתקדמת בהשכלתה, בניסיונה המקצועי, ובקידום מעמדה הכללי, אם לא יותר.

לימוד תורה שבכתב ושבשל פה, הלכה, אמונה ומוסר – כל אלה ממלאים את אם המשפחה, בונים את עולמה הרוחני ויעניקו לה כוחות שימלאו את חיי המשפחה בטוב ובקדושה.

ימי שבת וחג הם הזדמנות טובה יותר להתמלא באופן רחב ומעמיק בלימוד תורה. זהו הזמן לקבוע מסגרת ותוכן:

תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק טו הלכה ג

רבי ברכיה בשם רבי חייא בר בא: לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה.

הרב יוסף חיים, בן איש חי, פרשת וירא, שנה שניה, אות כ

וטוב לומר דברי תורה לבני ביתו בליל שבת על ענין הפרשה.

בשבת ובחג יש פנאי, וערכם הרוחני של השבת והחג מתעצם כשהזמן מנוצל ללימוד ועיון ולמילוי הנפש בכוחות רוחניים. זהו גם הזמן הטוב ביותר ללימוד תורה במעגל המשפחתי ולחיזוק הקשר הפנימי בין בני המשפחה. במועדים אלה יש פנאי להתעניינות הדדית בעיסוק ובלמוד של כל אחד מבני הבית, להחלפת דעות בנושאים העולים על סדר היום מתוך מבט ערכי וחינוכי ועוד. העובדה שמובילי הבית קשורים לתורה, מקרינה מטובה על התנהלות הבית ומשפיעה על עיצוב דרכם של בני הבית.

ג. כלכלה ומשפחה

ג 1. עבודה ופרנסה

אחת המשימות העיקריות של כל אדם היא לדאוג ליציבותו הכלכלית. כשמדובר במשפחה, המשימה מורכבת ומחייבת יותר. פרנסה טובה ויציבות כלכלית מאפשרות נוחות ורוגע ומפנות פנאי לבנייה מעמיקה יותר של התא המשפחתי, לפיתוח האישי ולהרמת תרומה לחברה. "אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו. יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך" (תהילים קכח, א-ב). כל אדם חייב לחפש ולמצוא פרנסה ולא לשבת בחיבוק ידיים: "שהבטלה מביאה לידי זימה... שהבטלה מביאה לידי שיעמום" (משנה כתובות ה, ה).

משנה מסכת אבות פרק ב משנה ב

רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון. חכמים אף הורו שאם אין לאדם ברירה, עליו לעבוד בכל עבודה שמציעים לו, והעיקר שלא יתבטל ושלא יזדקק לתמיכה ועזרה מאחרים.

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק י הלכות יח"ט (טור ושולחן ערוך יורה דעה סימן רנה) לעולם ידחוק אדם עצמו ויתגלגל בצער, ואל יצטרך לבריות, ואל ישליך עצמו על הציבור. וכן ציוו חכמים ואמרו: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות". ואפילו היה חכם ומכובד והעני, יעסוק באומנות, ואפילו באומנות מנוולת, ולא יצטרך לבריות. מוטב לפשוט עורות הנבילות בשוק, ולא לומר לעם: חכם אני וגדול אני וכהן אני, פרנסוני. ובכך ציוו חכמים. גדולי החכמים היו מהם חוטבי עצים, ונושאי הקורות, ושואבי המים לגנות, ועושין הברזל והפחמים, ולא שאלו מן הציבור, ולא קיבלו מהם כשנתנו להם.

אדם פותח את יומו בתפילה ובלימוד תורה ואחר כך יוצא לעבודתו ולעסקיו. מרן ר' יוסף קארו פתח את ספרו שולחן ערוך בהלכות השכמת הבוקר, קריאת שמע, תפילה ונושאים נוספים בהלכה, ואחרי כל אלו כתב הלכות מחייבות בסימן נוסף תחת הכותרת "סדר משא ומתן":

שולחן ערוך אורח חיים סימן קנו סעיף א

אחר כך ילך לעסקיו, דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון, כי העוני יעבירונו על דעת קונו. ומכל מקום לא יעשה מלאכתו עיקר, אלא עראי, ותורתו קבע, וזה וזה יתקיים ביזו.

עבודה ופרנסה שואבים מהאדם כוחות רבים. מתקיים בהם מתח לצד סיפוק, קושי עם תודעת שליוחות, התמודדות והישגים. העבודה היא המקום שבו אדם יכול לתרום לחברה את יכולותיו, להתבטא היטב ובמקביל לפרנס אנשי ביתו. כבר לאדם הראשון נאמר: "בְּעֵצַת אִפְיֶךָ תֹאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט). בעולם המודרני אדם נתבע להשקיע שעות רבות ואנרגיה גדולה במקום העבודה. במקומות עבודה מסוימים רווחת התפיסה שעבודה ופיתוח הקריירה וההישגים הם חזות הכול. יש מקומות שבהם תובעים מהעובדים שעות עבודה רבות וארוכות, וכמעט שאין בהם חופשות - שבוע רודף שבוע, פרויקט רודף פרויקט, תוך מתן הבטחות גדולות ומענקים נדיבים. העובדים מעוניינים גם הם להצליח ולהרוויח, להראות הישגים ולהתקדם. מתפתח מעגל שעניינו רדיפה אחר כסף, מעמד ויוקרה. יש מקומות שבהם התמסרות מלאה היא תנאי בל יעבור ואין בררה אחרת, אך ברוב מקומות העבודה אין זה כך. לעתים בשם הפרנסה, ההכרה במעמד החברתי או המימוש העצמי, אדם מתקשה לקיים מעגלי חיים חיוניים נוספים. לפעמים עובדים קשה ובכל זאת לא משתכרים כראוי. התסכול רב, ומתקיים חיפוש מתמיד אחר מקורות פרנסה נוספים ומשלימים.

מקורות הפרנסה הם עוגן כלכלי של המשפחה ושל כל אדם כפרט. העובדה שאדם הצליח בעסקים וצבר הון רב עלולה ליצור בקרבו כוחנות וגאווה.

רבנו ניסים, דרשות הר"ן הדרוש העשירי

"פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה... ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (דברים ח, יב-יח). רצה בזה, כי עם היות שאמת שיש באישים סגולות מיוחדות לדבר מהדברים, כמו שיש אנשים מוכנים לקבל החכמה, ואחרים מוכנים לשיית עצות בנפשם לאסוף ולכנס, ולפי זה יהיה אמת בצד מה שיוכל העשיר לומר כוחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. עם כל זה עם היות שהכח הוא נטוע בך, זכור תזכור הכח ההוא מי נתנו אליך ומאין בא. והוא אומר: "וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (שם יח). לא אמר וזכרת כי ה' אלוקיך נותן לך חיל, שאם כן היה מרחיק שהכח הנטוע באדם

יהיה סיבה אמצעית באסיפת ההון. ואין הדבר כן. ולפיכך אמר כי עם היות שכחך עושה את החיל הזה, תזכור נותן הכח ההוא, יתברך.

על האדם לפעול ולעשות, אך עליו לזכור שהקב"ה הוא שנתן לאדם את היכולת והכישורים להצליח ולהרוויח כסף. תזכורת זו חשובה לכולם, ובמיוחד לאלו שהצליחו יותר מכולם. שלמה המלך אמר זאת בפסוק קצר: "ברכת ה' היא תעשיר" (משלי י, כב). רבי יהושע בן חנניה נתן עצה ברוח זו כששאלו אותו איך מתעשרים:

תלמוד בבלי מסכת נדה דף ע עמוד ב

מה יעשה אדם ויתעשר? אמר להן: ירבה בסחורה, וישא ויתן באמונה. אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועילו! אלא: יבקש רחמים ממי שהעושר שלו. שנאמר 'לי הכסף ולי הזהב' (מגי ב, ח). מאי קא משמע לן? דהא בלא הא לא סגי (=מה בא להשמיענו? שזה בלא זה לא יועיל).

היחס לאדם שרודף אחר רכוש והון רק כדי למלא את סיפוקו ולהעצים את כוחו וכבודו הוא שלילי: "אוהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה, ט). לעומת זאת, היחס לאדם שמנצל מה שצבר והשיג גם לעשייה חברתית ולאומית תורמת ומיטיבה (ביצירת מקומות עבודה, בפיתוח הכלכלה והרחבתה, בתרומות לחברה) מבורך הוא, ויש להכיר לו טובה ותודה.

2.2 הישגים, מעמד וחיי משפחה

הרדיפה ללא לאות אחר פרנסה עלולה לפגוע בחיי המשפחה. ייתכן מצב שאדם ישכח את היותו חלק מזוג והורה לילדים וגם שיש ערכים חשובים נוספים בחיים. חובה לשמור על איזון בין השאיפה והרצון להשיג עוד ועוד מבחינה כלכלית ומעמדית לבין המשימות המשפחתיות והערכיות. על האיזון הנדרש ניתן ללמוד מדברי הכתוב על בני גד ובני ראובן. לשבט ראובן ולשבט גד היה מקנה רב. לקראת הכניסה לארץ ישראל הם ביקשו ממשה רבינו לבנות את ביתם בעבר הירדן ששם יש מקום מרעה גדול:

במדבר לב, מז

וַיִּגְשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גְדֵרְתָּ צֵאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ פֶּה וְעָרִים לְטַפְּנוּ

יש לשים לב לסדר: (1) מכלאות לצאן (2) ובתים למשפחות. משה רבנו הסכים לבקשה, אך הציג להם את סדר החשיבות הנכון:

בְּנוּ לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם וְגְדֵרְתָּ לְצֹאֲנֵכֶם וְהֵיטֵא מִפִּיכֶם מַעֲשֵׂוֹ (במדבר לב, כד).

הסדר הוא אחר: קודם ערים לטף ולמשפחות ואחר כך מכלאות לצאן. המדרש לספר במדבר מסביר את עומק השיח שהתרחש בין משה רבנו לשבטי גד וראובן:

במדבר רבה (וילנא) פרשה כב, ז-ט

"לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו" (קהלת י, ב). "לב חכם לימינו" - זה משה, "ולב כסיל לשמאלו" - אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר. שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות. שהם אומרים למשה: "גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו". אמר להם משה: אינה כלום. אלא עשו את העיקר, עיקר תחלה. בנו לכם ערים לטפכם ואחר כך וגדרות לצאנכם.

הרב שלמה אבינר, טל חרמון - פרשת מטות, עמ' 383-384

בני גד ובני ראובן הם אנשי מקנה. כל עולמם כביכול הוא המקנה: "היו עשירים ובעלי מקנה רב וחבבו את ממונם" (במדבר רבה כב ז). בחיבת המקנה אין כשלעצמה כל רע, עם בריא צריך לכלכלתו מקנה צאן ובקר. גם אבותינו אברהם יצחק ויעקב היו רועי צאן ובקר... עצם הזיקה הממונית שלהם היא אפוא חיובית, והקב"ה מסייעם... אולם בנטייתם זו הייתה הפרזה, "שחיבבו ממונם יותר מדי". קלקולם היה אם כן בהפרזת הערך הממוני, בעשיית העיקר טפל, וטפל עיקר. במקום לבסס קודם את בניין הילדים, הפכו את הסדר וביקשו לבנות קודם כל את המערכת הכלכלית. בני גד ובני ראובן מזלזלים בחשיבות החינוך ובניית המסגרות החינוכיות. הם ממהרים לבנות את החוץ בטרם בנו את הפנים.

המסר הוא שהמשפחה והדאגה לה הן בראש והן קודמות לדאגה ולהשקעה בקניינים החומריים.

בנוסף לכך, יש צורך לאזן בין הרצון להשפיע על הסביבה והחברה לבין חיי הבית. צריך לעשות סדרי קדימות וחשיבות בין קריירה, עושר ומעמד לבין ניהול חיי משפחה טובים, חינוך ילדים, לימוד תורה ועשיית חסד.

נשים אף הן יוצאות לעבוד, ויש שהשיגו הישגים יפים ופיתחו קריירה ומעמד. גם כאן נדרש איזון נכון בין העבודה, הפרנסה, והפיתוח האישי לבין חיי המשפחה. באופן מיוחד ולעיתים אף בלעדי, יש לאם תפקיד גדול ומשמעותי יותר בעת שילדיה צעירים, וזקוקים לה מקרוב.

ג.3 צרכנות נבונה בכלכלת המשפחה

החברה המודרנית מפתה לצרוך מוצרים ומותגים שיש בהם נוחות אך גם ביטוי למעמד החברתי. "תרבות הצריכה" הוא הכינוי שבו מתוארת התנהלות זו. הפיתוי מתבצע באמצעות התקשורת - פרסומות, מערכות שיווק. רבים נסחפים ונגררים אחר אותן אפנות חולפות כדי להיות כמו כולם. מחירה של היגררות זו הוא בזבוז כסף ומשאבים, ולעתים קרובות היא באה על חשבון צרכים אחרים, חינויים וערכיים, שייטיבו עם הבית, המשפחה והילדים.

היצר והרצון לצרוך סוּחפים ומניעים גם כשאין בסיס כלכלי. ההוצאות רבות מההכנסות, ואנשים נקלעים לחובות ותסבוכות כלכליות. בהלכות יום טוב נאמר: הרב יעקב בן אשר, טור אורח חיים סימן תקכט

ואע"פ שצריך כל אדם לצמצם יציאותיו, אל יצמצם בהוצאת יום טוב, וצריך לכבדו ולענגו כדרך שמענג ומכבד השבת...

במשך השנה צריך אדם לצמצם את הוצאותיו, לא לפזר ולבזבז. לקראת יום טוב מותר לחרוג מעט מדרך זו, אך לא להגזים. על הפסיקה הזו כתב והעיר החפץ חיים:

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, החפץ חיים, ביאור הלכה סימן תקכט
בשאר הימים צריך כל אדם לצמצם בהוצאותיו [טור]. ומקורו מהגמרא (ביצה טז ע"א): "מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה". ופירש רש"י: "ויש לו ליזהר מלעשות יציאה מרובה שלא יוסיפו לו אלא מה שפסקו לו". וזהו תוכחת מרובה על זמנינו שבעוונותינו הרבים הרבה אנשים עוברין על זה, ולא ישימו לב איך להתנהג בהוצאות ביתם להרחיק דברים המותרים. ורבים חללים הפילה הנהגה הרעה הזו, שמביאה את האדם לבסוף על ידי גזל וחמס וגם לחרפה וכלימה... ואשרי למי שיאמץ לבבו ולא ישגיח לפיתויים וינהל הוצאות ביתו בחשבון כפי ערך הרווחתו ולא יותר.

לעתים מתרגלים לרמת חיים ראוותנית ובזבזנית, וקשה מאוד לחזול מכך. במצבים קיצוניים עלולים גם להיסחף ולעבור עברות חמורות כמו גנבה וגזל כדי להישאר למראית עין באותו מעמד חברתי. מה שבאמת אינו חיוני לחיי הבית והמשפחה הוא מותרות. יש לשקול היטב לפני שמתמסרים למותרות - מהי תועלתם ומידת השימוש בהם בפועל.

קופסא לתכשיט, בוכארה, כסף, אוסף
מוזיאון וולפסון, היכל שלמה

פרק יג

קרבה בין איש לאשתו

פרק יג: קרבה בין איש לאשתו

נושא מורכב ועדין זה של חיי האישות בין בני הזוג מחייב הצבת גבולות בדיבור עליו מתוך רצון לשמור על הצניעות, האינטימיות והעומק שבהסתרה. עם זאת, מדובר במרכיב משמעותי של הזוגיות ובמצווה מהתורה, אחת מתרי"ג מצוות. כמו בכל הנושאים שבהם עסקנו, גם בפרק זה נלמד על הזכרת התורה בבניית הזוגיות והמשפחה, כאשר הקשר הגופני מהווה חלק בלתי נפרד מבנייה זו. אין זה ראוי שההיכרות עם התוכן האינטימי העמוק ביותר בחיי זוג נשוי, המפגש הפיזי בין איש לאשתו, יוכר ויילמד באמצעות כלי התרבות העכשווית – הטלוויזיה, הרחוב, האינטרנט ודומיהם.

בעולם הרחב מכנים את הקשר הפיזי שבין איש לאשה בשם "יחסי מין". חז"ל מזדריכים אותנו לדבר על נושאים צנועים ואינטימיים אלו בלשון נקייה: "דברו חכמים בלשון נקייה" (משנה נדה ו, יא). לפיכך, את הקשר הפיזי שקיים אך ורק במסגרת הנישואין אנו מכנים בשם "חיי אישות". ההבדל מקפל בתוכו תפיסה אחרת על המתרחש במהלך המפגש הפיזי בין בני זוג. הקשר הפיזי איננו רק מפגש בין שני מינים ופורקן יצרי, אלא הוא ביטוי של חיים מאוחדים של שני אנשים, שהם כאיש אחד ומתוך כך כבשר אחד. בתוך הקשר הזוגי חשובה מאוד היכולת למצוא שפה מתאימה לדבר על נושאים רגישים ועדינים אלו, והיא פתח גדול להרגיש ולהיות מודע לצורכי בן ובת הזוג. השפה המתאימה מתחברת גם לחובה הכללית לשמור על שפה נקייה בכל הקשור לקשרים בין גברים לנשים:

ויקרא רבה (מרגליות) כד, ז

"והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר" (דברים כג, טו), ערות דיבור. ר' שמואל בר נחמני אמר: זה ניבול פה.

קמיע, תימן, המאה
התשע עשרה,
כסף ואבן, אוסף
מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

בדברים הבאים נעסוק בהדרגתם של התורה, חז"ל וספרות הפסיקה על חיי האישות המשלימים את הקשר הנפשי של בני הזוג והמאפשרים את בניין המשפחה והתפתחותה. בין השאר נעסוק גם במקומם של היצר, השיתוף, השמחה והעונג שבמצווה, וכן ביחס בין הגוף לנפש, ובהלכות הקשורות לנושא זה.

בפרק זה נעסוק בשני נושאים:

א. מצוות עונה.

ב. החיבור הגופני: חשיבותו של החיבור הפיזי לקשר שבין איש לאשתו מתוך הדדיות ושמחה, צניעות וקדושה.

א. מצוות עונה

קשר זוגי בין איש לאשתו מכיל ומביא לידי ביטוי רבדים שונים ומגוונים הקיימים באדם. קשר זוגי הוא מצווה מתרי"ג מצוות, והקשר הפיזי בין איש לאשתו מכונה אצל חז"ל "מצוות עונה" (שבת קיח ע"ב). עונה היא זמן, עת, והכוונה היא לזמנים מסוימים במהלך שבוע או חודש שבהם איש ואשתו מקיימים חיי אישות. הקב"ה, יוצר האדם, הוא שיצר את החיים בצורתם זו. הוא שקשר בין האיש ואשתו בכל הרבדים הרוחניים, הנפשיים והגופניים, והוא החפץ במערכת קשרים כזו. מצוות עונה נותנת מקום לקשר המלא והחי בין בני הזוג ומכירה בחשיבותו של המפגש הפיזי לא רק כאמצעי למצוות פרייה ורבייה, אלא גם כקשר המאפשר חיבור עמוק בין בני זוג. המצווה מוטלת על האיש, שאחת מחובותיו לאשתו היא קיום חיי אישות בזמנים שהחיבור הפיזי מותר ואפשרי. אך כמובן שהתפילה והייחול הם לקשר הדדי שבו החובה הופכת לזכות, והאיש ואשתו שותפים מלאים בחיבור.

מצוות עונה מוזכרת בתורה בהקשר של אמה עבריה. שם מדובר על האדון שלוקח אישה נוספת על פני האמה שכבר נשא לאישה. התורה מתרה בו שאף כי לקח אישה נוספת, אסור לו להזניח את חובותיו לאשתו הראשונה – האמה, והוא חייב לה שאר, כסות ועונה. מכאן למדו חז"ל שאם איש חייב שאר, כסות ועונה לאמה, על אחת כמה וכמה שעליו למלא חובות אלו כלפי אשתו.

אם אֲחֵרֶת יִקַּח לֹא שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ לֹא יִגְרַע

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה ג

מה זו (=אמה עבריה) שארה כסותה ועונתה לא יגרע, אף בת ישראל שארה כסותה ועונתה לא יגרע... "שְׂאֵרָה" - אלו מזונותיה, "כְּסוּתָהּ" - כמשמעו, "וְעִנְתָּהּ" - זו דרך ארץ. דרך ארץ - קשר טבעי שבין איש לאשתו.

את מהותן של הלכות אישות הסביר הרב סולובייצ'יק:

הרב יוסף זב סולובייצ'יק, "ובקשתם משם", איש ההלכה, עמ' 209

הן הפילוסופיה היוונית והן הנצרות לא תפסו את ההיבט המטפיזי-המוסרי בהזדווגות המינית. רק בהלכה יש לפעולה זו יסוד מוצק בחיים הדתיים - מצוות פרו ורבו היא מצווה ראשונה בתורה. חיי נישואין הם חיים טהורים ומבורכים. חיייו של הרווק, אף על פי שלא חטא מעולם, נוגדים את תפיסת ההלכה. כל מי שאינו נושא אישה שריו בלי שמחה, בלי ברכה ובלי תורה. הקב"ה בעצמו מזווג זיווגים. שמחת חתן וכלה חשובה מאוד, וכל המשתתף בה - שכרו רב. האיש מחויב להזדקק לאשתו לפרקים קבועים - הכול לפי כוח גופו ותנאי עבודתו. הלכות תשמיש המיטה מיוסדות על עקרון פסיכולוגי ועל היגיינה מינית והן מפליאות בפיקחותן וב"חדישותן". כמה תשומת לב והבנה עדינה ואינטימית טמונות בדינים אלה. ואותה ההלכה, הקשה כברזל, שאסרה הזדווגות לאישה בימי נידתה והעמידה כמה סייגים לאיסור הזה, חייבה את האיש להזדקק לאשתו מפרק לפרק מתוך אהבה וחובה. ההלכה קבעה את המושג "בעילת מצווה". האדם עובד את בוראו בגופו, באכילתו ובפעולה המינית, ויפה עבודה זו מעבודת התפילה.

ב. החיבור הגופני

יחסם של חכמי ישראל לחיבור הפיזי שבין איש לאשתו מדגיש ומחדד את מעלתה וחשיבותה של מצוות עונה. הם האריכו והעמיקו בחשיבות החיבור הפיזי שבין איש לאשתו כשהוא נעשה בקדושה ובטהרה. במעשה זה מתממש הייעוד הנשגב של האדם כצלם אלוקים, בכוח וביכולת שניתנה לו ליצור חיים, לחבר שמים וארץ, נצחיות וזמניות, לחבר גוף ורוח ובכך להביע בחיים המשותפים את אחדותו של העולם שברא הקב"ה.

בתורה מסופר על הדרך שבה ברא הקב"ה את האישה ועל המפגש המחודש של האיש עם אשתו לאחר שהתעורר מהתרדמה שנפלה עליו. בפירושו לתורה הסביר הרמב"ן את הפסוקים הללו כבסיס לחיי כל זוג, כאשר איש נפגש עם אשתו. אמנם הוא איננו עוסק ישירות בחיבור הגופני, אבל מדבריו ניתן ללמוד על הייחוד שבקשר האנושי בין איש ואישה גם בחיבור הגופני.

בראשית ב, כג-כד

וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים זֹאת הַפֶּעַם עֲצַם מֵעֲצָמִי וּבֶשֶׁר מִבְּשָׂרִי לְזוֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לְקָחָהּ זֹאת: עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבֶשֶׁר אֶחָד:

הרב משה בן נחמן, רמב"ן, בראשית ב, כד

לבשר אחד - הוולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד, לשון רש"י. ואין בזה טעם, כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם. והנכון בעיני, כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן, אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם. ומפני זה אמר הכתוב, בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה, והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו. וכאשר היה זה באדם, הושם טבעו בתולדותיו, להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם, עוזבים את אביהם ואת אמם, ורואים את נשותיהן כאילו הן עמם לבשר אחד.

המהר"ל מברא את הצד האלוקי השותף גם הוא בחיבור הפיזי שבין האיש לאשתו:

הרב יהודה ליווא, מהר"ל, באר הגולה - הברא החמישי, עמ' צג

כי חיבור האדם עם אשתו שיהיו לדבר אחד לגמרי. והחיבור הזה אל תאמר כי הוא דבר גשמי כמו שאר בעלי חיים, אין הדבר כך. כי יש להם לאיש ואשה כח החיבור מן השם יתברך, וכמו שנרמז במלת איש ואשה כי בהם נשתתף שמו הוא שם י"ה. הו"ד באיש, ה"ה"א באשה. לומר כי השם יתברך מחבר הזיווג הזה ומאחד אותם, לכך שמו ביניהם. ודבר זה הוא החיבור מן איש ואשה, ולכך כח עליון מחבר אותם.

הקשר בין בני הזוג אינו מתמצה רק במישור החומרי החיצוני כמו אצל בעלי חיים, אלא גם בקשר הנשמתי הפנימי. יתר על כן, החיבור ברובד החומרי שביניהם נובע מהחיבור העמוק יותר, החיבור הנשמתי.

הרב משה בלייכר, שכניה ביניהם, עמ' 93-96

בדרך כלל אנחנו מבחינים הבחנה ברורה בין רוחניות לגשמיות. אנו רגילים להבין, שכל מי שהוא שקוע יותר בעולם הגשמי - ממילא הוא שייך פחות לעולם הרוחני. ולהיפך, מי שהוא שייך יותר לעולם הרוחני, לכאורה באופן טבעי הוא קשור פחות לעולם הגשמי. אבל בין איש לאשתו מופיע חידוש גדול - יש להם יכולת להוות בחייהם מציאות שבה העולם החומרי ינבע כל כולו מהעולם הרוחני ויבטא אותו.

דוגמה לדבר זה אנו מוצאים בשבת. כידוע, אנחנו מצווים להתענג בשבת. באופן פשוט היינו חושבים, שריבוי החומריות בשבת יגרום לנו להסתאב, להיות זללנים ולשקוע בתאוות גשמיות. ובאמת בכל עם ולשון, יום מנוחה גורם להשתקעות בתאוות ובקלקולים גדולים. הגויים אינם שייכים למנוחת השבת - "ולא נתתו ה' אלוקינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים", אבל אצל עם ישראל מופיעה בשבת מציאות מופלאה - נשמה יתירה, אדם אוכל בשבת ומתענג בתענוגים, והעונג לא זו בלבד שאינו מסאב אותו, אלא הוא יוצר בקרבו יותר קדושה ויותר רוממות. זהו פלא עצום שאין אנו מכירים בו מספיק - "אין בעל הנס מכיר בניסו".

כך הדבר גם בקשר המיוחד שבין איש לאשתו. הקשר ביניהם, כפי שביארנו, איננו מתחיל מהעולם החיצוני, מהתאמה חיצונית, וגם לא מדחף גופני, אלא הוא

מתחיל מדחף אחדותי-אלוקי-חי המוטבע בהם. הדחף הזה בא לידי ביטוי גם בחיבור הגופני שבין האיש לאשתו. כל כוחות החיים, גם החומרניים, מהווים ביטוי לדחף האלוקי הזה.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף עב עמוד ב

אמר רבא: חייב אדם לשמח אשתו בדבר מצוה! [=תשמיש המיטה].
(רש"י: לשמח - אפילו שלא בשעת עונתה אם רואה שמתאוות לו).

הרמב"ם הצביע על הדרך שיש לקיים את חיי האישות בין בני הזוג:

רמב"ם, הלכות דעות פרק ה הלכה ד

אף על פי שאשתו של אדם מותרת לו תמיד, ראוי לו לתלמיד חכמים שניהג עצמו בקדושה... ולא יקל בראשו ביותר, ולא ינבל את פיו בדברי הבאי, ואפילו בינו לבניה. הרי הוא אומר בקבלה: "ומגיד לאדם מה שח"ו" (עמוס ד, יג). אמרו חכמים: אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עליה את הדין (חגיגה ה ע"ב). ולא יהיו שניהם לא שכורים, ולא עצלנים, ולא עצבנים ולא אחד מהן, ולא תהיה ישינה, ולא יאנוס אותה והיא אינה רוצה, אלא ברצון שניהם ובשמחתם.

חיי האישות מתקיימים בצניעות. את האהבה והקשר העמוק ביניהם הם מבטאים בינם לבין עצמם ולא בפרהסיה, בצניעות ולא בפריצות ובהוללות. גם גילויי חיבה שבין בני זוג (מגע, חיבוק, נישוק) הם עניין שבינם לבין עצמם ולא בפרהסיה. החצנת הקשר האינטימי שבין בני הזוג מוזילה אותו וגורעת מערכו ומעוצמתו.

קרבנה וריחוק בחי הזוגיות

כיסוי למזוזה, מרוקו, המאה התשע
עשרה-המאה העשרים, רקמת חוטי
ברונזה על קטיפה, אוסף מוזיאון
וולפסון, היכל שלמה

פרק יד

סוגה בשושנים
קרבנה וריחוק
בחי הזוגיות

פרק יד: סוגה בשושנים - קרבה וריחוק בחיי הזוגיות

בחיינו של זוג נשוי יש ימים שמותרים בקרבה פיזית, ויש ימים שבהם הקרבה הפיזית אסורה בין בני הזוג. הדימום בימי הווסת מגדיר את האישה כנידה, ובני הזוג אסורים במפגש פיזי עד שהאישה תיטהר.

התנועה הזו של בני הזוג - קרובים ורחוקים וחוזר חלילה, יוצקת חיים בזוגיות. חיים משמעם תנועה, תזוזה והתקדמות. אף בחיי בני הזוג אנו פוגשים תנועה, תזוזה והתקדמות סביב הציר של זמני הקרבה והריחוק. מעגל החיים הזה - קרבה פיזית ומרחק פיזי - צופן אתגרים, התמודדויות והזדמנויות לכל זוג וזוג.

בפרק זה נעסוק בעקרונות ההלכתיים ובמשמעויות הרוחניות, המלווים את מעגל הקשר בין איש לאשתו (פרטי הדינים הם רבים, ויש ללמוד אותם באופן מסודר ומדויק עם מדריך חתנים/מדריכת כלות לפני מועד החתונה).

בפרק זה שישה נושאים מרכזיים:

זמנים של קרבה וריחוק.

משמעות דיני טומאה וטהרה.

הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזה.

"סוגה בשושנים" - משמעותם של ימי ההרחקות.

תהליך ההיטהרות ומשמעות הטבילה במקווה.

הדרכת חתנים/הדרכת כלות; שאלת רב.

א. זמנים של קרבה וריחוק

הקושי הגדול שבזיווג זיווגים (מתאימים...) נובע מהשונות שבין האיש ואשתו. שונות זו באה לידי ביטוי בעולם הנפשי של השניים ולא פחות מכך בעולם הפיזיולוגי שלהם.

אישה נשואה עוברת שינויים רבים, ובכללם שינויים הורמונאליים הניכרים בגופה: היריון, לידה, הנקה. המערכות בגופה עוברות שינויים כל העת, נוסף למחזור

החודשי שבו היא רגילה כבר מימי נעוריה. לעומתה, בתהליך הנישואין האיש איננו עובר שינויים ביולוגיים. הלכות טהרת המשפחה בנויות סביב המחזוריות החודשית של האישה.

להלן בקצרה תיאור התהליכים הביולוגיים אצל נער-איש, נערה-אישה: בכל תינוקת שמגיעה לעולם, מצויים אברי הרבייה. הרחם - איבר ההולדה והבאת החיים לעולם, השחלות - בתוכן מאגר אדיר של ביציות המוכנות ומחכות להבשלתן בבוא העת. עד לגיל ההתבגרות הן בתרדמה, ואז חלקן מתעוררות ומבשילות. בשחלות אין ייצור נוסף של ביציות מעבר לביציות שנוצרו בזמן העוברי, ורק כ-400 ביציות מגיעות להבשלה מלאה במשך שנות פוריותה של האישה. אצל נער, ייצור תאי הזרע מתחיל רק בגיל ההתבגרות, ובכל יום גופו מייצר מיליוני תאי זרע עד זקנה ושיבה.

בגיל ההתבגרות (בדרך כלל בין גיל 11 לגיל 16) מתחיל תהליך בגוף הנערה הנקרא "המחזור החודשי". על פי רוב משך המחזור הוא 23-35 ימים. המחזור החודשי נשלט על ידי מערכת מורכבת של הורמונים (חומרים כימיים המקשרים בין תאי הגוף השונים ועוברים ממקום למקום במערכת הדם). גם אצל גברים ייצור הזרעונים קשור להפרשת הורמונים, אבל ההפרשה ההורמונאלית אצל גברים זהה מזי יום ואינה מחזורית.

בכל חודש משלימה ביצית אחת את התפתחותה בשחלה והיא מוכנה להפריה. לאחר שהבשילה, יוצאת הביצית מהשחלה אל החצוצרה (צינורית המחברת בין השחלות לבין הרחם). חריגה זו של הביצית מהשחלה אל החצוצרה נקראת ביוץ. במקביל להתפתחות הביצית, חלים שינויים גם ברחם - רירית הרחם, שהיא השכבה הפנימית של הרחם, מתעבה בהדרגה ומתמלאת בכלי דם כדי להתכונן לקליטת ביצית מופרית.

אם ביצית בשלה פוגשת תאי זרע בחצוצרה, עשויה להתרחש הפריה. אם התרחשה הפריה, מתחיל ההיריון. הביצית המופרית מגיעה לרחם, עובר זעיר מתחיל להשתרש בתוך הרחם ולהתפתח עד לידתו.

כאשר לא מתרחשת הפריה, הביצית מתנוונת ומתמוססת בתוך החצוצרה, ורירית הרחם מתנוונת גם היא ונפלטת בדימום דרך הנרתיק אל מחוץ לגוף. דימום זה קרוי

בתורה "ענת נידתה" (ויקרא טו, כה) של האישה. לאחר התפרקות רירית הרחם והדימום מתחיל מחזור חדש - ביצית חדשה מבשילה ורירית הרחם נבנית מחדש.

בתורה מזכרות שתי טומאות הקשורות להפרשות היוצאות מן הגוף אצל נשים: טומאת נידה (ויקרא טו, יט; יח, א-ה; יט, כד-ל), וטומאת זבה (ויקרא טו, כה, כח-לא). הנידה היא אישה שיש לה דימום מהרחם בזמן הקבוע של הווסת כחלק מהמחזור החודשי. מזמן שיצא דם מהרחם, אפילו טיפת דם כחרדל (טיפת דם מועטה ביותר כגודל גרגיר של צמח חרדל), האישה נידה. הזבה היא אישה שיש לה דימום רב שלא בזמן הקבוע המחזורי.

כל אישה הרואה דם, טמאה טומאת נידה שבעה ימים, ובני הזוג אסורים בכל מפגש או מגע פיזי. לאחר שבעה ימים היא יכולה להיטהר מהטומאה. כל עוד לא טבלה, בני הזוג אסורים זה לזה. לעומת זאת, בטומאת הזבה יש לספור שבעה ימים ללא דימום, ורק אז ניתן להיטהר. בשל צרות הגלות והחשש שתתמעט הידיעה להבחין היטב בין דם נידה לדם זיבה, קיבלו על עצמן בנות ישראל עוד בתקופת התלמוד שגם נידה תנהג כזבה ותספור שבעה ימים נקיים עד לטהרתה. חומרה זו שהתקבלה על ידי בנות ישראל כונתה בספרות הפוסקים בשם "חומרא דר' זירא".

הרב מרדכי אליהו הסביר את חשיבותה של הלכה זו:

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' י-יא

מדין תורה יש שני סוגי טומאות לאישה: נידה וזבה. ויש הרבה הבדלים ביניהם לעניין קורבנות בזמן שבית המקדש קיים, לעניין שבעה נקיים שזבה חייבת לספור ועוד. אך בנות ישראל החמירו על עצמן שעל כל טיפת דם קטנה כחרדל יושבות הן שבעה נקיים כמו זבה. וסיבות רבות לחומרא זאת, והחשובה שבהן היא כדי שתהיה לכל הנשים ספירה אחידה ולא תצטרך כל אחת ואחת לחשב לעצמה חשבונות מסובכים שלא כולן בקיאות בהם. דין זה, אף על פי שהוא חומרא, נקבע כהלכה שאין עליה עוררין.

ב. משמעות דיני הטומאה והטהרה

פעמים רבות דיני טומאה וטהרה נראים כגזרה אלוקית הקשה להבנה והתובעת מסירות רבה. המדרש הבא מדגיש את חובתו של הקב"ה לדינים אלו.

ויקרא רבה (וילנא) פרשה יט, ג

"שְׁחֹרֹת פְּעוֹרָב" (שיר השירים ה, יא)... ר' שמואל בר יצחק פתר קריא (=הסביר את הפסוק כעוסק) בפרשיותיה של תורה: אע"פ שנראות כאלו הן כעורות ושחורות לאומן ברבים, כגון: הלכות זיבה ונגעים, נדה ויולדת, אמר הקב"ה: הרי הן עריבות עלי.

הרמב"ם מדגיש עיקרון חשוב כבסיס לדיון בטעמי הטבילה: יש להתייחס למצוות בראש ובראשונה כגזרות אלוקיות שאיננו מסוגלים לרדת לעומקן, ועם זאת עלינו לקיימן כמקבלי עול מלכות שמים. במקביל מציע הרמב"ם כיוון מסוים בהבנת חשיבותה של כוונת הלב בעת ההיטהרות:

רמב"ם הלכות מקוואות פרק יא הלכה יב

דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירת הכתוב הן, ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעתן והרי הן מכלל החוקים. וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים היא, שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים, אלא גזירת הכתוב היא והדבר תלוי בכוונת הלב. ולפיכך אמרו חכמים טבל ולא הוחזק, כאילו לא טבל. ואף על פי כן רמז יש בדבר. כשם שהמכווין לבו לטהר כיון שטבל טָהַר, ואף על פי שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכווין לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת, טהר. הרי הוא אומר: "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם" (יחזקאל לו, כה). השם ברחמיו הרבים מכל חטא עון ואשמה יטהרנו, אמן.

ג. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזו

התקופה שבה בני הזוג אסורים זה על זו על זה, כל עוד האישה לא טבלה, היא תקופה שיוצרת ביניהם ריחוק פיזי ומעמידה אותם בניסיון של התגברות על יצרם. אסור להם לחיות חיי אישות ואסור כל מגע פיזי אחר ביניהם (חיבוק, נישוק, מגע סתמי וכד'). עם זאת, תקופה זו היא הזדמנות לבני הזוג לחוות רובד אחר של מערכת יחסים שהוא מעבר לקשר הפיזי וכן לתת מקום לנפרדות של כל אחד מהם. ההלכות שנועדו לעזור לבני הזוג לעצב את האווירה הנאותה בבית בימים אלו נקראות "דיני הרחקות". חשוב לציין שהיות בני הזוג אסורים או מותרים זה לזו הוא עניין אינטימי ביניהם. אף אחד או אחת מלבדם איננו צריך לדעת את מצב הקשר ביניהם.

ויקרא יח, יט

וְאֵל אִשָּׁה בְּנֶדֶת טְמֵאָתָה לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עִרְוָתָהּ.

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ב

איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה? הרי הוא אומר: "וְאֵל אִשָּׁה בְּנֶדֶת טְמֵאָתָה לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עִרְוָתָהּ" (ויקרא יח, יט). יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים? תלמוד לומר: "לא תִקְרַב". יכול תישן עמו בבגדיה על המטה? תלמוד לומר: "לא תִקְרַב".

כפי שכתבנו בפרק "יצר ויצירה" (פרק א, סעיף 2ג), איסור "לא תִקְרַב" הוא איסור תורה. דיני ההרחקות שקבעו חכמים, כשם כן הם, מרחיקים את האדם מהעברה ומשמשים סייג וגדר השומרים עליו שלא ייפול וימצד באיסור כה חמור.

מדרש תנחומא פרשת מצורע סימן ו

"וְאִשָּׁה פִּי יָזוּב זֹבֵב דָּמָה יָמִים רַבִּים" (ויקרא טו, כה). והלא שבעת ימי נדה הן, ולמה קרא אותן ימים רבים? אלא לפי שפורשת מבעלה והם ימים של צער, לפיכך קרא אותן ימים רבים.

תלמוד בבלי מסכת נידה דף לא עמוד ב

שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחי... ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה? שלא יהו כולם שמחים (רש"י: שאוכלין ושותין בסעודה) ואביו ואמו עצבים (רש"י: שאסורין בתשמיש). תניא, היה ר' מאיר אומר: מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה? מפני שרגיל בה וקץ בה, אמרה תורה: תהא טמאה שבעה ימים, כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה.

הימים שבהם בני הזוג אסורים זה על זו אינם ימים פשוטים, שכן באופן טבעי המצב השלם והשמח ביותר בזוגיות הוא הזמן שבו הם מותרים. עם זאת מדובר בהזדמנות לפתח ולרענן את הקשר הנפשי.

הרב קלמן כהנא מתאר את הפנים השונות בקשר הזוגי:

הרב קלמן כהנא, טהרת בת ישראל, הקדמה, עמ' 30

... אך ורק בהטלת ההימנעות, בהגבלה המוכתבת ע"י חוק התורה נוצר היחס המתאים בין איש לאשתו, יחס שאיננו מבוסס רק על התאוונות. וכבר העיר רש"י הירש זצ"ל, שהסמיכה התורה איסור שכובה עם אשה נדה לאיסור לקיחת אחותו, כדי להורות שבחיי משפחה ישנן תקופות בהן על איש לחיות עם אשתו כאח עם אחותו. יחס זה לא רק שאינו מצמצם את הקשר המשפחתי הפנימי, אלא הוא מְעַדְנָנו ומגביר אותו מבחינה רוחנית ומוסרית כאחת. וכשתיאר המשורר האלוקי יחסו של הקב"ה לכנסת ישראל כיחס הנעלה שבין איש לאשתו השתמש בין השאר בביטוי "אחותי רעייתי" לכינוי כנסת ישראל. על פי זה לימדונו חז"ל ש"לא זז משם עד שקראה אחותי" (שמות רבה פרשה נב, ה) - ללמדך שיחסי חיבה ואהבה, יחסי התקרבות, רבים ושונים הם, ושלמות חיי הבית מושמתת על יחסי קירבה בין איש לאשתו כיחס האהבה והחיבה שיסודם באוהו - אח אל אחותו. "אחותי רעייתי" - שלמות חיי הזוג הם.

כאמור, בימי נידתה של האישה בני הזוג אסורים בכל מגע גופני ביניהם. הלכות ההרחקות מְכוּוֹנוֹת את בני הזוג להימנע ממעשים והתנהגויות העלולים ליצור התערורות שתוביל לקשר פיזי ביניהם, ולהשכין בבית אווירה שתאפשר להם לקיים דין זה. הלכות ההרחקות הן רבות, ולפני החתונה יש ללמוד אותן לעומקן. לצד ההקפדה על דיני ההרחקות, על בני הזוג לשמר ולפתח את הקשר והקרבה הנפשית ביניהם גם בימים אלו.

הרב מרדכי אליהו, זרכי טהרה, עמ' לח

ועם כל זה שאין לאדם להרבות קירבה ולדבר דברים בטלים עם אשתו נדה, אין הכוונה לרחקה ולהימנע מדברים הנצרכים, אלא רק מדברי חיבה המרגילים לערווה. ולהיפך, מצווה לקרבה אם רואה אותה מורחקת ומצטערת. וגם בנידתה חייב הוא לאהוב אותה כגופו ולכבדה יותר מגופו. ובדברים אלה אין להחמיר יותר ממה ששיערו חז"ל, שחומרה יתרה בדברים אלה, עלולה להביא לדברים חמורים. ועל כגון זה אומרת הגמרא (שבת טז ע"ב): ... זקנים הראשונים היו אומרים שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדים צבעונים בזמן נדתה. עד שבא רבי עקיבא ולימד: אם כן אתה מְגַנֶּה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה. ולכן אמר רבי עקיבא שיכולה לכחול (=לצבוע את העיניים) ולפקוס (=לעשות תסרוקת) וללבוש בגדים יפים גם בנידתה.

ד. "סוגה בשושנים" – משמעותם של ימי ההרחקות

הגמרא והמדרש מדמים את הדרך שבה מתייחסים בעם ישראל להלכות טהרת המשפחה לגדר של שושנים. גדר של שושנים אמנם מציינת גבול, ועם זאת השושנים אינן מחסום ממשי לרוצה לעבור את הגדר. כך גם בהלכות נידה. מצד אחד, ההלכות יוצרות גדר שמטרתה להרחיק ולשמור מן העברה. מצד שני, זוהי גדר שקל לפרוץ ושמירתה מסורה ללבם ולמסירות נפשם של בני הזוג, המצויים בין כותלי ביתם והשומרים על קדושת הבית היהודי.

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ז, ב

"בטנך ערמת חיטים סוגה בשושנים" (שיר השירים ז, ג). אמר ר' לוי: בנוהג שבעולם, אדם נושא אשה... בא להזקק לה, והיא אומרת לו: כשושנה אדומה ראיתי, ופורש ממנה מיד. מי גרם לו שלא יקרב לה? איזה כותל ברזל יש ביניהם, ואיזה עמוד ברזל ביניהם? אי זה נחש נשכו, איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה? דברי תורה שרכין כשושנה, שנאמר בה: "ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב" (ויקרא יח, יט).

רש"י, תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לו עמוד א

סוגה בשושנים - גזורה בשושנים, כלומר: באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הם נפרשין מן העבירה, ואין צריך גדר אבנים להפסיקן, שאפילו אין רחוקין מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם לא יפרצו בה פרצות הגדר.

הרב יוסף זב הלוי סולובייצ'יק, "אברהם העברי", חמש דרשות, עמוד 65

המדרש ורש"י, על הפסוק "בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים", מתארים יפה את הכשרון של היהודי לפעול פעמים רבות נגד הכח הבלתי מוגבל של תאוותו הטבעית. הרי חתן נכנס לחופה, לבו מתגעגע לחופה ולחיבת חיתונו. בא להזדקק לה, אמרה לו: טיפת דם כחרדל ראיתי. הרי הופך פניו לצד אחר, ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו, הוי 'סוגה בשושנים'.

מה מכריח את הנער הצעיר לפרוש מכלתו, אליה הוא נמשך כל כך - כח חיצוני, סכנה פיסיית? לא. מי יאשים אותו אם יחטא? מי יבקר אותו אם לא יוכל להתגבר על יצרו? מי בכלל ידע מזה? כל הזרמה הזאת מתקמת במזרי-מזרים, באישון לילה. לא מחיצת ברזל חוסמת בעדו, אלא ערוגה של שושנים. עליו רק לזרוס על הערוגה ולרמוס את השושנים. אולם הגבורה המיוחדת שנמצאת בכל יהודי מונעת בעדו מלעשות מעשה פראי - לרמוס פרחים רעננים ויפים שאין ביכולתם להתגונן ואינם יכולים להתאונן נגד מישהו. זהו הירואיזם שקט, גבורה אילמת שאין שרים עליה. למרות זה, הגבורה של הנער הצעיר עולה על גבורת אלכסנדר מוקדון ונפוליאון.

ימי ההרחקה מחייבים את בני הזוג בגבורה עילאית, והאתגר הרוחני בימים אלו מצריך גבורת נפש ייחודית, גבורה יהודית.

ה. תהליך ההיטהרות ומשמעות הטבילה במקווה

בסיום המחזור החודשי האישה תבדוק את עצמה ותוודא שאכן הדם פסק. פעולה זו נקראת "הפסק טהרה". מאז היא צריכה לוודא במשך שבעה ימים שהיא נקייה ממראות דם. ימים אלו נקראים "שבעה נקיים". לאחר שתמו שבעת הימים הנקיים,

בליל היום השמיני, טובלת האישה במקווה כשר, ולאחר הטבילה היא טהורה. טבילה כשרה במי המקווה היא הימצאות כל הגוף בתוך המים בבת אחת, כאשר אין חציצה בין הגוף לבין המים. טבילה באמבטיה, בברכה, במקווה לא כשר אינה מועילה והאישה נשאת בגדר נידה.

שולחן ערוך יורה דעה סימן רא סעיף א

אין האשה עולה מטומאתה ברמיצה במרחץ. ואפילו עלו עליה כל מימות שבעולם, עדיין היא בטומאתה וחייבין עליה כרת עד שתטבול כל גופה בבת אחת במי מקוה או מעיין שיש בהם ארבעים סאה.

משמעות הטבילה במקווה

הראי"ה קוק כתב על משמעותה של ההרחקה ושל ההיטהרות דווקא במקווה כשר, ועל חשיבותם לזוגיות ולהפנמת ערכי הצניעות והקדושה:

הראי"ה קוק, פנקסי הראי"ה א, סעיף מב, עמ' לג-לד

יסוד איסור נידה הוא... להגדיל ערך חיי המשפחה בחידוש החיבה והאהבה, שביותר היא צריכה לכך בעת שהיא מתעסקת בטיפול וגידול בנים. עם זה הוא מרומם את הנפש, ומגדיל יראת ה' ואהבתו, וכבוד דת קודשנו ורושמה האדיר עמוק בנפשות. זה הרושם הנאצל שאין דומה לו, שפועל על הבית הישראלי. חידוש היתר האשה לבעלה דווקא ע"י ההכנה התורית [התורנית, ההלכתית] המתארכת בז' נקיים, וגומרת בטבילה במקווה כשרה כדת. אין לשער ערכו הגדול לנצחיות ישראל ולאומץ רוחו, ורגשי קודש

העמוקים החוזרים עמוק בלב. דור נולד ע"י פעולה נאדרה בקודש הזאת. טהרה כזאת שתישא עליה רק את תו ההיגינה, לא תעצור כח לפעול את הפעולה הנפשית הזאת שהיא חותמת חיים רוחניים וקדושים לאומתנו.

מקווה בהרודיון,
שלהי תקופת בית
המקדש השני

ימי ההרחקה מגדילים את האהבה ואת הרצון להתקרב. הארכת הימים בשבעה ימים נקיים מעצימה את הדבר. הטבילה במקווה כשר אינה לשם ניקיון והיגיינה, אלא לשם התקדשות והטהרות שהן היסוד העמוק בקשר שבין בני הזוג. כמו כל דיני טומאה וטהרה, הטבילה היא גזרה אלוקית שאיננו יכולים להבינה עד תום. אישה נטהרת מטומאת הנידה בעצם הטבילה גם אם אינה חשה בשינוי או בהשפעה רוחנית. חכמים הציגו כיוונים שונים להבנת המשמעות הרוחנית של הטבילה במים כדרך להטהרות. המשמעויות השונות יוצקות טעם בחוויית קיום המצווה.

ו. הדרכת חתנים/הדרכת כלות; שאלת רב

הדרכת חתנים/הדרכת כלות

בניית בית בישראל היא דבר גדול ומשמעותי, וכגודל הבניין גדולה ההכנה. אדם החותר להיות בעל מקצוע מכובד, נדרש להתכונן לכך ולהשקיע זמן רב בלמידה; כך ואף יותר מכך נדרשת הכנה משמעותית לבניית זוגיות נכונה. ההלכות הרבות שבני הזוג מתוודעים להן והאתגרים הרוחניים בבניית בית בישראל מחייבים תשומת לב רבה עוד טרם הוחל בבניית הבית המיועד. הכנת הזוג מתבצעת בעזרת מדריך חתנים/מדריכת כלות. המדריך נפגש מספר פעמים עם החתן המיועד והמדריכה נפגשת עם הכלה המיועדת. יחד הם מלבנים סוגיות הלכתיות, רוחניות, נפשיות ורגשיות הנוגעות במישורין לחיי הזוגיות ולבניין המשפחה העתידית. אין להקל ראש בחשיבותה של ההדרכה הזוגית כי כגודל ההכנה הצלחת הבניין.

שאלת רב

המושג "שאלת רב" הוא מן הדברים המהותיים ביותר ביהדות. לכאורה, הצורך בשאלת רב הוא ברור מאליו. ככל תחום בחיים, גם לתחום ההלכה יש "מומחים",

אנשים שהשקיעו את כל אונם ומרצם בלימוד ובהבנת התורה וההלכה לתחומיה השונים; אליהם יש לפנות כשמתעוררת שאלה הלכתית. יתרה מזאת, כשם שעדיף לפנות לרופא משפחה שמכיר את אופיו של השואל, את משפחתו ואת ידיעתם בתחום הנשאל, כך עדיף לפנות לרב המכיר את האדם, את אופיו ודרך ביטויו, את משפחתו ואת התנהלותה. כך התשובה תביא בחשבון את מכלול המרכיבים.

ביסודה של כל שאלה יש מצבי חיים, שאלות נסתרות, ואת כל אלה צריך הנשאל לגלות ולפענח. התשובה אינה מתמצית בפסיקה יבשה, אלא מלווה בחיזוק ובמפגש אישי. פסיקה היא עולם חינוכי שלם, היא שילוב עמוק של תורה וחיים, אהבה וחסד (מאגר מידע ממוחשב אינו יכול להחליף רב כפי שאינו יכול להוות תחליף לרופא).

"שאלת חכם" - כפי שמכנים לעתים "שאלת רב" - מזמנת קרבה אל חכמת התורה וההלכה, חיבור לעולם הרוחני שבבסיס ההלכה וקשר ללומדיה ומלמדיה. לפסיקה יש מסורת, ופוסק יכול להיות רק מי ששימש תלמידי חכמים וקיבל את רשותם לפסוק.

הצורך בשאלה ובהתייעצות עם רב מתעורר במצבים שונים. לעתים מדובר באי-ידיעה כיצד לנהוג במקרה פלוני (כמו שאלה בהלכות שבת - מותר או אסור; מהי הברכה המתאימה למאכל מסוים וכדומה). לעתים מדובר בספק כיצד לנהוג במציאות מורכבת יותר שאין התייחסות מפורשת אליה בספרים המצויים ביד כל אדם. במקרים אחרים מדובר על שאלה מורכבת שיש לדון בפתרונה בשיקולים שונים ומגוונים שחלק ניכר מהם מצוי בעומקה של תורה, אמונה והלכה.

בכל הנוגע לשאלות של אישות ומשפחה על אף שאלו הם דברים שהצנעה יפה להם, מפליא עד כמה "שאלת רב" תופסת בהם מקום בכל הדורות. זוג נשוי נזקק לשאלות-רב בתחומים שונים: בדברים הקשורים לטומאה וטהרה, הולדת ילדים ועוד שאלות קטנות וגדולות של אורחות חיים. כל זוג צריך לסגל לעצמו את היכולת לשתף רב בשאלות המתעוררות בחייהם. בימינו התברכנו באנשי הלכה רבים שהתמחו אף בצדדים המדעיים והרפואיים של הסוגיות הקשורות בבנין הבית והמשפחה.

מקורות העשרה והרחבה

נספח הרחבות:

מקורות העשרה והרחבה

לחוברת "בית, חינוך

ומשפחה"

המקורות מתייחסים לפרקים ולסעיפי המשנה לעיל.
על מקורות אלה לא יוצגו שאלות במבחן הבגרות. הם נועדו
להרחבה והעשרה במסגרת הכיתה או בלמידה אישית.

פרק א: טובים השניים מן האחד

א.2 מציאת בן זוג

במהלך הפרק צוינו מרכיבים שונים שיש להביאם בחשבון בעת בחירת בן הזוג. הגמרא מדגישה גם את היבט הייחוס המשפחתי.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא זף קט עמוד ב

אמר רבי אלעזר: לעולם ידבק אדם בטובים. שהרי משה שנשא בת יתרו, יצא ממנו יהונתן (שעבד עבודה זרה), אהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פנחס (שנאבק בעבודה זרה)... אמר רבא: הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה. שנאמר: "וַיִּקַּח אֶהָרֹן אֶת אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמְיִנָּדָב אַחֹת נַחֲשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה" (שמות ו, כג). ממשמע שנאמר: "בַּת עַמְיִנָּדָב" איני יודע ש "אַחֹת נַחֲשׁוֹן" היא? מה תלמוד לומר "אַחֹת נַחֲשׁוֹן"? מכאן שהנושא אשה צריך שיבדוק באחיה.

■ הרב שמואל אליעזר הלוי אידלש, מהרש"א, בבא בתרא זף קט עמוד ב

"שהרי משה שנשא בת יתרו". והוא שעל הרוב ימשך הזרע אחרי הטבע, ומעשה האבות כפי הקרוב. שמזה היה מיטתו של יעקב שלמה בלא פסול לפי שכבר נשתלשל הייחוס מטובים ג' דורות. ולא נאמרו דברים אלו על צד ההכרח, ובהחלט דכמה צדיקים מצינו שהיו בני רשעים, וכן בהיפך. ועוד דבני משה ודאי קרובים יותר ליתרו, והיו צדיקים. אלא שהוא כן על הרוב. כמו שהיה זה ביהונתן שהיה מיתרו שפיטם עגלים לעבודה זרה נמשך גם הוא לעבוד עבודה זרה (שופטים יח, ל). ובהיפך, פנחס שהיה מבני טובים נמשך להיות בעל מעשים טובים לבטל עבודת האלילים מבית פעור (במדבר כה, א-ט).

מדוע, בעת בחירת בן הזוג, יש חשיבות למשפחה שבה אדם גדל?

האם תמיד משפחה טובה היא ערובה לילדים מוצלחים, ולהפך? נמקו!
כיצד, לדעתך, עשויה המשפחה שבה גדלנו להשפיע על הבית שנקים בעזרת ה'?

הרב שמואל אליעזר
הלוי אידלש, מהרש"א
(מאות ט"ז-י"ז), פולין.
רב ומפרש התלמוד,
מגדולי האחרונים.
פירושו מודפס בש"ס
וילנא לצד המהר"ם
והמהרש"ל.

ב.1 אתגר הזוגיות

הרב שמשון רפאל הירש הסביר מה הצורך של האדם בבת זוג ומהי מטרת בריאתה של האישה.

הרב שמשון רפאל הירש, בראשית ב, יח

הנה האדם כבר נברא, מסביבו פרוח גן עדן ביופיו, ואף על פי כן לא אמר ה' "פי טוב". אין הוא אומר: "לא טוב לאדם היותו לבדו", אלא: "לא טוב היות האדם לבדו": כל עוד האדם לבדו, עדיין העולם שריו בלא טוב. תכלית השלמות שהארץ תשיג בזכותו, לא תושג בשלמות, כל עוד הוא לבדו. השלמת הטוב היא האשה ולא האיש. ורק משנבראה האשה הושלם הטוב לאדם וליקום כולו. וכך הורו רבותינו: אין אדם נקרא "אדם" אלא בזכות אשתו; ורק שניהם כאחד קרויים "אדם". התפקיד הוא רב מכוחו של אחד ויש צורך לחלקו לשניים.

מה הערך המוסף של הנישואין לחייו של אדם?

ג.4 אישה פטורה ממצוות פרו ורבו

הרב יצחק עראמה, הצביע על שתי מטרות המוטלות על אישה, שאישה מגשימה בחייה.

הרב יצחק עראמה, עקדת יצחק, פרשת ויצא (שער עשרים וחמש)

והנה בשני השמות "אשה", "חיה", נתבאר שיש לאשה שתי תכליות: האחד - מה שיוורה עליו שם "אשה" כי מאיש לקחה" וכמוהו תוכל להבין ולהשכיל בדברי שכל וחסידות, כפי שעשו האמהות וכמה צדקניות ונביאות כאשר יורה פשט פרשת אשת חיל (משלי ל"א). והשני - ענין ההולדה והיותה כלי אליה ומוטבעת אל הלידה וגידול הבנים, כאשר יורה שם "חיה-אם כל חיה".

והנה תהיה האשה כאשר לא תלד מנועה מהתכלית הקטן ותשאר להרע או להטיב כמו האיש אשר לא יוליד, ונאמר עליהם: "וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוּמֹתַי יָד וְנֶשֶׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת" (ישעיהו נ, ה) ... על כן חרה אף יעקב ברחל, כאשר אמרה: "הֲבֵי לִי בָּנִים וְאִם אֵין מִתָּה אֲנֹכִי" (בראשית ל, א), לגעור בה ולהשכילה בזה הענין הנכבד והוא שהיא אינה מתה לפי התכלית המשותף, כאשר מנע ממנה פרי בטן, כמו שיהיה בו העניין גם כן אם לא יוליד.

כיצד הסביר הרב יצחק עראמה את שני השמות שניתנו לאישה: חווה ואישה? באלו אופנים יכולה אישה בזמננו להוציא אל הפועל כל אחת משתי התכליות הגלומות בשני שמות אלו?

פרק ב: יצר ויצירה

ב. יצרים ויצירתיות

ספרי במדבר צ

"וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעַם בֹּכֶה לְמִשְׁפָּחָתָיו" (במדבר יא, י). היה רבי נהוראי אומר: מלמד שהיו ישראל מצטערים בשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות. ומלמד שהיה אדם נושא את אחותו ואחות אביו ואחות אמו. ובשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות, היו מצטערים.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כב הלכה יח

אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם לפרוש אלא מן העריות והביאות האסורות. אמרו חכמים בשעה שנצטוו ישראל על העריות בכו וקבלו מצוה זו בתרעומות ובכיה שנאמר: "בִּכְהָ לְמִשְׁפָּחָתָיו", על עסקי משפחות. ואמרו חכמים גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצין בעריות וביאות אסורות.

הרב עדין שטיינמלץ אבן-ישראל, "צורי ויצרי", כתנות אור, עמ' 158

(היצרים המיניים הם) כלים בעלי עוצמה אדירה, ובידו הבחירה כיצד להשתמש בכלים אלו. ניתן להמשיל את הכוחות הללו שאצורים באדם, למי שאוחז נטרו-גליצרין (=סוג של חומר נפץ) בידו על מנת להכשיר קרקע לבניה. מצד אחד הוא זקוק לחומר נפץ זה ואינו יכול (לבנות בלעדיו), כיוון שבכוחו ניתן לבנות בניינים גדולים, אך מצד שני זהו חומר מסוכן מאוד; מצד אחד, אני רוצה ואף צריך להחזיק בו, ומן הצד השני אני צריך לחשוש ממנו- ולכן עושים שמירות, גדרים וסייגים.

הרב עדין אבן ישראל-

שטיינמלץ - ירושלים.

פרשן התלמוד בבלי של דורנו. כתב ביאור לתלמוד בשפה בהירה, סביב דף גמרא מנוקד, מפוסק, עם מבואות, סיכומים, ביוגרפיות, ראליה ועוד. בזכותו רבים בארץ ובעולם זכו ללמוד גמרא. כתב ספרים רבים: התלמוד לכל- מושגי יסוד בתלמוד, ביאורים לספר התניא, פירוש לשישה מסיפורי רב נחמן מברסלב ועוד.

”ובחרת בחיים” ג.1. מבט נקי

הרב חיים בן עטר, אור החיים הקדוש, פירוש אור החיים, ויקרא יח, ב
הנה ידוע הוא כי כל מצוות אשר ציווה ה' לעם קודשו הם מצוות שיכול האדם
לעמוד בהם ויטה עצמו אל הרצון לעשותם, זולת מצוות פרישת העריות הוא דבר
שנפשו של האדם מחמתן ואונסתו עליהן לעשות, זולת בהתעצמות הרחקת ב'
דברים מהאדם. והם: מרחק הרגש ראות העין, ומרחק בינת החושב. ואם שני אלו
לא ייעשה, אין אדם שליט ברוח זו לכלותה ממנו, כי כל שלא תהיה לו הרחקת
הרגש הראות בדבר, הגם שירחיק בחינת החושב לא ישלוט בעצמו לכלות ממנו
הכרח החשק.

מה נדרש מאדם כדי להתמיד בפרישה מהעריות?
כיצד העיניים והמחשבות משפיעות על האדם ומדוע השפעה זו הכרחית?

ג.2 איסור קרבה (איסור נגיעה)

הרב קוק התמודד עם טענתם של אנשים הסבורים שהם אינם זקוקים לסייגים כמו
איסור נגיעה, אלא יכולים להישמר בעצמם מאיסורים חמורים כמו יחסי אישות
אסורים.

הראיה קוק, עין איה, ברכות ב, פרק תשיעי, אות רג

הרבה היו טועים לחשוב שההנהגות המוסריות של הצניעות וגדריהן, הם נחוצים
רק לחסרי ההשלמה השכלית, אבל מי שגבר בשכלו למעלה עליונה אינו צריך
עוד לגדרים של מוסר ושל צניעות. לימדונו חז"ל, שירדו לסוף דעת האדם
וחלישותו, שלא מבעי (= שאין בעיה, הדבר ברור ...) רוב האנשים שהשכלותיהם
מעורבות בדמיונות, שהם ודאי עלולים לפול ברשת של חטאים גדולים בפרץ
גדרי הצניעות. ...אמנם גם אותם היחידים שבחכמי לב, השרידים שאין בהשכלתם
עירוב דמיון כל שהוא, גם המה עלולים הם להישחח במוסרם, בעת ירידת ושבירת
הגדרים המוסריים. ...שמענו מזה שהגדרים המוסריים המה דברים מוכרחים לאדם

הרב חיים בן עטר,
”אור החיים הקדוש”
(מאות י”ז-י”ח).
מקובל ופוסק, מגדולי
חכמי מרוקו. לאחר
שנים במרוקו עקר
לאיטליה. בהמשך
נדודיו הגיע לארץ
ישראל והתיישב
בירושלים. חיבר
פירושים על הש”ס.
עיקר פרסומו הוא
בפירושו על התורה
אור החיים. נפטר
בגיל מ”ז שנים
בלבד. גדולתו בנגלה
ובנסתר קנתה לו
חסידיים עד שכונה
בפי הכול ”קדוש”.

באשר הוא אדם, והמבקש לפרץ אותם, הוא אות על שפלות נפשו, הרחוקה מכבוד האמת הראויה למעלת האדם האמיתית.

? האדם נבדל מבעלי החיים ביכולת הבחירה החופשית הדורשת איפוק בהנאות פיזיות. כיצד ניתן להבין את דברי הרב קוק שמי שאינו מקפיד בסייגים בתחומי העריות אינו ראוי לכבוד השמור ל'מעלת האדם האמיתית'?

ג.3 איסור ייחוד

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח עמוד ב

כשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו. כיון שראה אותם התחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו: נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם, ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון, אעפ"כ הייתי בוכה. ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים שאם כועס עלי כעסו כעס עולם, ואם אוסרני איסורו איסור עולם, ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם, ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון, ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנם ואיני יודע באיזו מוליכים אותי, ולא אבכה? אמרו לו רבינו: ברכנו. אמר להם: יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו עד כאן? (=האם אין לך ברכה משמעותית מזו?) אמר להם: ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם.

? מדוע התפלאו תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי מהברכה שבירך אותם לפני מותו? מהן הנחות היסוד הגלומות בברכתו של רבן יוחנן בן זכאי? אלו השלכות מעשיות יכולות להיות לאמירה של רבן יוחנן, במיוחד בנוגע לאיסור ייחוד?

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף פא עמוד א

הנך שבוייתא דאתאי לנהרדעא, אסקינהו לבי רב עמרם חסידא. אשקולו דרגא מקמייהו. בהדי דקא חלפה חדא מנייהו נפל נהורא באיפומא. שקליה רב עמרם לדרגא דלא הוו יכלין בי עשרה למדלייא דלייא לחודיה. סליק ואזיל. כי מטא לפלגא דרגא, איפשח רמא קלא: נורא בי עמרם. אתו רבנן, אמרו ליה: כסיפתינן. אמר להו: מוטב תיכספו בי עמרם בעלמא הדין, ולא תיכספו מיניה לעלמא דאתי

תרגום: אותן שבויים שהגיעו לעיר נהרדעא, והובאו לביתו של רב עמרם החסיד. הזיזו את הסולם העולה לעליית הגג כדי למנוע את האפשרות להגיע אל השבויים. כשאחת השבויים עברה מול החלון, מרוב יופיה נפל אור בבית. לקח רב עמרם לבדו את הסולם שלא היו יכולים עשרה בני אדם להזיזו יחד מרוב כובדו, והתחיל לטפס אל עליית הגג. כאשר הגיע לאמצע הדרך, עמד וצעק: "יש שריפה בביתו של עמרם". באו חכמים כדי לכבות את הדליקה, וגילו את רב עמרם עומד על סולם נאבק עם עצמו לא לטפס ולהגיע אל השבויה היפה שלמעלה. כאשר הבינו חכמים את שעשה רב עמרם, אמרו לו: "ביישת אותנו". ענה להם רב עמרם: "מוטב תתביישו ברב עמרם בעולם הזה, ולא תבושו ממנו בעולם הבא".

מה ההתמודדות שמתוארת במדרש?

מה מלמדת אותנו העובדה שרב עמרם המכונה בגמרא "חסיד" עמד בניסיון, רק לאחר שצעק לחבריו?

איזה סיפור בתנ"ך מזכיר התיאור של סחיבת הסולם על ידי רב עמרם? מה באה לחדד השוואה זו?

מהו הרעיון שמבקש המדרש ללמדנו?

פרק ג: מתי להינשא

הרב פרופ' נריה גוטל סיכם את השיקולים השונים שיש להביא בחשבון בשאלת גיל הנישואין.

הרב פרופ' נריה גוטל, "גיל הנישואין: מגוון שיקולים", קוממיות, ט' באייר תשס"ז, גיליון 48 ■

שונה היא מצות פריה ורביה מיתר מצוות שבתורה. בעוד שבכל התורה כולה אדם מתחייב בגיל י"ג לזכר ובגיל י"ב לנקבה, הרי על מצווה זו אמרו כבר התנאים (מסכת אבות ה' כ"א) "בן שמונה עשרה - ולא שלוש עשרה - לחופה". נכון הוא שהטור והמחבר כתבו (אבן העזר סימן א') כי: "המקדים לישא בן י"ג מצווה מן המובחר", אך פוק חזי מאי עמא דבר: לא י"ג וגם לא י"ח, ודאי לא י"ז של הרמב"ם (הלכות אישות ט"ו ב'), ובדרך כלל גם לא כ' ואפילו לא כ"א, וזאת למרות המלצתו של רב חסדא (מסכת קדושין דף כ"ט) על נשואין בגילאי ארבע עשרה - שש עשרה. עובדה היא כי זה עשרות ומאות בשנים שרבים מבני ישראל, צורבים ותלמידי חכמים יראי שמים, אינם נוהגים כך, לא הם ולא בניהם. אדרבה, מן המפורסמות שבישיבות הליטאיות של מאת השנים האחרונות, איחור הנישואין היה מעשה שבשגרה. על דיון המחבר והרמ"א ביחס לכפיית מי שהגיע לעשרים ועדיין לא נישא (שולחן ערוך שם), בכלל אין על מה לדבר.

והרי זה ממש מתמיה - מה פישרה של חריגה זו מכל התורה כולה, שלא חייבוה עד גיל מאוחר, ומצאנו רבים, גדולים וטובים, שדחוו למצווה זו הרבה! ברור לחלוטין, שירדה בזה תורה לסוף דעתו ואורח חייו של אדם, ומקדמת דנא השכילה להשתיית הלכה זו על בשלות פסיכולוגית ופסיכולוגית המתאימה להקמת בית בישראל, ורוב בני י"ג מעולם לא התאימו לכך. כבר החיד"א (ברכי יוסף אבן העזר א, ס"ק ז משם רבנו יונה) העיר שאותה המלצת טור ומחבר להקדים נישואין לגיל י"ג אינה תקיפה בעת הזאת: "בדורות אלו נחלשו הטבעים ונשתנו הדורות ואין להיזהר בזה להקדים ולישא בן י"ג". בדרך שונה קמעא הילך הבית יוסף עצמו, אשר ערך הבחנה בין מקומות: גיל י"ג אמור רק "בארצותיהם החמות, אבל אנו אין לנו אלא דברי המשנה - בן י"ח לחופה". בספר בירור הלכה (אבן העזר עמ' יד) הוסיף והחיל זאת לא רק על בנים אלא גם על גיל נישואי הבנות: "... בזמנינו שנחלשו הטבעיים

הרב פרופ' נריה משה גוטל - ראש מכללת "אורות ישראל" באלקנה וברחובות, מרצה באוניברסיטת בר אילן. חיבר מספר ספרים: השתנות הטבעים בהלכה, מכותבי הראיה, חדשים גם ישנים - בנתיבי משנתו ההלכתית הגותית של הרב קוק.

ונשנתנו הדורות, אין להיזהר ולהקדים כל כך...". אמור מעתה, מאז ומעולם שאלת גיל הנישואין לא הייתה מנותקת מהקשרים רחבים של אדם, מקום וחברה ובחנה על רקע מציאותי-עכשווי.

כך בעבר וכך גם כיום. עולמנו שונה באופן דרמטי מזה שנהג "אתמול" ובוודאי "שלשום". ההשכלה והמקצוע תופסים היום מקום אחר לגמרי מזה שהם תפסו אצל הקדמונים, וכך גם משך החיים הממוצע, גיל הנישואין האוניברסאלי ועוד. מנתונים אלה אין להתעלם, אם כי באותה מידה אין להתעלם משיקולים נוספים כגילאי פריון, דמוגרפיה ויצר לב האדם

המתח שבין השיקולים הסותרים אינו יכול להוביל להכרעה אחידה. זוהי עוד אחת מהסוגיות עליהן נכון לומר שאסור לקבוע בהן מסמרות אחידים וזהים, ו"כשם שאין פרצופיהן..." אינו דומה אורח נשים לאורח גברים, זה של בני ישיבה גבוהה לזה של חיילים ועוד. הניסיון גם מלמד - למשל - כי לנשים, מחד גיסא נישואין לפני התחלת לימודים מקצועיים אינם קלים כלל ועיקר, ומאידך גיסא המתנה עד סיומם המלא אינה רצויה. לגברים, מחד גיסא עשיית שירות צבאי ממושך כנשוי אינה פשוטה, ומאידך גיסא המתנה עד סיום שירות צבאי ארוך במיוחד גם היא בעייתית. ועוד לא הזכרנו שאישה אינה חייבת במצות פריה ורביה - אם כי "יש לה מצווה" (ר"ן קדושין על הרי"ף דף טז, ב), ועם זאת דרכו של עולם שעל פי רוב נשים נישאות בגיל צעיר יותר מגברים

סוף דבר: מצד אחד, מנוי וגמור על הפוסקים כי לא ניתן היום לאמץ כמות שהיא, לא את המלצת הטור והמחבר ולא את המלצת רב חסדא ולהקדים ביותר. מצד שני, אימוץ נורמות פוסט-מודרניות עכשוויות הדוגלות לכתחילה בדחייה יזומה וממושכת של גיל הנישואין, ודאי אינו תואם דרכה של תורה. לכן איש איש, ואישה אישה, צריכים לחשב היטב דרכם, להיוועץ במכריהם-ידידיהם, לא להקדים יתר על המידה הנכונה עבורם, אך גם, חלילה, לא לאחר. בעיתם ובזמנם!

מהם השיקולים השונים בקביעת גיל הנישואין?

מהם הרווחים ומהן המגרעות של נישואין בגיל צעיר ושל נישואין בגיל מבוגר?

פרק ד: קידושינו ונישואינו

א. שידוכין

הרב שמעון בן צמח האיר את מנהגי החתונה במבט מיוחד. ראו למשל השוואתו בין מתן תורה לחתונה.

הרב שמעון בן צדוק, ספר תשב"ץ קטן סימנים תסד-ה

נקוט האי כללא בידך. כל המנהגים של חתן ושל כלה אנו למדין ממתן תורה. שה' היה מראה עצמו כחתן נגד כלה שהם ישראל... הר"ם ז"ל אומר כי מה שאומר החתן: "הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל", לפי שמצינו בהרבה מקומות שאירס הקדוש ברוך הוא לישראל בתורה, וכל אותן אירוסין ונישואין וכתובה אנו עושים. והיכא (=והיכן) נקראת התורה אירוסין? דכתיב: "תִּזְכָּרְךָ לְנוּ מִשֶּׁה מוֹרְשָׁה קִהַלְתָּ יַעֲקֹב" (דברים לג, ד). ואמרו רז"ל: אל תקרא "מורשה" אלא מאורסה (ברכות ז ע"א). הרי התורה הושווה בהרבה מקומות לכלה.

לכך מתחיל החתן בה' (=באות ה'): "הרי את מקודשת" כנגד ה' חומשי תורה, וכנגד ה' דברים שנתינת טבעת מביא: לנשואין, לגיטין, לחליצה, ליבום, למיאון. ולפי שהתורה מתחלת בב', לפיכך הכתובה מתחלה בב' (=באות ב'): ביום כך וכך בשבת... וכמו שהיו במתן תורה ז' קולות דכתיב: "הָבֵה לָהּ" בְּנֵי ... קוֹל ה' עַל הַקָּיִים" (תהילים כט, א-ג), כנגדן תקנו ז' ברכות.

וכמו שיש בעשרת הדברות י"ד אזכרות (איזכור שם ה'), כך יש בשבע ברכות. וכמו שהיו נ' ימים מיציאת מצרים עד מתן תורה, כך נתן הקדוש ברוך הוא נ' שערי בינה. וכמו כן הכתובה נ' שקלים דכתיב: "כֶּסֶף יִשְׁקַל כְּמֹהַר הַבְּתוּלָה" (שמות כב, טז). ואמרו רבותינו ז"ל (מכילתא דר' שמעון בר יוחאי שם) זהו נ' שקלים.

וכמו שהתענו בו ישראל כמו כן החתן מתענה. ובמתן תורה היו נשואין דכתיב: "אַהֲבֵת כָּל־אֶתְיָ" (ירמיהו ב, ב).

עשרה פעמים נקראו ישראל כלה לפני המקום. שבע פעמים בשיר השירים, ושלוש פעמים בספרים אחרים. כנגד עשרת הדברות. וכנגדן מקבצין עשרה לברכת חתנים שנאמר: "וַיִּקַּח [=בועז] עֵשָׂרָה אֲנָשִׁים" (רות ד, ב).

וכמו שנאמר: "וַיִּכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָיו" (דברים ה, יח), כך החתן חותם ונותן הכתובה מיזו. וכמו שהיו ישראל במצרים שנים עשר חדש משעה שנאמר:

הרב שמשון ב"ר צדוק, תלמידו ומשרתו של מהר"ם מרוטנבורג, גרמניה (מאות י"ג-י"ד). מביא את פסקיו רבו. רבים מפסקיו הם בסיס להלכות רבות בשולחן ערוך.

"וְשָׂאֵלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ" (שמות ג, כב), כמו כן נותנין לאשה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה בתכשיטיה.

הרבב"ץ מרחיב מאוד בהשוואת מעמד החופה למעמד הר סיני. מהי, לדעתך, חשיבותה של השוואה זו? מה מוסיפה השוואה זו לתפיסתך את קשר הנישואין?

ב. אירוסין ונישואין

ב.1 תקופת האירוסין-קידושין

הרב סולובייצ'יק התייחס למשמעות ההבדל בין תקופת האירוסין לתקופת הנישואין.

הרב יוסף זב סולובייצ'יק, דברי הגות והערכה, עמ' 71-73

אירוסין ונישואין שני שלבים הם בתהליך חלות האישות. מבליטים הם שתי צורות נפרדות של הקשר העתיק הנוצר בין איש לאשה. יש הבדל בין שני שלבי הריאליזציה (=ההתאמה למציאות) של התקשרות האישות. אירוסין מושתתים על קניין (כסף, שטר וכו'),... האישות במצב זה מתמצית בעיקרה באיסור האשה על כל העולם, והשלילה שבה מרובה על החיוב. עדיין היא אסורה על בעלה מדברי סופרים. ארוס וארוסה שתי חטיבות אקסיסטנציאליות (=קיומיות). תחומי קיומם מסוייגים הם עדיין, תחום תחום ביחודו המיטאפיסי (=המופשט). האיש בהתבדלותו והאשה בהתבדלותה. הגבול המפריד בין שני קיומים לא נמחה. היא גרה בבית אביה, והוא גר בביתו. הייעודים שונים הם ומבליטים סימני היכר תוכניים מהותיים משלהם. במשמעות פסיכית חויתית עדין זרים הם. הזיקה היא חיצונית, צורנית. ההטעמה הורכבה על הצד ההלכי טכני.

בנישואין אופק האישות מתרחב ומתעמק. הריאליזציה של הנישואין באה ע"י חופה... מהו מהותו של ייחוד חופה? הארוס והארוסה כורכים את חייהם בקיום אחיד. גורליהם מתמזגים, ייעודיהם מתלכדים, ומן הייחוד נולדת היחידות האמיתית. יש בייחוד חופה מן הסמליות של שיתוף נסיונות, הרפתקאות ואתגרים של כריתת ברית מיטאפיסית, אקסיסטנציאלית. הבעל והאשה הנשואים, כל אחד בוחן ללב משנהו, מרגיש את חוויותיו ויודע את הלך רוחו. איחוד הלבבות הדופקים בריתמוס (=בקצב) אחיד, הנפעמים ומפעמים הדדית, התפילות והתחנונים המיתמרים ועולים מעל כאחד, הרציות המקבילות, הרגשות הנובעים מאפיק אחד מנשלים את האחרות הפרסונאלית

(האישיותית) של שני היחידים הזרים שנתקשרו בקשר אמיץ תוכני ואמיץ... תכלית, הנישואין בניגוד לאירוסין, היא לקרב שני יחידים, להסיט מהם את המפריד והסותר, ולהבליט את המאחד והמשותף, ולהקנות להם צמידות שורשית.

? אלו רבדים של קשר עשויים להיווצר בין אישה ובין איש?
מהי החשיבות לכך שהקשר נוצר בשני שלבים?
"וְאֶרְשָׁתֶּיךָ לִי לְעוֹלָם" (הושע ב, כא), כיצד אפשר להתארס לעולם?

ב.2 ברכת האירוסין

ברכת האירוסין ייחודית בכך שמברכים גם על מה שאסור ולא רק על מה שמותר.

הרב שלמה בן אדרת, חידושי הרשב"א מסכת כתובות דף ז עמוד ב

ומה שאין מברכין "אשר קדשנו במצותיו וצונו על הקדושין", לפי שאין מברכין על מצוה שאין עשייתה גמר מלאכתה, וזו אינה נגמרת אלא בחופה...
ואם תאמר, מכל מקום היכן מצינו ברכה כזו שנברך על האיסור, וכי מברכין "אשר אסר לנו אבר מן החי והתיר לנו את השחוט"? ועוד מה ענין עריות לכאן? ועוד מה ענין חופה לכאן שהרי חופה אין כאן אלא קדושין? ויש לומר דלפי שהקדושין דבר תורה הוצרך לברך עליהם כדרך שמברכין על המצות עובר לעשייתו, ואי אפשר לברך עליהם "אשר קדשנו במצוותיו וצונו על הקדושין", לפי שאין עשייה זו גמר מצוה עד שעת כניסתה לחופה, ואין החופה נעשית עכשיו, הוצרכו לברך "אשר קדשנו בקדושת קדושין ואסר לנו את העריות" שאין קדושין תופסין בהן, והתיר לנו את האחרות שהקדושין תופסין בהן, וכמי שמקדש על קדושתן של ישראל. ואם מברך "מקדש ישראל על ידי קידושין" כסבורין השומעים שהקדושין מתירים לגמרי קודם כניסה לחופה, לפיכך הוצרכו להזכיר "ואסר לנו את הארוסות", לומר שעדיין הארוסות אסורות עד כניסה לחופה של אחר קידושין. ומה שאינו אומר "והתיר לנו הנשואות ע"י קידושין וחופה", דאף על פי שקדמו הקידושין לחופה הכי קאמרי (=כך אומרים) "אסר לנו הארוסות" עד שתנשאנה בחופה אחר הקידושין, ואי נמי (=ואו גם) פירוש הוא ל"נשואות", כלומר התיר לנו הנשואות שעל ידי חופה.

? מהו ה"איסור" שעליו מברכים בברכת האירוסין? מדוע יש לציין איסור זה במהלך הברכה?

הרב שלמה בן אדרת, הרשב"א (מאה י"ג), ספרד. תלמידם של רבנו יונה והרמב"ן, כתבמאות תשובות בהלכה - שו"ת הרשב"א, חיבר חידושים למסכתות.

ג. האישה נקנית

הרב שמואל בורנשטיין, בעל השם משמואל, התייחס למינוח שהמשנה נוקטת בתחילת מסכת קידושין: "האשה נקנית".

הרב שמואל בורנשטיין, שם משמואל, מועדים עמ' רלו-רלז (שמיני עצרת שנת תרע"ח) ונראה דהנה בש"ס (ריש קידושין) דקידושי אשה זבכסף ילפינן קיחה קיחה משדה עפרון. כתיב הכא: "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה" (דברים כב, ג), וכתיב התם: "נָתַתִּי כֶּסֶף הַשְּׂדֵה קַח מִמֶּנִּי" (בראשית כג, ג), וקיחה איקרי (=נקראת) קנין, דכתיב: "הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם" (בראשית כה, י). אי נמי (=עוד גם): "שְׂדוֹת בְּכֶסֶף יִקְנֶה" (ירמיהו לב, מד). ויש להבין למה כתיב בקרא הלשון "כִּי יִקַּח" עד שתצטרך ללמד בגזרה שוה שפירושו קנין בכסף, לכתוב להדיא (=במפורש) כי יקנה איש אשה, וכמו שבאמת נקראת קנין כספו כברש"י (ויקרא כב, יא), ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו...

ונראה לפרש דהנה ידוע שכל דבר הבא מזה לזה הוא אמצעי ומחבר את שניהם, בין שבא במתנה או במכירה. אך יש הפרש בין מתנה למכירה בענין ההתחברות, שמכירה אינה עושה התחברות בין המוכר ללוקח אלא ברגע המכירה, ואח"כ זה הולך לו עם החפץ למזרח וזה עם המעות למערב, ואין להם דבר זה לזה, ואפילו ברגע המכירה החיבור הוא חלש, דיכול להיות שאין מכירין זה את זה כלל, וזה אינו נותן את עיניו אלא בחפץ וזה רק במעות. ועוד אמרו ז"ל (ב"ב נ"ד ע"ב) נכרי מכי מטו זוזי לידיה אסתלק ליה, ישראל לא קני עד דמטי שטרא לידיה. (=גוי משהכסף הגיע לידי הסתיים הקנין, ישראל לא קנה עד שיהיה לו שטר). אך מתנה אי לאו דעביד ליה נייחא נפשא, לא הוה יהיב ליה (=אם לא היה עושה לו נחת רוח, לא היה נותן לו). וגם אחר קבלת המתנה הוא מחזיק לו טובה, א"כ החיבור שבין הנותן והמקבל חשוב חיבור גמור באמצעות המתנה...

והנה קידושי אשה בכסף שנתבקש שיעשה החיבור בינו לבניה, שהרי אינו קונה כלום, ואינו זוכה בכל הדברים אלא מן הנישואין ולא מן הארוסין ואין כאן אלא חיבור שאגידא ביה (=שנקשרת בו) ונאסרת אכולי עלמא (=על כל העולם), אין זה ענין כלל לכל הקניינים שקונין בכסף, שנכנס החפץ ליד הקונה תמורת הכסף. אבל קידושין אין כאן דבר שיזכה בו תמורת הכסף, ואינו אלא חיבור בעלמא, ועל כן הוצרך לימוד מיוחד בכסף מנלן...

ומעתה מיושב מה שלא כתיב בתורה כי יקנה איש אשה, שא"כ היה במשמע שהוא קונה דבר מה זוכה בה, ואין הדבר כן אלא חיבור לבד שמתחבר אליה, וזהו כי יקח ולא כי תקח, שהרי הנותן מתחבר למקבל ולא המקבל לנותן.

❓ כיצד מסביר השם משמואל את המשמעות של "קניין הקידושין"?

ה. עדי הקידושין

תלמוד בבלי, כתובות, דף ג עמוד א

כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש [=כל המקדש, על דעת חכמים הוא מקדש].

תוספות שם ד"ה אדעתא

...לכן אומרים בשעת קידושין "כדת משה וישראל".

❓ מנין נובעת הדרישה לומר "כדת משה וישראל"?

ז. 2 ברכות הנישואין

הרב ישראל סמט, "חופה - מגלות לגאולה", צהר, כ (תשס"ה), עמ' 43-50

יש שנהגו שקודם שבירת הכוס החתן אומר את לשונה הנרגשת של שבועת בן הגלות המופיעה בספר תהלים (קלז, ה-ו): "אִם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִפֵי אִם לֹא אֶזְכְּרֶיךָ אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שׁוֹמְחֵתִי".
שבועה זו מופיעה כהמשך דברי בני הגלות, המסרבים לבקשת שוביהם לשיר להם משירי ציון... שבועת בני הגלות התפרשה אפוא לא כהטלת איסור על השמחה, אלא כקביעת הצורך לזכור את ירושלים גם בעת שמחה... גם כשהאומה שרויה בגלות, או כשעדיין לא הושלמה גאולתה, בחופה אנו חווים את המשך התהליך - את ההתקדמות וההגעה לגאולה השלמה... החתונה נתפסת כחריגה מהגלות. במעמד החופה אנו מזכירים את החורבן בצורות שונות. אך הדבר לא בא רק כדי לעורר צער, אלא כדי לעורר כיסופי גאולה. הזכרת צערה של ירושלים בחופה הוא בבחינת "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" (תענית ל ע"ב). אולם משמעות הביטוי "זוכה ורואה בשמחתה" בחתונה, אינו רק הבטחה לעתיד. החתונה עצמה נתפסת כ"גאולה" בזעיר אנפין. שמחת החתונה היא מעין שמחת הגאולה שלעתיד, כך שהשמח בחתונה זוכה לראות בשמחתה של ירושלים בחתונה עצמה.

הרב ישראל סמט - רב הגרעין התורני "אלישיב" בלוד ומלמד במדרשה לנשים באוניברסיטת בר אילן. תחומי התמחותו והוראתו הם תנ"ך, תלמוד ומחשבת ישראל.

ז. 3 סדר החופה

לעתים, מעמד החופה נתפס כטקס, כאירוע, כהפקה. הרב סולובייצ'יק מבהיר שכמו מעמדים אחרים, החופה איננה טקס חיצוני, אלא קיום חובה הלכתית ומעשה מצווה.

הרב יוסף זב סולובייצ'יק, דברי השקפה, עמ' 64-65

ברור הדבר שהיהדות שמה לב לעניין הרגש, השמחה, ההתלהבות ושאר התכונות הרגשיות. אולם אנו היהודים ידענו מאז ומתמיד שבלי דעת תורה אין היהודי מסוגל לחוות כדרוש את החוויה הדתית ולהבין היטב את יופיה ותפארתה של עבודת השם. ומשום כך הבינונו, כי לא זו בלבד שהדעת התורנית היא הגורמת למעשה הדתי, אלא שהיא גם מקור נאמן שממנו אפשר לשאוב אושר דתי. היהדות אינה יכולה לספק במלואם את כיסופיה של הנשמה היהודית לריבונו של עולם, לתת גאולת נפש ועמקות דתית רגשית ליהודי שנפשו צמאה לא-ל חי - בלי שכל הדברים האלה ייעשו בד בבד ובתיאום מלא עם ידיעת התורה - עם ההלכה... בדת משה וישראל ישנם מעט מאד טקסים, ולפי השקפתנו - כל מעשה דתי שאיננו מבוסס על ההלכה הרי הוא דל בתוכנו.

יתירה מזו: כל פעולה ביהדות מוסדרת בדרך של הגיון ושיטה. הצד האינטלקטואלי שבפעולתנו הדתית עולה במשקלו לא פעם על הצד הרגשי; כל פרט ותנועה במעשינו הדתיים מוגדרים באופן שיטתי...

בהלכה משתקפים כל יסודות היהדות, ומי שמדבר על נושא של מחשבת ישראל בלי לדעת תחילה את יסודות ההלכה, הרי הוא דומה למי שמדבר על הפילוסופיה של הטבע בלי שידע תחילה את יסודות המדע המתימטי. זה ממש אותו הדבר. קורא אני הרבה ספרים ומאמרים, ליקוטי חומר ומאספים שמדברים על השבת, הכשרות, טהרת המשפחה וכדומה, ולא פעם אני ממש בוש ונכלם - "הַזֵּאת נִעְמִי"? הזוהי הדרך להסברת השקפת היהדות על ידי תיאורים שטחיים ונמלצים של כמה טקסים רגשיים, המצויים אמנם בקיום המצוות, אולם אינם יסודות ועיקרים?

מה מחדש הרב סולובייצ'יק על מהותם של טקסים ביהדות?
כיצד מיושם חידושו של הרב סולובייצ'יק בלימוד על מעמד הקידושין והנישואין?

פרק ה: מחויבויות שבין איש לאשתו

א. המחויבויות הממוניות

שופט בית המשפט העליון, בן ציון שרשבסקי, מתייחס למטרמתם של דיני הנישואין בתחום הכלכלי.

בן ציון שרשבסקי, דיני משפחה, עמ' 111-112 ■

על ידי הנישואין נוצרת בין הבעל והאישה אחדות המשנה באופן קיצוני את חייהם ומשפיעה אף על חיי אנשים נוספים. לכן מחובתם לעשות הכל, כדי שאחדות זו תעלה יפה וששום הפרעה לא תכשיל אותה. אין מטרת דיני הנישואין לחזק את מעמדו של הבעל או את מעמדה של האישה, אלא לחזק את הבית היהודי על ידי יצירת הרמוניה בין שניהם. נוסף לחיובים האישיים המוטלים על בני הזוג עקב הנישואין, חיובים שאינם ניתנים לקביעה מפורטת, הנישואין יוצרים חיובים המוגדרים בהלכה והמביאים לידי יצירת יחסים משפטיים בין בני הזוג בענייני ממונות; יחסים אלה מבוססים בעיקר על המוסד המשפטי של הכתובה.

הצד החלש יותר מבחינה ממונית בנישואין היה האישה. שלא זכתה למעמד מקצועי ולא קיבלה תמורה כספית עבור העבודות שעשתה בבית. לכן הבעל הוא המקבל על עצמו התחייבויות ממוניות כלפי האישה. הכתובה היא מסמך המעיד על התחייבויות אלה, התחייבויות שהוא חייב לקיים כל עוד הנישואין קיימים, והן הן המוטלות עליו (או על יורשיו) גם במקרה של גירושין או מוות.

אלו מחויבויות יש לאיש כלפי אשתו ולאישה כלפי בעלה?

במה יכולה להשפיע צורת החיים המודרנית על מחויבויות בני הזוג לבית?

ד. הכתובה - מטרה ומבנה

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, עין איה, שבת פרק א אות עה

"שמעון בן שטח תיקן כתובה לאשה" (בבלי שבת יז ע"ב)

...הנטיה הנראית בהנהגה האלהית להשתמש לטובה תכליתית גם עם תכונות היותר שפלות, היא עודדה את לב שמעון בן שטח להשתמש בכח פחות ונקלה לתכלית

בן ציון שרשבסקי (נפטר בשנת תשנ"ט). שופט בבית המשפט העליון ומומחה בדיני משפחה. בספרו דיני משפחה הוא מציג ומנתח את דיני המשפחה בישראל ביחס למשפט העברי ולדין האזרחי.

נעלה ונשגבה. אין לנו באנושיות דבר נקדש וראוי להיות מרומם כקדושת קשר ברית הנישואין, על כן התורה השלמה רצתה להדריכנו שלא ע"י כפיה ואונס יבנה בית ישראל, כי אם ההכרה הפנימית הנכנסת בנפשות קדושות להכיר מה גדולה ונערכה היא הברית הקדושה של הנישואין, "כִּי ה' הַעֲדִיד בֵּינְךָ וּבֵין אִשְׁתְּךָ נְעֻרֶיךָ" (מלאכי ב, יד), על כן התירה תורה הגירושין. אמנם כאשר נתמעטו הכוחות המוסריים, וקשר הקדושה של ברית הנישואין התרופף, הנה ראה שמעון בן שטח שראוי להשתמש להעיר את קדושת הנישואין ולחזק מוסרותיה "שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה", ע"י השימוש בכח גרוע, בכח הקמצנות וחשבון חסכון של כסף, ותיקן כתובה לאשה. אמנם כך היא המידה הנלמדת ממידותיו של הקב"ה שלא לבוז לכל דבר, ושלא להקטין כל כח היותר שפל, ומכל שכן שלא לחפץ באיבודו כי אם לצפות לזמן אשר יוכל להשתמש לדבר נשגב ונעלה. וזה כבר חקק השם יתברך שאחר כך כאשר ע"י הכח הפחות יעשה הדבר הנשגב, ילך הדבר הנשגב בנתיבה הראויה לו. קשר הנישואין שאמנם בהמון נתחזק ע"י האמצעי המגושם הזה של קימוץ כסף הכתובה, מ"מ פועל הוא אח"כ להרשים יפה את תפארת הקדושה הראויה לו כפי מדתו. על כן לא להרס ולבלע ראוי שתהיה המגמה של החפץ בתיקון עצמו בפרט ובתיקון עולם בכלל, בסדרי החיים המלאים להם מומין וחסרונות רבים, כי אם לא להיות מהיר במעשה התיקונים, כי בבקשת התיקון המהיר אין דרך כי אם לבלע ולאבד הדרכים הישנים, לאבד הטוב עם הרע, אמנם הדרך הזאת נמצאת היא במקום שאין צד יותר נאות אבל חלילה שתהיה דרך כבושה...

? כיצד הסביר הראי"ה קוק את הטעם: "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה"? האם זו מטרה חיובית או שלילית?

לאחר לימוד דברי הראי"ה קוק, הסבירו שוב מדוע תיקן שמעון בן שטח כתובה לאישה. את הממד הרעיוני של השותפות שבין האיש והאישה הסביר הרב אבישי שרייבר:

הרב אבישי שרייבר, "מלאכות שהאשה עושה לבעלה", שני המאורות: השוויון במשפחה ממבט יהודי חדש, עמ' 164

מקורות אחרים בגמרא מצביעים על כך שמלאכות הבית אינן דבר טכני בלבד; שמור להן תפקיד רב חשיבות בבניין הקשר המשפחתי: "אשכחיה רבי יוסי לאליהו. אמר ליה: כתיב: "אֶעֱשֶׂה לּוֹ עֵזֶר" (בראשית ב, יח). במה

הרב אבישי שרייבר
- רב קהילת הגונים
בירושלים. ממקימי
ישיבת "שי"ח יצחק"
באפרת ושימש בעבר
סגן ראש הישיבה.

אשה עוזרתו לאדם? אמר לו: אדם מביא חיטין, חיטין כוסס? פשתן, פשתן לובש?
לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו?" (יבמות סג ע"א)

נראה ששאלתו של ר' יוסי נובעת מן המקום של הגבר המרגיש שהוא הדואג לכל
ענייני הבית עד שאינו מבין מה תפקידה של האשה. הרי הגבר הוא המביא את
החיטה לאכול ואת הפשתן ללבוש.

בתשובת אליהו לר' יוסי ישנם שני רבדים. ברובד הפשוט התשובה היא שהאשה
עוזרת לאיש להגיע בסופו של דבר אל הלחם ואל הבגדים שכן גם תחומי העבודה
הנחשבים באופן מובהק כגבריים אינם מגיעים לכלל מיצוי ללא אותן פעולות הנחשבות
נשיות יותר. ברובד העמוק יותר מוגדר פה תפקיד האשה כ"מאירה עיניו ומעמידתו
על רגליו". האשה הופכת את החיטה ואת הפשתן הטבעיים והפראיים ללחם ולבגד
הביתיים והחמים. הגבר מביא מחוץ לבית את הפשתן ואת החיטים אבל הוא לא
מכיר את הדרך להפוך אותם לאוכל ולבגדים - דבר הנעשה על ידי האשה. תפקידה
של האשה אפוא רחב בהרבה מטחינת החיטה ומהכנת הלחם. האשה מעניקה לגבר
מקום שיהיה לו לבית. עצם התיאור הזה של מלאכות הבית הטכניות כמאירות עיניו
של אדם משקף את העובדה שבמלאכות אלה טמון דבר-מה משמעותי הרבה יותר:
הבית עצמו נוצר בכך שהחיטה הופכת ללחם. תפקיד האשה, אפוא, הוא לא רק
מלאכות הבית במובן המעשי אלא יצירת הביתיות במובן הנפשי.

כך אומר ר' יוסי עצמו במקום אחר: "אמר רבי יוסי: מימי לא קריתי לאשתי אשתי
ולשורי שורי אלא לאשתי ביתי ולשורי שְׂדֵי" (שבת קיח ע"ב). ר' יוסי קורא שם לדברים
ומגדירם על פי משמעותם הפנימית. הוא קורא לשורו שדה שכן הוא מבין שבעבודת
השור תלוי היבול ולכן השור הוא בעצם השדה. על פי אותה דרך קורא ר' יוסי לאשתו
בית, שכן הוא מבין שהעובדה שיש לו מקום בעולם נובעת מאשתו. האשה נותנת
לגבר את המקום שממנו הוא יוצא ושאליו הוא חוזר. המקום הנשי הוא המקום
המכיל את העשייה, מעבד אותה והופך אותה לנוכחות בעלת משמעות. ...הגדרת
מילוי מלאכות הבית כתפקיד בעל משמעות רגשית של קבלה והכלה מסבירה את
הקשר של תפקיד זה לאשה. היסוד הנשי מוגדר על ידי פסיכולוגים שונים כ-being-
(להיות) לעומת היסוד הגברי המוגדר כ-doing- (לעשות). דמותה של "האשה-בית"
כפי שהיא עולה מתוך המשנה, מתאימה לתכונות הנשיות. מלאכות הבית שהאשה
עושה אינן מקבילות אפוא למלאכות הבעל מחוץ לבית. במלאכתה האשה יוצרת,
מהווה את הבית, את כלי הקיבול שלתוכו יכול גם הבעל להיכנס.

פרק ו: בניית הבית

א. אהבה וכבוד

גילוי הערכה ועין טובה על בן הזוג יכולים לשמור על שלמות קשר הנישואין גם בזמנים של קושי בזוגיות.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סג עמוד א

רבי חייא הוה קא מצערא ליה דביתהו. כי הוה משכח מידי צייר ליה בסודריה ומייתי ניהלה. אמר ליה רב: והא קא מצערא ליה למר? אמר לו דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא.

[תרגום: ר' חייא היתה מצערת אותו אשתו. כאשר היה מוצא דבר (טוב) היה צורך אותו בסודרו ומביא לה. אמר לו רב: "והרי היא מצערת את אדוני!" אמר לו (ר' חייא): "דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא!"]

? מדוע רוחש רבי חייא הכרת טובה לאשתו, למרות יחסה הקשה אליו?
כיצד ניתן להבין את דברי רבי חייא: "דיינו שמגדלות..."

הרב יוסף חיים, בעל ה"בן איש חי" מבאר את משמעות הסיפור.

הרב יוסף חיים, בן איש חי, ספר בן יהודע, יבמות שם

הא דצייר לה בסודריה, ולא במטפחת או בבגד אחר, להראות לה חיבה כי הסודר מיוחד לחכמים ללובשו לכבוד התורה, וכי לכן נקרא סודרא דרבנן, וכן בגמרא (שבט זע"ב) אמרו מהי סודרא? סוד הי' ליראיו. והראה לה בזה שהיא חולקת עימו בעסק התורה, ולכן הסודר שמיוחד לעמלי תורה, עושה בו תשמיש לצורכה.

? מה לומד הבן איש חי מהסיפור על הדרך להתגבר על קשיים בחיים הזוגיים?

הרב יצחק גינזבורג הציע פרשנות חסידית על מאמר הגמרא "זכו - שכינה ביניהם".

הרב יצחק גינזבורג עדינות וזיכוך בתוך: והיו לאחד - עלון אינטרנטי בנושאי זוגיות

את סוד זיכוך ועידון המציאות - זיכוך המדות והרגשות הנובעים מישות האדם, עידון

הרב יצחק גינזבורג
- נשיא ישיבת "עוד
יוסף חי" וראש
תנועת גל עיני.
כתב עשרות ספרים
בקבלה וחסידות.
ספריו מתאפיינים
בחיבור התורה
לתחומי חיים רבים
- מדע ומתמטיקה,
פסיכולוגיה,
פילוסופיה ועוד.

היחס לזולת וחשיפת האלקות בתוך הענינים הגשמיים - לומד האדם רק בנישואיו. תחת החופה על בני הזוג (ובעיקר על החתן) להבין שעשית ביתם לבית דירה לקב"ה תלויה בעבודת זיכור ועידון תמידיות. בדרך כלל לומד האיש את הדבר מהאשה, משום שהיא בטבעה עוסקת ב"מציאות", ובעדינותה הטבעית מסוגלת לזכך את ה"מציאות". כשמזדככים בני הזוג ומזככים את כל עניני ביתם, הוא נעשה "דירה בתחתונים" לקב"ה - "זכו - שכינה ביניהם".

? כיצד מסביר הרב גינזבורג את הביטוי "זכו"?

איך יכול אדם להגיע לזיכור הזה בפועל?

פרשנות מפעימה לאמרה "זכו - שכינה ביניהם" מצויה בסיפור הבא. התורה המשמחת, מסכת חיי המופלאה של הרב שלמה זלמן אוירבך (עורכים: הרב יוסף ורות אליהו) עמ' 45

הרב אוירבך הוקיר מאוד את אשת-בריתו ואף שלא בפניה נהג כך: פעם עמד להיכנס לביתו, כשהוא מלווה בבן לוויה. ראה הלה, שר' שלמה-זלמן מסדר את בגדיו היטב, הבין שאדם נכבד מחכה לרב בביתו, ושאל אם נוכחותו לא תפריע לפגישה הקרובה. ענה ר' שלמה-זלמן שאיש אינו ממתין לו, והסביר את פשר הטבת בגדיו: "הלוא אמרו, שאיש ואשה שזכו, שכינה ביניהן (סוטה יז ע"א), מתכונן אני איפוא להיכנס אל השכינה, ולכן הכנתי עצמי לקראתה..."

רבי ישראל בן שבתאי מקוזניץ, בעל העבודת ישראל, דורש את אמרת חז"ל: "אשה כשרה עושה רצון בעלה".

עבודת ישראל דרוש לפסח

וזה נקרא איזה אשה כשירה כל שהיא עושה רצון בעלה, דהיינו שהיא מולדת (=מולידה) רצון בבעלה כנ"ל.

? כיצד מסביר בעל עבודת ישראל את הביטוי "עושה רצון בעלה"?

איך יכולים החיים הזוגיים המשותפים לפתח ולרומם את הרצונות של כל אחד מבני הזוג?

ב. שלום בית

השלום בבית מקרין גם החוצה ומשמש נדבך משמעותי בבניין עם ישראל.

אבות דרבי נתן פרק כח

רבי שמעון בן גמליאל אומר: כל המשים שלום בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד. וכל המטיל קנאה ותחרות בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו מטיל קנאה ותחרות בישראל.

הדברים הבאים הם קווים כלליים לדרך שבה ניתן להשקין בבית קשר של שלום והקשבה.

נעמי וולפסון, מה הקשר? - ל"ב תובנות לאהבה אמיתית עמ' 217

באופן מפתיע, מריבות רבות בין בני זוג אינן נובעות מפערים מהותיים ביניהם. היה מקום לחשוב שרוב הוויכוחים יהיו סביב שאלות מהותיות הנובעות מפערי השקפה, מתפיסות עולם שונות, ומשאלות נוספות העומדות ברומו של עולם. אך בפועל זוגות רבים מתווכחים על ה"פכים קטנים" של החיים. על הפירוים שנסארו על השיש, על הפטרוזיליה החסרה בסל הקניות, על החלון הפתוח (או הסגור), על העיתון שנסאר בסלון, או על שיחות הטלפון שלא נגמרות... ומדוע?

כל אחד מבני הזוג מגיע לנישואין עם "ערכת ציפיות" משלו. כל אחד מבני הזוג מצפה שהזולת יעניק לו את כל מה שחסר לו ויממש את כל משאלותיו. לכאורה, המריבות פורצות כשהציפיות מנוגדות. למשל, כשהאיש אוהב סדר, והאישה זורמת עם בלגאן. כשהאיש רוצה אורחים כל שבת, והאישה משתוקקת למנוחה ולאינטימיות משפחתית.

אבל מתברר בעצם שלשני בני הזוג אותה ציפייה. כל אחד מהם מצפה שכן הזוג יתחשב בו וב"שיגעונות" שלו. כל אחד מצפה מזולתו שיעשה עבורו מה שרצוי לו ומה שמתאים לו! קשר כזה מכונה בתורת החסידות קשר של "אחור באחור", זהו קשר שבו כל אחד מבני הזוג רואה רק את עצמו ואת רצונותיו. במצב זה, רואים רק את הצד האחורי של בן הזוג, את הצד הזהה לכל אדם.

ואילו הצד המיוחד את בן הזוג, המגלה את פנימיותו, (עם כל מעלותיו וחסרונותיו) צד זה אינו נראה כלל. הצד הזה מתגלה רק בקשר של "פנים בפנים". כאשר כל אחד

נעמי וולפסון -
מטפלת אישית חזונית,
יועצת נישואין, עוסקת
בתחום חיי המשפחה
מזוויות שונות מחברת
הספרים: כמשוש חתן
על כלה, ודבק באשתו,
מה הקשר.

מתבונן בפניו של זולתו ומגלה את פנימיותו. במצב כזה כל אחד יוצא מהקונכייה של עצמו, ומגלה את התווים הייחודיים לבן זוגו.

זהו השורש וזהו היסוד לבניית קשר אוהב, נכון ואמיתי. כאן טמונה "ציפור הנפש" של המסע המרתק, מסע הנישואין.

על גבי ארון הקודש בבית המקדש ניצבים שני כרובים מזהב, ופניהם פני ילד וילדה המביטים זה בזה. עליהם נאמר: "פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו". בתלמוד מקבילים את מצב הכרובים לקשר בין ה' ובין עם ישראל. כשהכרובים פונים איש אל אחיו, מתגלה אהבת ה' אל עמו, ואהבה זו נמשלת לאהבה הנרקמת בין איש לאשתו. הכרובים הפונים זה אל זה הם שיקוף וראי של קשר האהבה בין איש לאשתו.

מכאן אנו למדים שחיזוק קשר הברית בין איש לאשתו הוא גם צעד באחדות העם בבנין המקדש ובהחזרת הכרובים למקומם הבסיסי לחיי נישואין איתנים ומאושרים מותנה בעמדתו של כל אחד מבני הזוג. לאן פניו מופנות? האם אל בן הזוג או כלפי עצמו? האם הוא קשוב לבן זוגו ולצרכיו, רצונותיו ושאפותיו, או שהוא מצפה מבן הזוג למלא רק את משאלותיו שלו? האם קיים בו רצון להעניק מעצמו ומאהבתו? האם הוא מוכן לפתח רגישות ואכפתיות כלפי בן הזוג שרצונותיו וציפיותיו כה שונים משלו?

אם בני הזוג יכולים לענות בחיוב לשאלות הללו מובטח להם שידעו לבנות את חיי הנישואין שלהם על אדני השמחה והאהבה. הנישואין אינם מראה כדי לראות את עצמי, אלא האור המתגלה דרך ראיית האחר.

מה ניתן ללמוד מהדימוי של הכרובים ש"פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו" על מה שראוי להיות בקשר הזוגי?

מה, לדעתך, יוצר את הפער בין החלומות שלפני הנישואין לבין הוויכוחים על הדברים הקטנים. כיצד ניתן לגשר בין החלומות לבין הוויכוחים?

ג. תקשורת

הרב שלמה אבינר מסביר את מקומו של הכלל ההלכתי "עניי עירך קודמים" בהקשר לחיי הנישואין.

קדימות לאהבת האישה:

מצוות האהבה לאשתו קודמת לכל אדם אחר מישראל. יש לנו רצון לאהוב ולהיטיב לכל ישראל ולכל העולם כולו, אבל הכלל ההלכתי הוא: "עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת". כלומר, העניים הגרים בעירך קודמים למתן צדקה לעניי עיר אחרת. וכן "הקרוב קרוב - קודם" (שו"ע י"ד רנא, ג). קרובי משפחתך קודמים לאחרים. ומכאן: בן הזוג שהוא הקרוב מכל - הוא הקודם לכל.

לפעמים יותר מלהיב ומעניין לעשות חסד לרחוקים, אבל אין זו האמת. צריך קודם כל לעשות חסד עם קרובים, ואם נותר זמן, כוח וכסף, אפשר לעשות חסד גם לרחוקים. יש כאלה שדואגים לכל העולם, ואינם דואגים לבן זוגם. אין הם מבינים שבשלב ראשון בן הזוג צריך להיות כל עולמם. משום מה, יש הנוטים לראות גמילות חסד לבן הזוג כאגואיזם בשניים. אין זה נכון. קודם כל צריך לאהוב ולדאוג לצורכי בן הזוג, ורק אחר כך להרחיב את הדאגה ואת האהבה למעגלים נוספים: להורים, למשפחה, לקהילה, לאומה, לאנושות ולבעלי חיים.

דוגמה לעיוות כזה מובאת בדברי חז"ל, שאישה עינה צרה באורחים (בבא מציעא פז ע"א). ההסבר הפשוט הוא שהבעל מזמין אורחים ברוב לב, בעוד האישה צריכה לטרוח סביבם, להכין אוכל, לשטוף כלים וכדומה, ויש בלבה תרעומת על דרך זו. אבל המהר"ל מסביר את הדברים ביתר עמקות (מידושי אגדות שם): עינה של אישה צרה באורחים מפני שהיא מקנאה בהם. כי הבעל מתייחס יפה לאורחים ומחייך אליהם, בעוד שכלפי אשתו הוא אדיש. זה כואב לה, והיא צודקת בקנאתה: מדוע מתייחס בעלה בחיבה לאורח שאינו חייב לו מאומה, ואילו כלפיה, שהיא אשתו, אינו מגלה לפחות אותו יחס? ייתכן גם מצב הפוך: האישה מתייחסת נפלא לאורחים, ואילו כלפי בעלה היא מגלה זלזול או קיפאון, והריהו מרגיש דחוי ובזוי. זוהי דוגמה להיפוך סדרי הקדימויות. יש לזכור שאהבת בן הזוג קודמת לכולם.

מהו הכלל ההלכתי שממנו ניתן ללמוד על הקדימות של בן או בת הזוג בהשוואה

לאנשים אחרים?

מדוע נוטים לעתים לזלזל במצוות של בין אדם לחברו דווקא בתוך הבית?

מהו סדר העדיפות כשרוצים להעניק גם לאנשים שאינם בני הבית?

פרק ז: מצוות עונה

א. מצוות עונה - חיי אישות בין בני זוג

השאלה האם ראוי לדבר וללמוד על עניינים אינטימיים וצנועים כמו היחסים שבין איש לאשתו היא שעומדת במוקד הדיון במסכת ברכות.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סב עמוד א

רב כהנא על, גנא תותיה פורייה דרב. שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו, אמר ליה: דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא! אמר לו: כהנא, הכא את? פוק, דלא ארח ארעא. אמר לו: תורה היא וללמוד אני צריך.

תרגום: רב כהנא נכנס ושכב מתחת מיטתו של רב. שמע שהיה רב מדבר ומשחק ומקיים יחסי אישות עם אשתו. אמר רב כהנא לרב: דומה פיו של רב כאילו לא טעם תבשיל מימיו. אמר לו רב: כהנא, אתה כאן? צא, זו לא דרך ארץ. אמר לו רב כהנא: תורה היא וללמוד אני צריך.

מה הוויכוח בין רב לרב כהנא? מי, לפי דעתך, צודק בוויכוח?
מה הכוונה במשפט שיחסי אישות הם תורה שצריך ללמוד?

הרב אייזיק שר (נפטר בשנת תשי"ב), ממנהיגי תנועת המוסר בליטא ובארץ ישראל. היה נשוי לבתו של הרב נתן צבי פינקל - "הסבא מסלובודקה". שימש ר"מ וראש ישיבת סלובודקה. לאחר עלייתו לארץ הקים את ישיבת סלובודקה בבני ברק ובה כיהן כראש ישיבה עד פטירתו.

הרב יצחק אייזיק שר, קדושת ישראל, עמ' 20

ויש לדקדק בלשון "רעים האהובים" שלא נאמר רעים האהובים? אלא יש להשכיל הכוונה שהזכות היא על רעים אלו, לא על מה שהוא אוהב, אלא על ההשתדלות להיות אוהב אחד מהשני. וכל אחד מהזוג מוותר על רצונו ומתאמץ לעשות רצונו של השני כדי שיהיה אוהב לו... וזוהי דרך הקדושה שהאהבה תשלוט על התאוה, שכל אחד רוצה רק לענג את השני, להיות אוהב ונחמד בעיניו תמיד ללא הפסק... הרי יש ללמוד מרב הלכה למעשה, שרב כהנא מסר נפשו על תורה היא וללמוד אני צריך. שעל צדיק שלם כמו רב המצווה לנהוג כמו קלות ראש עם אשתו כפי רצונה ממש, כאילו הוא היה חתן יוצא מחופתו שלא שימש מיטתו מעולם, והיא רוצה בכך שתהיה ככלה בשעת חופתה... וכך מצינו שנהג השלם בתכלית השלמות למעשה. והמתחסדים כולם יודעים המאמר "כאילו כפאו שד" שלא נאמר זה הלכה למעשה... שכל אחד יתנהג לשם שמים כפי הראוי לו, אבל כמנהגו של רב שרב כהנא למד למעשה, בוודאי שכך צריך כל אדם לנהוג. אלא ברבות השנים, התאוה כבר נחלשה, ואהבה אין לו, אז הם מתפארים בקדושה לעשות כמעשה שדים, שזהו

טעות גמור ומביא לידי מכשולים רבים, שהאשה מואסת בבעלה הצדיק ומתקוטטת עמו כמובן על תביעות אחרות, ושלוש בית אין...

? מה ההבדל בין רעים האוהבים לבין "רעים האוהבים"?
כיצד ההבנה מיהם "הרעים האוהבים" עשויה להשפיע על חיי הזוגיות?

ב. משמעות החיבור הגופני

התרבות שבה אנו חיים מתייחסת פעמים רבות למפגש הפיזי בין איש לאישה כדרך לסיפוק יצרים והנאה פיזית. העובדה שהתורה מגדירה מפגש זה כמצווה של ממש, מלמדת על מעלת החיבור הפיזי בין האיש לאישה ועל היותו מפגש עמוק ועשיר בהרבה מסיפוק יצרים גרידא. המקורות הבאים מעמיקים בנקודה זו.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף נד עמוד א

אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלילין להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה.

רש"י על מסכת יומא דף נד עמוד א

הכרובים - מדובקין זה בזה, ואחוזין ומחבקין זה את זה, כזכר החובק את הנקבה.

? מה מלמדת אותנו העובדה שבתוך קודש הקודשים נמצאים כרובים מחובקים כמו זכר ונקבה?

הרא"ה קוק, אורות הקודש חלק ג עמ' ש

התאווה המינית כוללת בעצמותה, ובסעיפי התאוות החומריות הדמיוניות והרוחניות הכלולים בה, את החלק היסודי מכל הנטיות כולן, אם היא עומדת באדם במצב כזה, שהרוח האצילי שבו יוכל לעלות גם עליה להקיפה, לאחזה עם כל המון הכוחות הגשמיים והרוחניים שבאדם למטרה אחת מוסרית עליונה, אז האחדות מתגלה בעצמותו, וגילוי האחדות האלוהית מתחזה בו בבשרו.

? איך ניתן לתעל את התאווה המינית של האדם לכדי מעלה מוסרית גבוהה?
באיזה מובן יכולים יחסי אישות בין איש לאישה להיות גילוי של "ומבשרי אֶחָזָה אֶלֹהִי" (איוב יט, כו)?

הרב יוסף זב סולובייצ'יק, "גאולת יחסי האישות", אדם וביתו, עמוד 95

האוהבים כמהים זה לחברת זה גם כאשר היצר דומם. הם נהנים זה מחברתו של זה. הם אוהבים לשוחח, להרהר, לחלום ולשמוח יחדיו. "וְהָאָדָם יִדַע אֶת חָמָּה אֲשֶׁתוֹ" "וַיִּדַע אָדָם עוֹד אֶת אֲשֶׁתוֹ" – השורש י.ד.ע. במשמעות של התנסות מינית משותפת, רומז גם ליסוד המטאפיזי המעורב בפעילות המינית. תיבת "ידע" מצביעה על מעשה שיש עמו הכרה או זיהוי: ה"אני" מכיר בקיומו האישי של ה"אתה", זה הופך לדידו של ה"אני" למהות אמיתית. באמצעות הארוס [=אהבה], מתרחב תחומו האישי של ה"אני"... היצר כמובן, הוא זרז רב עוצמה המאיץ את ייסודה של הקהילה הקיומית בידי שני אנשים שוחרי הרפתקאות, היוצאים מבדידותם ומתאחדים זה עם זה בחיפושם אחר שלמות וגדולה אונטולוגית [=מהותית]. התנ"ך מדגיש את ייחודיותה של אחווה כזו – שבה מתאחדות שתי פרסונות השונות זו מזו במזגן, בדרכי מחשבתן, באופני תגובתן ובחוויותיהן, כדי למצוא יחד את מימושן – במילים אלה: "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבֶשֶׁר אֶחָד". אחדות הבשר היא מטאפורה המורה על אחדות מוחלטת, על קהילה של חברים לנפש אשר נוצרה בלחצם של היצרים".

על פי הרב סולובייצ'יק, כיצד ניתן לרומם ולקדש את הקשר הגופני בין איש לאישה?

מהו התהליך שעלינו לעבור ביצירת קשר שיש בו גם ממד גופני?

הרב משה בלייכר, שכינה ביניהם, עמ' 173-174

היחס אל הקשר הגופני

בראיה חיצונית הקשר הגופני בין האיש והאישה נראה כדבר שבדיעבד, ולכל היותר כדבר מותר, אך הוא לא בעל ערך אידיאלי, אין בו ערך אמיתי, לכתחילאי. אולם יש להבין שההיפך הוא הנכון. יש לחזור אל היסוד שממנו הכל מתחיל. האדם ביסודו הוא יצור אידיאלי. ביסוד חייו קיים כח אלוקי אחדותי חי, שהוא הדחף היותר עמוק של כוחות החיים. הוא זה שדוחף את האישה והאיש להתקשר זה עם זה ולהתחמך, והוא זה אשר בא לידי ביטוי בכל פרטי החיים הפשוטים, הנעימים והנורמאליים. אותו כח אחדותי חי הוא כל כך חזק, עד שמתרחש חידוש נוסף שאינו קיים בשום דבר אחר בעולם. והוא, שמופיע בעולם שלנו חיבור גשמי שכל כולו

ביטוי לעוצמה רוחנית, לכח אחדותי אלוקי חי... כל הקשר ביניהם, כל השמחה הנעימות והסימפטיה השורה ביניהם, ואפילו ההנאה והעונג הגופני, נעשים ביטוי לאותו כח אלוקי אחדותי חי שבתוכם.

? מהו ההבדל בין תפיסת הקשר הגופני כהיתר לבין תפיסתו כבעל ערך אידיאלי? מה הוסיפו דברי הרב סולוביציק והרב בלייכר להבנתך את ערך חיי האישות לפי התורה?

תוספת: יחס לגוף

מצוות עונה היא מצווה מהתורה, העובדה שמצוות עונה היא מצוה מהתורה פותחת פתח לדיון רחב מאד הנוגע לחיי החומר של כל אדם. במדרש מובאים דברי בית הלל ובית שמאי בסוגיה עקרונית זו.

מסכת אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק ל

"וכל מעשיך יהיו לשם שמים" – כהלל. כשהיה הלל יוצא למקום היו אומרים לו להיכן אתה הולך? לעשות מצוה אני הולך. מה מצוה הלל? לבית הכסא אני הולך. וכי מצוה היא זו? אמר להן: הן, בשביל שלא יתקלקל הגוף. היכן אתה הולך הלל? לעשות מצוה אני הולך. מה מצוה הלל? לבית המרחץ אני הולך. וכי מצוה היא זו? אמר להן הן, בשביל לנקות את הגוף. תדע לך שהוא כן. מה אם אוקיינות (=פסלים), העומדות בפלטיות (=בארמונות) של מלכים, הממונה עליהם להיות שפן וממרקן (=לשייף ולמרק) המלכות מעלה לו סלירא (=שכר) בכל שנה ושנה, ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי המלכות. אנו שנבראנו בצלם ודמות שנאמר: "כִּי בְּצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (בראשית ט, ו) על אחת כמה וכמה. שמאי לא היה אומר כך אלא יעשה חובותינו עם הגוף הזה.

? מה ההבדל בין תפיסת העולם שמציג שמאי לתפיסת העולם שמציג הלל? אלו ביטויים נוספים לשתי תפיסות אלו את יכולה למצוא בחיך כיום?

פרק ח: טומאה וטהרה

פתיחה

שלוש המצוות המיוחדות לנשים - חלה, נידה והזלקת הנר, נרמזות במדרש הבא המספר על האימהות.

מדרש בראשית רבה ס, טו

"וַיְבֹאֶהָ יִצְחָק הָאֱלֹהִים שְׂרָה אִמּוֹ" (בראשית כד, טז).

כל ימים שהייתה שרה קיימת, היה ענן קשור על פתח אוהלה, וכיוון שמתה, פסק אותו ענן וכיוון שבאת רבקה חזר אותו ענן.

כל ימים שהייתה שרה קיימת, היו דלתות פתוחות לרווחה, וכיוון שמתה שרה, פסקה אותה הרווחה, וכיוון שבאת רבקה חזרה אותו הרווחה.

כל ימים שהייתה שרה קיימת הייתה ברכה משולחת בעיסה, וכיוון שמתה שרה פסקה אותה הברכה, כיוון שבאת רבקה חזרה.

כל ימים שהייתה שרה קיימת, היה נר דלוק מלילי שבת ועד לילי שבת, וכיוון שמתה פסק אותו הנר, וכיוון שבאת רבקה חזר.

וכיוון שראה אותה שהיא עושה כמעשה אמו - קוצה חלתה בטהרה וקוצה עיסתה בטהרה - מייד "וַיְבֹאֶהָ יִצְחָק הָאֱלֹהִים שְׂרָה אִמּוֹ".

במקור הבא מתוארת מסירות נפשן של נשים לאורך כל הדורות בקיום מצווה זו.

תהילה אברמוב, סוד הנשיות היהודית - היבטים על טהרת המשפחה, עמ' 28

שמירת הלכות טהרת המשפחה מחזקת את חיי הנישואין היהודיים, והדקדוק בשמירת אותן הלכות מהווה אחד הגורמים העיקריים שהבטיחו את המשך קיומו של העם היהודי במשך אלפי שנים. שמירת ההלכות, דור אחר דור, הוסיפה לולאות ל"שרשרת הזהב" היהודית.

חז"ל מספרים לנו על אבותינו במצרים שבהיותם משועבדים ומזכאים בעבודת פרך, בתנאי סבל קשים ביותר, נפלו הגברים ברוחם ולא חפצו בקיום חיי אישות... היו אלה הנשים שנתמלאו בתקוה ואמונה. כוחן הפנימי הניע אותן לעודד את הגברים להקים דור שני למרות השיעבוד הקשה, והן שמרו על דיני טהרת המשפחה כשהן נחושות בהחלטתן להביא להמשך קיומו של העם היהודי... אין מצוות נוספות

תהילה אברמוב -
מכשירה מדריכות
כלות ברחבי העולם.
כתבה ספרים רבים
בנושא וכן ספרים
העוסקים באימהות
ובזוגיות. מספריה:
ישר מן הלב, סוד
הנשיות היהודית,
שניים שהם אחד.

המהוות אתגר כל כך גדול עבור הנשים כפי שמהוות מצוות הקשורות בשמירת טהרת המשפחה. הדבקות במצוה שהפגינו הנשים היהודיות במצרים, היא רק דוגמה אחת מיני רבות. במשך אלפי שנות היסטוריה הורישו לנו אותן נשים מורשת של עוז וגבורה בכך ששמרו הלכות טהרת המשפחה.

א. טומאת הנידה והזבה

המדרש הבא עוסק במשיבותם של ימי ה"שבעה נקיים" ובעקבותיו מסביר הרב קוק את העיקרון הרוחני החשוב הנלמד מתוכנם של ימים אלו.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יג עמוד א

תני דבי אליהו: מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וקרא הרבה, ושימש תלמידי חכמים הרבה, ומת בחצי ימיו. והיתה אשתו נוטלת תפיליו ומחזרתם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ואמרה להם כתיב בתורה "כִּי הוּא חֲטִיף וְאָרְף יָמִיךָ" (דברים ל, ט). בעלי ששנה הרבה וקרא הרבה, ושימש תלמידי חכמים הרבה, מפני מה מת בחצי ימיו? ולא היה אדם מחזירה דבר. פעם אחת נתארחתי אצלה, והיתה מסיחה כל אותו מאורע. ואמרתי לה: בתי, בימי נדותרך, מה הוא אצלך? אמרה לי: חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי. בימי לבוניך (=שבעה נקיים) מהו אצלך? אכל עמי, ושתה עמי, וישן עמי בקירוב בשר, ולא עלתה דעתו על דבר אחר. ואמרתי לה: ברוך המקום שהרגו, שלא נשא פנים לתורה, שהרי אמרה תורה "וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדַת טְמֵאָתָהּ לֹא תִקְרָב" (ויקרא יח, יט).

הראי"ה קוק, עין אי"ה, שבת, פרק ראשון אות ס עמ' 36

במקום שהדברים התוריים והדברים הטבעיים מזדמנים לפונדק אחד באורחות המוסר, שם צריך שמירה יתירה. שלא יטעה אדם ולא יטעה את זולתו לחשוב שעניני התורה משתקפים בהשקפה אחת ובערך אחד עם הענינים הטבעיים הפרטיים. ומכל שכן שהדבר קשה מאד אם יעלה על לבבו שהדברים הטבעיים הם עומדים למעלה בערכם מהענינים התוריים. מחשבה כזאת תביא לקצוץ בנטיעות תורת ד' התמימה, חלילה, ותביא להשיא עצת חטאין שיסוד התורה היא ההזכרה הטבעית לבדה. ובזה יבאו פריצים ויחללו קודש ויתפארו להסתפק בההזכרה הטבעית לבדה, ומרעה אל רעה יצאו לבלע עולם.

ההרחקה מן הנדה בימי תוקף נדוטה הוא דבר מתאים לחוקי הטבע. אמנם ההגבלה התוריית בימי לבונה, היא מתייחסת כבר אל דרכי הקדושה, הנעלים הרבה מהשקפת הטבע הפשוטה ההיגינית ואפילו המוסרית שלה. אותו תלמיד בתמו פדות והפרש בין ימי נידוטה לימי ליבונה, הראה לדעת שההגבלה הטבעית עומדת אצלו נעלה מההגבלה התוריית, וכאילו היתה ההדרכה הטבעית עיקרה של תורה והתורה האלהית המרוממת את האדם בעצת ד' לאור הקדושה ומאירה את מחשכי העולם באור האלהי ע"י קדושתן של ישראל, היתה חלילה טפילה לדברים הטבעיים.

...הטומאה היא מושג רוחני שרק התורה תוכל להגבילו ע"פ עצת עליון, לא ע"פ אורחות החוש הטבעי הפשוט. וההגבלה הזאת היא נעלה מכל הגבלה טבעית, ואין הטבעית כי אם טפילה לה ובטלה אליה, בתור אחורי כל כלי המתבטל לערך גופו ותוכו ופנימיותו של הכלי, כן ההגבלה הטבעית היא גם כן נכללת בתוך המון ההשלמות הגדולות הנכללות בתורה לטובת האנושיות והמציאות בכללה, אבל הפנים עצמם הם בתורה גנוזים. על כן ההבדל שבין טמא לטהור ע"פ ארחות התורה צריך שיקח את המעמד היותר גדול בחיים, וממילא תוכלל בה ההדרכה הטבעית, כי "דַרְכֵי הַדָּרְכֵי נָעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם".

? הרב קוק מבחין בדבריו בין "הדברים הטבעיים" לבין "העניינים התוריים". מהי ההבחנה?

ב. משמעותם של דיני טומאה וטהרה

רבי מנחם נחום מצ'רנוביל, ספר מאור עינים פרשת אמור

"וּסְפַרְתֶּם לָכֶם" (ויקרא כג, טו) – "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה. חיבה יתירה נודעת להם" (אבות ג, יד) כלל הדבר שתענוג תמידי אינו תענוג לכך "והחיות רצוא ושוב" (יחזקאל א, יד)

אך אינו נפסק, רק שמשאיר רשימו ועל ידי שמסתלק עושה כלי שיוכל לקבל תענוג ובלא הסתלקות לא היה כלי ולא היו יכולים לקבל תענוג. וזהו "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה". כלי לקבל חמדה. זהו חיבה יתירה שיהיו יכולים לקבל תענוג "ומבשרי אחזה אלוה" (איוב יט, כו) כדאיתא במדרש. לכך אמרה תורה נדה

רבי נחום מצ'רנוביל
(מאה י"ח), מראשי
עדת החסידים. תלמיד
הבעל שם טוב וזקן
תלמידי המגיד
ממזריטש, ליד וואהלין
שבמערב אוקראינה.
נהג לנסוע ולנדוד
בעיירות ובכפרים
ולדרוש בענייני
חסידות. חיבר ספר
מאור עינים בתורת
החסידות וישמח
לב הכולל דרשות
במסכתות הש"ס.

תטמא ז' ימים כדי שתתחבב על בעלה, ולכן צווה השם יתברך "שבעה שבועות תספר לך" (דברים טז, ט) כנגד ז' נקיים, כדי שיוכלו לקבל תענוג הגדול דהיינו קבלת התורה. כי בכל חג שבועות אנו מקבלין התורה כמאמר רז"ל כאלו היום נתנה ואין לך תענוג קבלת התורה שהיא יחוד פנים בפנים כמש"כ "פנים בפנים דבר ה' ... אל כל קהלכם" (דברים ה, ד, יח).

? הסבירו את הכלל "תענוג תמידי אינו תענוג".
ציצד כלל זה בא לידי ביטוי בהלכות טהרת המשפחה?

הרב אלישיב קנוהל הסביר את הקשר בין דיני טומאה וטהרה, שמשמעותם העיקרית מתיחסת לדיני המקדש וקודשיו, ובין הקשר הגופני שבין איש לאישתו.

הרב אלישיב קנוהל, איש ואשה - פרקי הדרכה לחתן ולכלה, עמ' 91
בספר ויקרא (יח, יט) כותבת התורה: "וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדְתָּ סְמָמָתָה לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עֲרֻמָּתָה". משמע, לא רק שהיא טמאה באותם ימים לעניין כניסה למקדש ואכילת קדשים, אלא כל זמן שלא היטהרה, הם אסורים בקירבה גופנית.
מה הקשר בין שני תחומים אלו - דיני טומאה וטהרה והקשר הגופני שבין בני הזוג? זהו ודאי חוק אלוקי שאנו מקבלים אותו כגזירה משמים. על דרך הדרש - ייתכן שיש בכך רמז לקדושת הבית היהודי - בשעה זו שהיא אינה יכולה להיכנס למקדש או לאכול קדשים, הם גם לא יכולים להיות ביחד, שכן, ההווייה הזוגית, שכינה שורה בה, והיא כעין "מקדש מעט"...

ג. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזו

הרב חנן פורת מסביר בעקבות המדרש את הקשר שבין מצוות המילה לבין טהרת הנידה:

הרב חנן פורת, "אות ברית קודש", מעט מן האור, פרשת תזריע, ניסן תשס"ג
כשם שהיולדת הולכת ונטהרת מטומאת לידה בתום שבעה ימים והריהי מותרת לבעלה, כך גם בנה שלה נטהר בעקבותיה ביום השמיני מטומאת הערלה והרי הוא מתקדש ונחתם באות ברית קודש.

הרב חנן פורת (נפטר)
בשנת תשע"ב - בן קיבוץ כפר עציון, מראשוני השבים לגוש לאחר מלחמת ששת הימים ומראשי תנועת "גוש אמונים". לימד במכללת הרצוג, ערך את העלון "מעט מן האור" של תנועת "תקומה". ספריו: את אחי אנוכי מבקש, מעט מן האור לפרשיות השבוע והגדת אור ודורו.

האשה עצמה אינה זקוקה לחותם ברית מילה באחד מאבריה, לא מפני שהיא פחותה מן הגבר אלא מפני שבה חתום בדרך הטבע הייעוד המיני, המתגלה במחזור החודשי ובמסלול ההריון והלידה.

אבל הגבר, שלפי טבע ברייתו, אינו יכול לחזות זאת מבשרו, נדרש לברית מילה ביום השמיני ש"מעל לטבע", כדי שגם בו ייחתם הייעוד המיני הטהור והגבוה ותתקיים בו הבשורה "וּמִבְּטְרֵי אֶחְזָה אֱלֹהִים" (איוב יט, כו).
על כן, זוכה האשה לטהרה המינית לשבעה, ואילו בנה זוכה לשמונה, ורמז לכך בדברי המדרש:

"מִן חֶלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לְשִׁמוֹנָה" (קהלת יא, ב) "חלק לשבעה" – אלו ז' ימי נידה. "וגם לשמונה" – אלו שמונת ימי מילה (ויקרא רבה יד, ז).

לאור זאת דומה שניתן לפענח את מימרתו התמוהה של ר" שמעון בר יוחאי במסכת נדה (לא ע"ב): "שאלו התלמידים את רשב"י: מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה? אמר להם: כדי שלא יהיו כולם שמחים, ואביו ואמו עצובים".

ופירש רש"י: הכל שמחים שאוכלים ושותים בסעודה, ואביו ואמו עצובים שאסורים בתשמיש המיטה". ולפיכך נדחית המילה ליום השמיני שבו מותרת היולדת לבעלה. לכאורה טעם מוזר הוא זה. וכי אביו ואמו אינם שמחים יותר מכולם בסעודת המצווה, ועל שזכו להכניס את בנם בבריתו של אברהם אבינו, ובלי תשמיש המיטה בו ביום לא תהא שמחתם שלמה?

אך עתה ברורים הדברים ופשוטים: התורה קובעת שיש לקיים את מצוות המילה ביום השמיני לאחר שטהרה היולדת והיא מותרת לבעלה, כדי להעביר מסר עקרוני לאב ולאם ולכל המסובים לסעודה של מצווה: אכן עלינו לרומם את אהבת המין ולקדשה הן בטהרת נידה ויולדת והן בברית מילה, אבל לא מתוך נזירות ואיסורים: על כן היום השמיני, יום חג הוא לבן הנימול ולהוריו המותרים זה לזו, והוא מבשר ואומר:

"ופשוטים הדברים וחיים ומותר במ לנגוע, ומותר ומותר לאהוב" (לאה גולדברג).

? מהו הקשר בין עיתוי מצוות המילה לבין טהרת הנידה? מהי התכלית המשותפת לשתי מצוות אלו?

ד. "סוּגָה בַּשְּׁנַיִם" – מהותם של ימי ההרחקות

במקורות הבאים מוצעות דרכים שונות להבנת מהות הקשר הזוגי בימים שבהם בני הזוג אסורים במגע פיזי.

נעמי וולפסון, "זדבק באשתו", מצוות עונה, עמוד 94

חז"ל תופסים את הלכות נידה בין השאר כדרך לשמר את הרעננות והחיוניות של המשיכה ההדדית בין איש לאשתו. הם רואים בהן מתנה ברוכה למניעת השחיקה, תקופות של ריחוק וקירוב לחילופין יוצרות מתח חיובי, "רצוא ושוב" תמידי בין בני הזוג. שלמה המלך בספר קהלת, מונה את פגעי הזיקנה, ביניהם גם "וְתִפֹּר הָאֲבִינָה" (קהלת יב, ד) ומבואר במדרש: "זו התאווה המטילה שלום בין איש לאשתו" (ויקרא רבה יח). התאווה עצמה היא המתנה, ודיני הריחוק מונעים את שחיקתה ומאפשרים לשמר את חיוניותה. החיבור הגופני תורם לרווחתם הפסיכו- פיזית של שני בני הזוג ו"משים שלום" (ע"פ הגמרא שבת קנב) ביניהם.

? כיצד הלכות נידה עשויות למנוע שחיקה בחיי הנישואין?

נעמי וולפסון, "זדבק באשתו", ביחד ולחוד בחיי הנישואין, עמוד 203

דינמיקת חיי הנישואין דומה לזו של מחול בשניים שבו התנועה הזורמת מתאפשרת מכך שכל אחד רוקד לפעמים גם ביחידות. כדי ליצור מקום לריקוד אינדיבידואלי, נדרשת התרחקות המכוונת תנופה חזקה לקראת הקרבה המחודשת. כל זוג יוצר את הריקוד שלו, והקצב הנכון וההרמוני יושג רק בשילוב צעדים יחידניים עם צעדים משותפים.

? מדוע חשוב כל כך שכל אחד מבני הזוג "ירקוד לפעמים את הריקוד הפרטי שלו"?

תהילה אברמוב, סוד הנשיות היהודית- היבטים על טהרת המשפחה, עמ' 64

באחת מברכות "שבע ברכות" מאחלים לזוג החדש שישררו ביניהם "גילה רינה דיצה וחדוה, אהבה אחוה שלום ורעות" מסביר המהר"ל מפראג: "גילה רינה דיצה וחדוה" מתייחס לזמן שהאשה טהורה, "אהבה ואחוה ושלום ורעות", כשהאשה נידה. ... הצלחת הנישואין תלויה בשני הצירים: טהרה ונידה. ההפרדה בין בני

הזוג בתקופת הנידה, מלמדת אותם לפתח קשר של ידידות והרמוניה אשר באים לידי ביטוי בחזוה שחווים בני הזוג כשהאשה טהורה. אכן, התורה רוצה שבני הזוג יבטאו את אהבתם באופן פיזי ולא ינהגו בפרישות ובהתנזרות כפי שמחייבת הנצרות. בכל זאת, כשלתקופה מוגבלת אין קשר פיזי בין בני הזוג מפיקים חיי הנישואין תועלת עצומה. תקופה קצרה זו מהווה קרקע פוריה לפיתוח איכויות שונות ביחסי בני הזוג, ולמציאת דרכים אחרות, מלבד הדרך הפיזית, להבעת הערכה ואהבה.

אלו צדדים בקשר שביניהם יכולים בני הזוג לפתח בימים שהם אסורים זה לזה?

ה. הפסק טהרה ושבעה נקיים

רבי צדוק הכהן מלובלין, ספר מחשבות חרוץ - אות י

וכך כל ענין הספירה לעשות מכל פעולת והשתדלות אדם קדושה דקביעא (=קדושה קבועה) והשלמת זה הוא ביום האחרון שבו נשלמה הספירה... וזהו על ידי ספירה הקודמת כאשר שמתחדשת לבעלה דגם כן אמרו ז"ל (נדה ל"א ע"ב) כדי שתהיה חביבה עליו, והוא דוגמת הלבנה שמתחדשת בכל חודש ועל כן נקרא חודש זיש על ידי זה בכל פעם חידוש, והתחדשות שאין מתיישן - על ידי שיש העלם בינתיים, והחידוש שאחר ההעלם הוא דבר חדש ולא מה שהיה מקודם...
...והספירה שהוא החשק וההשתוקקות להגיע לאור הגילוי שזהו ספירת הימים עד אותו יום שמשתוקק עליו ושמח כל רגע ורגע שמתקרב אליו, ועל כן סופר הימים כדרך אדם המתגעגע על איזה דבר שנקבע לו זמן דסופר הימים שיש עד אותו זמן מרוב תשוקתו וגעגעויו להגיע לאותו דבר ועל ידי אותו ההשתוקקות אחר כך כשנתמלא תשוקתו הוא מוצא בו טעם חדש הבא מרוב החביבות.

אלו רגשות מבטאת ספירת הימים? כיצד הספירה לקראת המפגש מעצימה את

רגע המפגש?

כיצד הספירה הופכת את ההשתדלות והרצון לקדושה?
מה המשותף לספירת העומר ולספירת "שבעה נקיים"?

הרב צדוק הכהן מלובלין (מאה י"ט). מהיוצרים המקוריים בעולם החסידות. נולד וגדל במשפחת רבנים מתנגדים. חיבר חידושים על הש"ס. במהלך נדודיו נקלע לאיז"ביצה והתוודע לעולם החסידות ולתורת הנסתר. עם הזמן החל ללמד ולהפיץ דברי הגות של תורת החסידות. כתב את הספרים פרי צדיק, צדקת הצדיק ועוד.

ו. טבילה במקווה

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אגרת הטהרה, ירושלים תר"צ, עמ' 2-5

אחינו היקרים יושבי ארץ הקודש וכל התפוצות!

מתוך האהבה הגדולה, שאהבתי אתכם מתוכיותה של עמק נשמתי, אני מוצא בנפשי
עז להגיד לכם דברי במכתבי זה.

צנועה וקדושה היא היהדות, ומתוך כך דווקא אינה לא פחדנית ולא בישנית, היא
יודעת עת לחשות ויודעת עת לדבר, יודעת לשמור על הטעם ועל הנימוס, ויודעת
גם כן להתרומם לפעמים על הצד ההסכמי שבהם.

ועל יסוד זה הנני מרשה את עצמי לדבר באוזניכם, אחינו ואחיותינו דברים כאלה,
שאיני חושש אם יהיו לאיזה מספר של אנשים קשים לשמוע, בטוח אני שהנשמה
הישראלית תרגיש בתמימות לבה את היופי ואת הנשגב, הספון בהתענינות בדבר
הקדוש הזה, שאני מרהיב עז לדבר אותו לפניכם, ברגש הכבוד היותר עמוק הקבוע
בלבבי אל מעלת כבודכם.

יודע אני את החפץ הכביר הטמון בנשמת עמנו, לראות את תחייתנו הלאומית,
ההולכת ומתקרבת אלינו בכל כליל הודה, בכל שלמותה, בכל זהרה והזרה -
ובשביל כך הננו דורשים שלא תהיה תחיית עם זו פגומה בשום צד ובשום פנה.
אנו חפצים לראותה מתרוממת בגאון ומרוממת בהדר גדול עוזה, את כל השדרות
אשר לגוי כולו מבחוץ ומבית פנימה.

"תשובה" - מלת זו היא הגואלת והיא תגאל אותנו.

ומכלל התשובה היא בודאי הטבעתה במטבע הלאומית שלנו, במסורת הקודש
שלונו, בדבר ה' אשר נגלה לנו, ואשר בו אנו מגשימים את חיי דורותינו.

פרטים רבים ישנם שנהיה צריכים להזכירם כפעם בפעם, בתור הופעות מחויבות
מתוך הארת התשובה החיה והמושכלת המוכרחת לבוא מתוך זהרה של תחייתנו
הלאומית הבאה ושוטפת עלינו בשפע זריחת קרני אורה.

ותשובתינו תשובה של חיים היא, תשובה של דעה, מחשבה רגש רעיון, ומעשה.
ועתה הנני מלא חופש לקחת דברי אתכם, על דבר טהרת החיים בחיינו פה, בארץ
התחייה בתקופת הגאולה והפדות, ואני דורש מכם אחינו ואחיותינו את הטהרה
המעשית בחיים במלואה כטהרת התורה.

קדשו את החיים, בקדושת ישראל המונחלת מדורות עולמים בקדושת התורה
והמסורת האיתנה.

הטבילה הכשרה בטהרת הבית, טהרת בנות ישראל במקווה כשרה, בשמירת הטוהר סוד הקיום והפאר של נשמות הדורות.

שמרו נא אחי ואחיותי שמרו את הוד נשמתכם, שמרו את קדושת העם, את קדושת החיים, וקדושת הדורות.

אל תהיה קלה מצווה זו בעיניכם אחים חביבים ואחיות חביבות. אל תשלו את נפשותיכם בשום שקר מוסכם מיחידים או מרבים. אל תחשבו למצוא תמורת הטהרה התורית (=למצוא תחליף לטהרה על פי התורה) שבמקוה הכשרה כדת תורתנו הקדושה - בשום טהרה של חול בשום רחיצה טבעית.

כל האמבטאות היותר מגוהצות, פסולות הנה. לא יטהרו את הטהרה, שקדושת ישראל דורשת. הטהרה שעמדה, ושתעמוד לישראל לדורות עולמים, היא רק הטהרה אשר בדבר ה', נותן התורה לעמו ישראל בקדושתו, היא נמצאת. נוראה ואיומה היא שגיאה זו, נורא ואיום הוא העוון הנכתם הזה, דורות הוא מזהם, יפעת חיים הוא מחשיך.

אל תשגו לחשוב את דבר ה', למצות אנשים מלומדה, דבר ה' חי וקיים הוא לעד ולא יחליף האל ולא ימיר דתו, ונצח ישראל לא ישקר, ודבריו חיים וקיימים לעד. שמרו את טהרת הקודש בחיי המשפחה, התייחסו אל טהרת החיים באותו כובד ראש ואתה יראת כבוד, הראויים לאבן הפינה של יסוד הדורות, ושל קוממיות האומה של הארת הנשמה, ושל שמירת צביונה.

הישמרו מכריתת נפש, הישמרו מזוהמת המוות. שובו לדבר ה', שובו לפקודיו הישרים, ולעדותיו אשר נאמנו מאוד. שמרו משמרת הטהרה בנות עמי, דקדקו בכל דבר ספק, לשאול ברגש כבוד, ובצניעות הישראלית האופית, לרבנים יודעי דעת תורת חיינו, כמעשי אימותיך הקדושות, אשר הנחילו לכן את הלב הישראל לב הזהב הזך והטהור, החי לעד המנצח את כל הקמים עליו, בעוז גבורתו. כמעשה אלה הנשמות הזכות עשו, והחיו את העם, העומד להיגאל גאולה שלימה ולהבנות על ארצו.

שמרו את הטהרה ואת הטבילה הכשרה.

ואור שמחה וחיים, יופיע על כל מצעדי תחייתנו והיינו לברכה בארץ חמדה, ולמשוש דור דורים בתחיית עמנו, על אדמת קדשו.

שמעו לדברי אוהבכם הנאמן הנושא לכם ברכה עד בלי די, ממכון בית חיינו מהר הקודש ירושלים.

עבדכם ואחיכם המסור לכם בכל לב

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

פרק ט: כיסוי ראש

המשנה מונה את המקרים שבהם הבעל רשאי לגרש את אשתו בלי שהוא חייב לשלם את כתובתה. המשנה מקשרת זאת לדיני הצניעות של נשים נשואות - דיני דאורייתא ודרבנן.

משנה מסכת כתובות פרק ז משנה ו

ואלו יוצאות שלא בכתובה: העוברת על דת משה ויהודית. ואיזו היא דת משה? מאכילתו שאינו מעושר (=אוכל שלא הפרישו ממנו תרומות ומעשרות), ומשמשו נדה, ולא קוצה לה חלה (=לא מקפידה על מצוות הפרשת חלה), ונודרת ואינה מקיימת.

ואיזוהי דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע, וטווה בשוק (=מראה זרועותיה לכל אדם), ומדברת עם כל אדם. אבא שאול אומר: אף המקללת יולדיו (=הוריו) בפניו. רבי טרפון אומר: אף הקולנית. ואיזו היא קולנית? לכשהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה.

הרב מנחם המאירי
(מאות י"ג-י"ד),
דרום צרפת. חיבורו
החשוב ביותר הוא
פירושו לתלמוד בית
הבכירה - סיכום
על דרך הפשט של
הסוגיות וסיכום
של דעות הפוסקים
בדורות שלפניו.
לשונו העברית
הברורה וסגנונו
המיוחד מסייעים
מאוד בהבנת דברי
התלמוד.

? מהי החובה הכלולה ב"דת משה" ומהי החובה הכלולה ב"דת יהודית"?
הצביעו על מכנה משותף לחובות הכלולות ב"דת משה" ולחובות הכלולות ב"דת יהודית".
כיצד ניתן להסביר את העובדה שאיש יכול לגרש את אשתו בעקבות התנהגות
לא ראויה בענייני צניעות?

הרב מנחם המאירי מתייחס בפירושו למשנה להבהרת שתי הקטגוריות המוזכרות בה.

הרב מנחם המאירי, בית הבכירה, מסכת כתובות דף עב עמוד א

ודת משה נאמר על מצות הכתובות בתורה או הרמוזות בה. ודת יהודית הוא נאמר על מנהגים הנהוגים באומה מצד צניעות להיות בנות ישראל יתירות במידת צניעות על כל שאר נשים.

ודרך הקדמה צריך שתדע שלא נאמר בעוברת על דת משה שאיבדה כתובתה, אלא כשהיא מכשלת את בעלה בהם, או בדברים שגורמת לבעלה בעברתה מכשול או תקלה כמו שיתבאר בפרטים. הא כל שעוברת לעצמה במצות שאין לבעל בעברתה מכשול או תקלה, לא איבדה כתבתה.

? כיצד הסביר המאירי את ההבדל בין "זת משה" ל"זת יהודית"?
באיזה מצב אישה שנוברת על "זת משה" אינה מאבדת את כתובתה?

פרק י: גירושין

■ הרב אברהם חיים שור, תורת חיים מסכת סנהדרין דף כב עמוד א

"כל המגרש את אשתו הראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות". יש לפרש לפי שאדם וחוה נבראו גוף אחד דו פרצופין, ומן המזבח נבראו כמו שדרשו חכמים: "עֶפְרָן מִן הָאֲדָמָה" (בראשית ב, ז), ממקום שנאמר: "מִזְבַּח אֲדָמָה מַעֲשֵׂה לִי" (שמות כ, ט). לכך כל הבוגד באשת נעוריו שהיא בת זוגו מתחילת היצירה ומגרשה, עושה כמין פגם במזבח שנבראו ממנו, לכך מוריד עליו דמעות.

? מדוע מוריד המזבח דמעות? מה ניתן ללמוד מפירוש זה על הקשר המיוחד בין איש לאישה בעת נישואיהם?

א.2 העילות לגירושין

הרב שלמה אבינר הסביר את דעתו של רבי עקיבא במשנה "אפילו מצא יפה הימנה" כביטוי לעומק האהבה שצריכה לשרור בין איש לאשתו:

הרב שלמה אבינר, פרקי אהבה בין איש לאשתו, עמ' 41-42

נחלקו רבותינו מה הוא הדבר שיש בכוחו לפרק נישואין: "בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערווה. בית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו. רבי עקיבא אומר אפילו מצא יפה הימנה" (גיטין צ א)

אנו תמהין: וכי זו עילה מספקת לגרש את אשתו. מובן מאליו שדבר ערווה הוא סיבה נכונה, אבל האם משום ששרפה את האוכל, והוא לא היה כל כך טעים, מותר לגרשה? ועוד יותר אנו תמהין על פה קדוש של רבי עקיבא: "מצא יפה הימנה" – האם מכוח זה אנו באים לפרק נישואין? בוודאי על כך נאמר שקר החן והבל היופי.

אלא אנו בדרכנו ללמוד פרקי אהבה ולא פרקי שנאה, אנו נבוא למידת "יתרון האור מן החֶשֶׁךְ" (קהלת ב, יג; זר ח"ג מז) ללמוד את ערך הנישואין דווקא מן

הרב אברהם חיים שור
(מאה י"ז), גליציה,
פולין. חיבר את
הספרים: תורת חיים
על הש"ס, צאן קדשים
על סדר קדשים, בדק
הבית על השולחן
ערוך. מצאצאי רבי
יוסף בכור שור, מבעלי
התוספות.

הגירושין. "התיאולוגיה השלילית" הזאת ידועה לנו גם מתארי הבורא, שאין לנו דרך לתאר את עצמותו אלא בדרך של שלילה. וכן לגבי השבת, הרבתה התורה לתאר לנו מה השבת אינה ומה אסור בה, כדי שמתוך כך נגיע לחיוב. השלילה הגדולה משמשת מעבר אל החיוב הגדול. וכמה נעמו דברי רבנו המאירי, שמסביר למה קדמה מסכת גיטין למסכת קידושין: ההעדר קודם להווייה, ומתוך ההעדר מתברר ערך ההווייה.

וכבר התחכמו הנוצרים לאסור את הגירושין, וטענה בפיהם שהיתר גירושין שבתורה הוא מיעוט ערך הנישואין כביכול - שלפי איבוד דעתם הנישואין חייבים להיות חתומים בחותם של ברזל, ויהיה מה שיהיה. וכבר לעג להם רבנו בעל ספר החינוך: "כאשר יעשו קצת מן האומות שיכרתו ברית עם האישה ברית חזקה עד שאול תחתית, ולא תירא על הפירוד, ואם תעשה לעיניו הזימה ותחריב כל אשר בבית ותבעיר באש כל אשר לו, מגדיש ועד קמה ועד כרם זית" (ספר החינוך מצוה תקעט).

אבל אנו תלמידי משה רבנו, באים חמושים בעוזה של תורה ואומרים: אדרבה, היתר הגירושין אינו מיעוט ערך הנישואין אלא עילויים, עד כדי כך שנישואין פגומים אינם ראויים להתקיים. נוכל לומר שבית הלל אינם מקילים בדיני גירושין אלא מחמירים בדיני נישואין, כלשון ספר החינוך: "שאפילו הקדיחה תבשילו, יכול לגרשה, כלומר: מפני דבר קטן, אַחַר שאינה לו אלא ככלי יקר שבבית" (שם). היחס אל אשתו צריך להיות כאל הדבר היקר ביותר בבית, ואם נפגם אפילו קצת ביחס זה - אין כאן רוממות הנישואין שבתורה. ורבי עקיבא הוא המחמיר שבמחמירים. אם אדם מוצא שאישה זרה יפה יותר מאשתו, חס וחלילה, סימן שהנישואין שלו אינם ראויים לשם נישואין. אם הוא מעז לתלות עיניו באחרת ולערוך השוואות, לא אלה הנישואין שעליהם דיברה תורה. אלא היא אשת נעוריו, כלה נאה וחסודה (כתובות יז א), אין יפה ממנה ולא תהיה.

? "הקדיחה לו תבשילו" - כיצד רואים בית הלל את טיב הקשר שבין בני זוג? לפי ר' עקיבא, מה המשמעות של "מצא אחרת יפה הימנה"? מה מלמד הדבר על הקשר בין בני הזוג? להרחבה: כדאי לעיין בסיפור אהבתם של רבי עקיבא ורחל אשתו ולהבין את המצע שעליו צמחה השקפה זו של רבי עקיבא על חיי הנישואין (כתובות סב ע"ב; נדרים נ ע"א).

ב. שלום בית

הרב אליהו כי טוב, איש וביתו, עמ"נ

מה יעשה אדם וינצל מדינה של מחלוקת? מה יעשה ראש הבית כדי שיקרב את קרוביו אליו ויכונן איתם יחד את משטרו על מכן אמת ויכון השלום ביניהם תמיד? תהא ראשית ממלכתו על עצמו. יעשה קודם מלחמה על עצמו, וישליט את דעתו על רגזותו; או אז יהיו כל דבריו נשמעים, בין אומרם ובין אין אומרם. או אז יהיו אנשי ביתו יודעים את רצונו ומשתדלים מדעת עצמם לעשותו ולגרום לו קורת רוח. כל אשר לו יתן האדם בעד כבודו, כל מאמץ לא יקר לו בעד שלומו וטובו, והרי אין המאמץ הזה של שליטה עצמית קשה משאר מאמציו. כל שאר המאמצים תועלתם ספק, וזה תועלתו וודאי.

מהי העצה להשכנת שלום בבית?

מדוע אנשי הבית יקשיבו יותר למי שאינו כועס?
איזה קשר ייווצר בין בני המשפחה על פי עצה זו?

ד. כפיית גט

במקורות הבאים ניתן לראות את יחסם החמור של חכמים לבעל המכה את אשתו:

הרב מאיר מרוטנבורג, שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (קרימונה), סימן רצא, ו

ומה אדם אחר שאינו מצווה עליו לכבדו, מצוה הוא על הכאתו, אשתו שהוא מצווה עליה לכבדה, אינו דין שיהא מצווה שלא להכותה? ואדרבה חייב לכבדה יותר מגופו. ...ואין זה דרך בני עמנו להכות נשותיהן כמנהג אומות העולם. חלילה לכל בני ברית מעשות כדבר הזה. ואם היה בא לפנינו דין זה שאשה קובלת על בעלה שמכה אותה, היינו מחמירין עליו מאילו היה מכה את האחר.

הרב יוסף קארו, בית יוסף אבן העזר סימן קנד אות ג

מצאתי בתשובת רבינו שמחה המכה את אשתו מקובלני שיש יותר להחמיר מבמכה את חברו. דבחבירו אינו חייב בכבודו ואשתו חייב לכבדה יותר מגופו (יבמות סב ע"ב) והעושה כן יש להחרימו ולנדותו ולהלקותו ולענשו בכל מיני רידי וואף לקוץ ידו אם

הרב אברהם אליהו
כי טוב (נפטר בשנת
תשל"ו). איש חינוך,
סופר ועסקן ציבורי.
כתב עשרות ספרים
שהמפורסם שבהם
הוא ספר התודעה.

הרב מאיר בן ברוך,
מהר"ם מרוטנבורג
(מאה י"ג). נולד
בוורמיזא, מאחרוני
בעלי התוספות.
כתב אלפי תשובות
בהלכה. באחרית ימיו
נאלץ לברוח מארצו
עקב גזרות והוסגר
לשלטונות. קיבל על
עצמו ייסורים וישב
בכלא עד סוף ימיו.

רגיל בכך (סנהדרין נח: ורש"י שם ד"ה קץ ידא) ואם היא רוצה לצאת יוציא ויתן כתובה. ואמ"כ כתב תטילו שלום ביניהם ואם לא יעמוד הבעל בקיום השלום שאם יוסיף להכותה ולבזותה אנו מסכימים להיות מנודה ויעשוהו ע"י גוים לתת גט או עשה מה שישראל אומרים לך (גיטין פח ע"ב)

פרק יא: חובות הורים כלפי ילדיהם

1. חינוך למצוות ולמידות טובות

פרשנים נמלקו בשאלה מהו מקורה של מצוות חינוך בפסוקי התורה. להלן שיטות הרמב"ן והמשך חכמה בשאלה זו.

הרב משה בן נחמן, הרמב"ן לדברים ו, ז

"וְשִׁנְנֶתָם לְבְנֵיךָ" ... כי מאחר שצוה במצוות: "חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם" (ויקרא ג, יז), "בְּיַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעָלָם" (שמות לא, יז), "זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בְּיַד וּבְיַיִנְכֶם וּבִין זֶרַע אַחֲרֵיךָ" (בראשית יז, י), הנה אנחנו מצווים שידעו בנינו המצוות, ואיך ידעו אותם אם לא נלמדם?

הרב ישראל מאיר הכהן מזוינסק, משך חכמה, בראשית יח, יט

"כִּי יִדְעִיתוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצְאוּ אֶת בְּנֵיוֹ וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְרָגָה ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט". הנה חנוך מצוה לבנים במצוות עשה לא מזכר, רק עשה ד"וּלְמַדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם" (דברים יא, יט) הוא בתלמוד תורה... ומקור מצות חנוך במצוות עשה מקורו מזה הפסוק מאברהם אבינו שיצוה את בניו בקטנם על המצוות... וכאן משמע שאף לבנות מצוה על האב.

מהם שני המקורות שמציעים הפרשנים למצווה המוטלת על האב לחנך את ילדיו לקיום מצוות?

נסו לחשוב האם המקורות השונים מצביעים על אופי שונה של המצווה לחנך את הבן למצוות?

הראי"ה קוק, עין איה שבת חלק א עמ' 197 (שבת דף לב עמוד ב)

"בנים מתים - פליגי בה רבי מאיר ורבי יהודה; חד אמר: בעון מזוזה, וחד אמר: בעון ציצית". אחד מיסודי הדרכים איך להשריש חיבת התורה וקדושתה וכבודה בלב הבנים, הוא שיכירו וידעו שאבי המשפחה הוא מתהלל ומתפאר בשם ה', בתורתו ובמצוותיו. על כן הנשיאה ברמה בגלוי לעין כל, את דגל התורה ומצותיה, זה מוכיח את גודל היקר הפנימי שלבבו ירחש להם, ומביא את הבנים להשכיל עד היכן כח קדושת התורה מגיע. ואין לך דבר המביא את הדורות הבאים להזניח את התורה ומצוותיה, וכל הקדושה שהורישום אבותיהם כאותו חזיון שוא בבית הוריהם שהם מתבוששים עם קיומה של התורה, אע"פ שרואים שעושים בחדרי חדרים את המצוות ביראת ה', מ"מ חסרון היקר הגלוי מביא רפיון טבעי שסופו לצאת אל הפועל בקלקול יסודי. והקלקול היסודי הזה עלול לקעקע את הכל ולהעמיד בנים משחיתים בכל צד, עד שרבים מהם יהיו נחרצים לכליון, כדי שלא להגביר את יסוד ההרס יותר מאשר תוכל האומה שאת. ההתפרסמות של נשיאת דגל שם ה' ית"ש ותורתו מתבחנת בשני אופנים: אופן אחד הפרסום הפנימי שהוא מפרסם ברשותו הפרטית בגלוי שהוא עבד ה', שומר תורתו ומצוותיו (=מצות מזוזה). ...נעלה מזה ההתפארות החיצונית שלא די שלא יבוש מבאי ביתו הזרים להטמין את רושם הקדושה האלוקית שבקרבו פנימה, כי אם גם כשהוא הולך ברה"ר בכל מקום בואו לא יטמין את עצמו ובגלוי יתפאר בקדושת התורה ומצוותיו לכל סעיפיהן (מצות ציצית). לשני אילו החלקים יתפלגו מצות מזוזה וציצית.

על פי דברי הרב קוק, מהי הדרך הטובה ביותר לחנך את הילד לקיום מצוות? נסו לתאר מצבים שונים שבהם הורים יכולים לממש את שני הפנים של דרכי החינוך שמציע הרב קוק.

ז. דרכי חינוך

השאלות החינוכיות שבהן נתקלים אנשי חינוך והורים הן רבות ומגוונות. המקורות הבאים מעודדים חשיבה על הדילמות המורכבות בנושא החינוך. הרב אליהו מוילנא, הגאון מוילנא, פירוש על משלי (כב, י) חנוך לנער כשהוא עוד נער, ואז גם כי יזקין לא יסור. והעניין כי האדם אי אפשר לו

לשבור דרכו, כלומר מזלו (=תכונות אופי) שנולד בו, כמו שכתוב האי מאן דבצדק יהיה גבר צדקן כו' (שבת קנו.). וכשנולד במזל רע, אז על זה ניתנה הבחירה בידי האדם שיוכל לאחוז במזלו לאיזה דבר שירצה להיות: או צדיק או רשע או בינוני. וכמו שכתוב במסכת שבת (שם) "האי מאן דבמאדים [=מי שנולד במזל מאדים] יהיה שופך דמים. אמר רבי אלעזר או מהולא או טבחא או ליסטים" [=או מוהל או שוחט או רוצח]. וזכר אלו השלושה, והוא לפי שמזלו מורה שיהיה שופך דמים, אך בבחירתו יוכל לבחור באלו הג'": או מהולא, והוא צדיק שעושה מצוות עשה, או טבחא הוא בינוני, או ליסטים והוא רשע שופך דמים כמשמעו. וזה שאמר חנוך לנער על פי דרכו - דרך מזלו וטבעו, כן תחנכהו לעשות מצוות, ואז גם כשיזקין לא יסור ממנה. אבל כאשר תעבירהו על מזלו, עתה ישמע לך מיראתו אותך, אבל אחר כך בעת יוסר עולך מעל צוארו יסור מזה, כי אי אפשר לו לשבור מזלו.

? מהי הטענה שביסוד דבריו של הגאון מווילנא בקטע זה?

כיצד טענה זו עשויה להשפיע על הגישה החינוכית לנער צעיר ולנער בוגר?

הראי"ה קוק, הסכמות הראייה, הסכמה פח, עמ' 107-108

כאן בפרשה קטנה זו, כל סוד החינוך הוא מונח. הננו למדים שגם הנער בהגיעו לגיל החינוך כבר יש לו דרך מיוחדת, דרך שלו. ואם יש לו דרכו המיוחדת לו, אין ספק שאנחנו הגדולים אשר כבר התרחקנו מאותה הדרך של הנער, מפני שהימים ושטף החיים נשאו אותנו הלאה, הננו חייבים בבואנו לחנך את הנער שלנו לשוב ולהסתכל בנשמת הנער להבין את דרכו כדי שנוכל לחנכו על פי דרכו, ואז, רק אז, בטוחים נהיה שהתוצאה של חינוך כזה תהיה אותה השאיפה אשר לה אנו עורגים, כי "גם כי יזקין לא יסור ממנה".

? מהו הקושי המהותי ביחסים שבין מחנך למתחנך?

מהי ההוראה שנותן הרב קוק למחנכים?

מהם הקשיים שמחנך עלול להיתקל בהם בבואו ליישם את דבריו של הרב קוק? כיצד ניתן להתגבר על קשיים אלה?

הרב צבי יהודה הכהן קוק, לנתיבות ישראל א עמ' 2 (עמ' ו-ז)

החינוך של האיש הפרטי, הלא הוא ההוצאה מכח לפועל, מהעלם לגילוי. את הכוחות והכשרונות הנמצאים בנפש הילד מטבעה, או הראויים לפי טבעה להתקבל בה ביותר מתוך ההשפעות החינוכיות השונות. כשגורמי החינוך – ההורים והמורים, הספרות והסביבה של הילד – מותאמים ומכוונים לשכלול כשרונו הטבעי הזה של הילד ופיתוחו בדרכי החיים השונים, אז החינוך הוא מוצלח וטוב. ובהפך, כשכשרונו הטבעי הזה של הילד נעזב, אם לא יפותח ולא ישוכלל, כשגורמי החינוך מכריחים וכופים אותו לצד אחר המוזר לו לפי טבעו, הרי הוא נעשה גבר לא יוצלח. הצלחת החינוך היא באותה מדה שהוא עומד על עמדתו הראויה ושומר את תפקידו, שהוא מתכון כלפי הטבע הפנימי, כאשר בראו האלוהים, להשלימו לפתחו ולשכללו ע"י האמצעים הגורמים והמסייעים השונים. ואף התרבות האנושית הכללית כך. המובן הרחב והכולל של החינוך, שהוא כולל באמת את כל עבודות רוח האדם השונות, הלא הוא כמו כן השלמת היסודות הטבעיים, גילויים והוצאתם מכח לפועל, מהעלם לגילוי, שכלולם ופתוחם. וכשהוא עוזב את היסודות הטבעיים, אז הוא חוטא לטבע ההויה, ואחריתו עדי אובד.

? כיצד מגדיר הרב צבי יהודה את מעשה החינוך?
מהן ההשלכות החינוכיות הנגזרות מהגדרה עקרונית זו?

הרב אלימלך בר שאול, ריח מים, עמ' 68-69

הורים, ובייחוד הורים מסורים ביותר, מצפים ליחס של כבוד מצד ילדיהם. ואמנם זוהי מצוות התורה: "כִּבְד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ" (שמות כ, יא); "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ". גדולה וקדושה וחמורה היא מצווה זו, ואשרי מי שזוכה לקיימה כמאמרה, בשלמותה, בכל דקדוקיה וכוונותיה. אבל גם על ההורים ישנה חובת כיבוד כלפי ילדיהם שנתבגרו. זהו חלק ממצוות חינוך שההורים מצויים עליו. על ההורים לזכור שילדים שנתבגרו דורשים הכרה בבגרותם, ואינם רוצים שיוסיפו לראות בהם ילדים. ואם אין מכירים בבגרותם, או אפילו מתעלמים ממנה גרידא, הרי הם נוטים להוכיח את בגרותם על ידי התמרדותו בדיבור או גם במעשה. וסופה מי ישורנה ומי ישערנה. על ההורים להכיר מיד בסימני בגרות גופנית ורוחנית של ילדיהם, להסתגל אליה ולהכיר בה, ולהוכיח הכרה זו להלכה ולמעשה. אז יוכלו מחדש להיות מחנכים טובים ונשמעים

לילדיהם שנתבגרו. אשרי ההורים העומדים במאמץ זה בכל יכולתם, ואשרי הילדים הזוכים להורים כאלה.

מה החובה כלפי ההורים המחנכים שעליה מצביע הרב בר שאול?

מהי חשיבותה של חובה זו במעשה החינוכי?

מדוע מתקשים ההורים לפעמים לבצע חובה זו?

מה עשוי לעזור להורים ביישום חובתם?

